

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ARŞİV BELGELERİ İŞİĞİNDA BEYLERBEYİ VE
EMİRGAN CAMİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Neziha BEZCİ

Enstitü Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet Memiş

MAYIS-2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARŞİV BELGELERİ İŞİĞİNDA BEYLERBEYİ VE
EMİRGAN CAMİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Neziha BEZCİ

Enstitü Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Enstitü Bilim Dalı : İslam Sanatları

“Bu tez 11/06/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. A. Sacit Açıkgözoğlu	BAŞARILI	
Doç. Dr. Mehmet Memiş	BAŞARILI	
Doç. Dr. Ela Taş	BAŞARILI	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Neziha BEZCİ
Öğrenci Numarası	:	Y166009001
Enstitü Anabilim Dalı	:	İslam Tarihi ve Sanatları
Enstitü Bilim Dalı	:	
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Arşiv Belgeleri Işığında Beylerbeyi ve Emirgan Camileri
Benzerlik Oranı	:	%10

..... ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi ..... Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

11/06/2019
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi ..... Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere .....@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Doç. Dr. Mehmet MEMİŞ

Tarih: 10.05.2019

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

İslam Sanatları ve Tarihi Anabilim dalında Osmanlının son dönem mimarisi üzerine yapılan bu çalışmanın motivasyonunu lisansı Sanat Tarihi bölümünde yapmamız oluşturmaktadır. Yüksek lisansın ders döneminde özellikle tarih yazımı üzerine aldığımız dersler Sanat Tarihi disiplinini de sorgulamamızı mümkün kılsa da zihnimizin halen bir Sanat Tarihçi gibi çalıştığı ortadadır.

Her tez eksiktir derler ki bu tezin de eksikleri anlattıklarımın daha fazladır. Örneğin keşf defterlerine ulaşılabilse ve o defterleri tarama vaktimiz olsaydı tez daha tamam olacaktı. Osmanlı arşivlerinin henüz araştırmacıların kullanımına açılmamış kısımlarında muhtemelen bizim anlatımımızı destekleyecek yeni belgeler çıkacaktır. Nihayetinde bu çalışma da daha önce I. Abdülhamid vakfiyesi ve birkaç onarım belgesine dayanan çalışmaların anlam dünyasını yeni belgelerle genişletmiştir. Bu çalışmanın fantastik hedefi ise görsel bağlama oturan yeni bilgi akışlarına alt yapı oluşturmaktır. Eksikler de tamamlandıktan sonra iki dakikalık bir Emirgan ya da Beylerbeyi Camisinin geçirdiği değişimlerin görsel geçişi oluşturulabilse herhalde kütüphanelerin tozlu raflarına mahkûm olacak bu tezden daha etkili olacaktır.

Yazarken anlaşıldı ki böylesi bir tez için üç yıl bile çok az bir süredir. Zira hem arşivlerde neyi nasıl arayacağımı öğreneceksiniz hem de bulduğunuz arşiv belgelerini bir anlam dünyasında yorumlayacak ve şimdiye kadar yazılmış literatürü de gözden kaçırmayacaksınız. Tezin bitmiş olması aslında bize Osmanlıca okumalarımız akıcı hale getirmekle kalmadı bütün bu yeni yetenekleri de kazandırmış oldu.

Yüksek Lisans süreci akademik çalışmanın metodolojisini kavramak için yapılan bir ön çalışmaysa, bu tezden fazlasıyla öğrenilmiştir. Sanat Tarihi Lisansından sonra İslam Sanatları ve Tarihi Yüksek Lisansı yapmak da büyük kazanç hanemize yazılmıştır. Katkıları olan bütün hocalarımı minnetle anarak ve aileme destekleri için müteşekkik kalarak tezimi tamamlamış bulunuyorum.

Son olarak da danışman hocam Doç. Dr. Mehmet Memiş'e bitirme tezimden bu yana gösterdiği anlayış ve desteği için teşekkür ediyorum.

Neziha Bezci

11.06.2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
KISALTMALAR	iii
FOTOĞRAF LİSTESİ	iv
ÇİZİM LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: I.ABDÜLHAMİD DÖNEMİNE GENEL BAKIŞ.....	5
1.1. Siyasi ve Sosyal Durum	5
1.2. Dönemin Sanat Anlayışı	7
1.3. Vakfiye Işığında I. Abdülhamid'in Yaptırdığı Eserler	11
BÖLÜM 2: ARŞİV BELGELERİNDE BEYLERBEYİ CAMİİ.....	15
2. 1. Beylerbeyi Sempti'nin Tarihi	15
2. 2. Beylerbeyi Camii'nin İnşası.....	21
2. 3. Dönemin Sanat Anlayışının Cami Üzerindeki Etkileri	32
2. 4. Arşiv Belgeleri Işığında Beylerbeyi Cami'nin Geçirdiği Onarımlar.....	35
2. 5. Külliye'nin Diğer Unsurları.....	80
2. 5. 1. Sıbyan Mektebi	80
2. 5. 2. Muvakkithane	82
2. 5. 3. Çeşmeler	83
2. 5. 4. Hamam.....	84
2. 6. Beylerbeyi Cami'nin Bugünkü Durumu	84
BÖLÜM 3: ARŞİV BELGELERİNDE EMİRGAN HAMİD-İ EVVEL (MİRGÜN) CAMİİ	93
3. 1. Emirgan Sempti'nin Tarihçesi.....	93
3. 2. Emirgan Cami'nin İnşası	99
3. 3. Dönemin Sanat Anlayışının Cami Üzerindeki Etkileri	104
3. 4. Arşiv Belgeleri Işığında Emirgan Cami'nin Geçirdiği Onarımlar	108
3. 5. Külliye'nin Diğer Unsurları.....	159
3. 5. 1. Emirgan Mektebi (Hamid-i Evvel Mektebi).....	159

3. 5. 2. Muvakkithane	160
3. 5. 3. eşmeler	161
3. 5. 4. Hamam	164
3. 6. Emirgan Cami'nin Bugünkü Durumu	165
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	175
KAYNAKÇA	184
EKLER.....	197
ÖZGEÇMİŞ.....	207

KISALTMALAR

VGM	: Vakıflar Genel Müdürlüğü
BOA	: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
İ.DH -	: İrade-i Dâhiliye
İ.EV	: İrade Evkaf Defterleri
İ.MVL	: Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri
İ.ŞD	: İrade Şura-yı Devlet
HAT	: Hatt-ı Hümayun
BEO	: Bâb-1 Âlî Evrak Odası
EV.d	: Evkaf defteri
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
M	: Muharrem
S	: Safer
Ra	: Rebûlevvel
R	: Rebûlâhir
Ca	: Cemâziyelevvel
C	: Cemâziyelâhir
B	: Receb
Ş	: Şaban
N	: Ramazan
L	: Şevval
Za	: Zilkade
Z	: Zilhicce
KTVKKBK	: Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1	: Beylerbeyi Camii	15
Fotoğraf 2	: Beylerbeyi Camii ve Boğazın Görünüşü.....	20
Fotoğraf 3	: Beylerbeyi Cami'nin Yerleşim Planı	22
Fotoğraf 4	: Beylerbeyi Cami'nin Çamlıca Caddesinin Deniz Tarafındaki Yan Kapısı	23
Fotoğraf 5	: Beylerbeyi Cami'nin Yalıboyu Caddesi Üzerinde Avlu Kapısı Üstündeki Kitabe.....	24
Fotoğraf 6	: Beylerbeyi Cami'nin Son Cemaat Yerinin Denize Bakan Yüzündeki Kitabe.....	26
Fotoğraf 7	: Beylerbeyi Cami'nin Son Cemaat Yerinden Hareme Geçişte Bulunan Kapının Üzerindeki Kitabe	27
Fotoğraf 8	: Beylerbeyi Cami'nin Hünkâr Mahfilindeki Kitabeden Bir Bölüm.....	29
Fotoğraf 9	: Beylerbeyi Camii Haremdeki Sütun Ve Başlığında Örnek	33
Fotoğraf 10	: Beylerbeyi Camii Hünkâr Mahfilindeki Tablo	33
Fotoğraf 11	: Beylerbeyi Camii İki Katlı Son Cemaat Yeri	34
Fotoğraf 12	: II. Mahmud Döneminde Yalı İle Cami Arasına Çekilen Avlu Duvarındaki Kitabe	35
Fotoğraf 13	: Padişah Maiyetiyle Beraber Beylerbeyi Camii Şerifi Önünde Saltanat Kayığında.....	36
Fotoğraf 14	: Beylerbeyi Camii Güney Cephesi	52
Fotoğraf 15	: Beylerbeyi Camii Avlu Duvarları	52
Fotoğraf 16	: Beylerbeyi Camii Yalıboyu Caddesindeki Avlu Kapısı	53
Fotoğraf 17	: Minarenin Hasarlı Kısmından Örnekler.....	54
Fotoğraf 18	: 1967'de Onarılan Minarenin Şerefesi	55
Fotoğraf 19	: 1967'de Onarılan Minarenin Gövdesi Ve Külâhı	56
Fotoğraf 20	: İskele Olarak Kullanılan Ahşap Kapı	58
Fotoğraf 21	: Beylerbeyi Camii Avlu Kapısı Genel Görünüşü.....	59
Fotoğraf 22	: Yangın Sonrası Kubbe	60
Fotoğraf 23	: Meşe Ağacından Kubbe İskeleti	60
Fotoğraf 24	: Beylerbeyi Camii Harim Kısmı	61
Fotoğraf 25	: 20.06.2001 Üsküdar Gazetesi	63
Fotoğraf 26	: Caminin Kuzey Beden Duvarlarındaki Yüzey Kirlilikleri.....	66

Fotoğraf 27 : Pencere Lentosundaki Çatlaklar.....	67
Fotoğraf 28 : Harim Kısımının Duvar Yüzeylerindeki Bozulmalar	67
Fotoğraf 29 : Mihrabın Kornişindeki Çatlak.....	68
Fotoğraf 30 : Avlu Duvarındaki Çatlama (Fatih Sultan Mehmet Köprüsü Tarafındaki Cephede).....	68
Fotoğraf 31 : Sütun Başlığındaki Çatlak.....	69
Fotoğraf 32 : Harem Bölgesindeki Sıva Dökülmeleri	71
Fotoğraf 33 : Kasnak Altındaki Sıva Dökülmeleri	71
Fotoğraf 34 : Harem Bölgesindeki Sıva Dökülmeleri	72
Fotoğraf 35 : Kemer Kilit Taşı Bölgesinde Kayma	72
Fotoğraf 36 : Yenilenmiş Masif Ahşap Kapı	73
Fotoğraf 37 : Projesiz Yapılan Estetik Onarım	73
Fotoğraf 38 : Çini Panolardaki Derz Araları.....	74
Fotoğraf 39 : Çini Panoların Onarımlarından Kalan Detay	74
Fotoğraf 40 : Minare Onarımı Çalışmalarından Detaylar	79
Fotoğraf 41 : Minarede Oluşan Çatlakların Genel Görünümü	80
Fotoğraf 42 : Batı Yönündeki Minarenin Kapısı Üzerindeki Eski Mektebin Kitabesi.81	
Fotoğraf 43 : Beylerbeyi Camii Muvakkithanesi.....	82
Fotoğraf 44 : Yalıboyu Caddesi'ndeki Kapının İki Yanındaki Çeşmeler.....	83
Fotoğraf 45 : Beylerbeyi Camii Hünkâr Mahfili	86
Fotoğraf 46 : Beylerbeyi Camii Minberi.....	87
Fotoğraf 47 : Beylerbeyi Camii Vaaz Kürsüsü.....	88
Fotoğraf 48 : Beylerbeyi Camii Mihrabı.....	89
Fotoğraf 49 : 1860 Tarihli Emirgan Camii	93
Fotoğraf 50 : Emirgan İskele Meydanı	98
Fotoğraf 51 : Emirgan Camii I. Abdülhamid Dönemi Kitabesi.....	99
Fotoğraf 52 : Emirgan İskelesi.....	104
Fotoğraf 53 : Emirgan Çeşmesi	105
Fotoğraf 54 : Hünkâr Mahfili Kafesli Korkulukları.....	107
Fotoğraf 55 : Hünkâr Mahfilinin 1964 Yılındaki Çatı Onarımından.....	135
Fotoğraf 56 : Emirgan Camii Parsel ve Ada Numaraları.....	139
Fotoğraf 57 : Hünkâr Kasrının Ahşap Dış Cephe Sorunları	141
Fotoğraf 58 : Emirgan Camii Tavanında Bozulmalar.....	142

Fotoğraf 59 : Emirgan Camii Bodrum Duvarlarındaki Bozulmalar	142
Fotoğraf 60 : Emirgan Camii Avlu	146
Fotoğraf 61 : Emirgan Camii Caddeden Avlunun Fotoğrafi	147
Fotoğraf 62 : Tapu Senedi.....	148
Fotoğraf 63 : Yangın Sonrası Hünkâr Kasrının İçten Görünümü	153
Fotoğraf 64 : Hünkâr Kasrı'nın Yangın Sonrası Çöken Çatısı	153
Fotoğraf 65 : Emirgan Camii Hünkâr Kasrı Onarımından	154
Fotoğraf 66 : Emirgan Camii Ana Giriş Kapısı	154
Fotoğraf 67 : Emirgan Camii'nin Hünkâr Kasrı Cephesinden Görünümü	155
Fotoğraf 68 : Emirgan Camii Rozetli Çerçeveleri	155
Fotoğraf 69 : Emirgan Camii Minberin Köşkünü Taşıyan Sütunlar.....	156
Fotoğraf 70 : Emirgan Camii Minaresinden Detay.....	156
Fotoğraf 71 : Emirgan Camii Avlusundaki Çeşme	157
Fotoğraf 72 : Emirgan Camii Haremdeki Sütun Başlıkları	157
Fotoğraf 73 : Emirgan Camii Mihrap Cephesi.....	158
Fotoğraf 74 : Emirgan Camii Muvakkithanesi	161
Fotoğraf 75 : Emirgan Camii Avlu Duvarına Dayalı Çeşme.....	162
Fotoğraf 76 : Emirgan Camii Rengigül Hanımın Hayratı.....	164
Fotoğraf 77 : Emirgan Camii Giriş Kapısı Cephesi.....	165
Fotoğraf 78 : Emirgan Camii Mihrabı	167
Fotoğraf 79 : Emirgan Camii Hünkâr Mahfili	168
Fotoğraf 80 : Emirgan Camii Minberi	169
Fotoğraf 81 : Vaaz Kürsüsü	170
Fotoğraf 82 : Emirgan Camii Harem Bölümünden Görünüm	171
Fotoğraf 83 : Emirgan Camii Minaresi	172
Fotoğraf 84 : Emirgan Camii Sahil Yolundan Görünümü ve Hünkâr Kasrı	173

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 1 : Beylerbeyi Camii Planı.....	30
Çizim 2 : Beylerbeyi Camii Ön Kesitten Çizimi.....	31
Çizim 3 : Beylerbeyi Camii Son Cemaat Cephesinden Çizimi.....	66
Çizim 4 : Korokisi Ve Planı	69
Çizim 5 : Minarede Oluşan Çatlakların Genel Görünümü.....	80
Çizim 6 : Beylerbeyi Hamid-İ Evvel Camii Vaziyet Planı	92
Çizim 7 : Emirgan Çeşmesi Rölöve Çizimi.....	106
Çizim 8 : Emirgan Camii İle Karakol Arasının Kabataslak Çizimi	124
Çizim 9 : Hünkâr Mahfilinin Üst Katı.....	141
Çizim 10 : Emirgan Camii Yerinde İnceleme Planı	143
Çizim 11 : Emirgan Camii Avlu Düzenleme Çizimi.....	146
Çizim 12 : Emirgan Cami Avlusuna Dikilecek Ağaçların Yerinin Çizimi	147
Çizim 13 : Emirgan Camii Kesit Formuna Göre Çizimi	158
Çizim 14 : 1965 Yılına Ait Emirgan Cami Alt Kat Planı Çizimi.....	174
Çizim 15 : 1965 Yılına Ait Emirgan Cami Üst Kat Planı Çizimi	174

Sakarya Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: ARŞİV BELGELERİ İŞİNDA BEYLERBEYİ VE EMİRGAN CAMİLERİ			
Tezin Yazarı: Nezih BEZCİ		Danışman: Doç.Dr. Mehmet MEMİŞ	
Kabul Tarihi: 11.06.2019		Sayfa Sayısı: 203	
Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları			
<p>Kaybedilmiş gücün tekrar kazanılabilmesi düşüncesiyle batıya açılan Osmanlı'nın Avrupa ile siyasal, sosyal, kültürel ve sanatsal alanda yakınlaşmaları Osmanlıya her alanda yeni bir boyut kazandırmıştır. Özellikle mimaride Batı'dan alınan yeni teknik ve üsluplar kullanılmaya başlanmış, bu üsluplar Osmanlı mimarlarının elinde yoğunlaşarak Türk rokoko ve baroku diyebileceğimiz kendine özgü bir hal almıştır. Çalışmada öncelikle I. Abdülhamid'in yaşamı, ıslahatları ile devletin ekonomik ve sosyal durumunun yanında dönemin sanat anlayışı üzerinde durulmuştur. Osmanlı devletinin ekonomik anlamda sıkıntılı bir süreç içinde bulunduğu bu dönemde I. Abdülhamid'in almış olduğu tedbirler ile bu sıkıntılara rağmen yaptırdığı eserlere vakfiyesi ışığında değinilmiştir.</p> <p>Osmanlı'nın zengin arşivi, bazen ustası bilinmeyen bir müze eşyasının, bazen bir saray mensubu tarafından yaptırılan bir binanın, bazen kaybolmuş bir sarayın, bir kasrın veya herhangi bir yapının, bazen padişah ve hanedan üyelerinin yaptırdığı vakıfların, bazen de şehzadelere, padişahlara çeşitli sebeplerle verilen hediyelerin bilgilerini orijinal belgeler ışığında ortaya koymaktadır. Tezin ana konusu olan ikinci ve üçüncü bölümlerinde ise I. Abdülhamid'in vakıf eserlerinden Beylerbeyi ve Emirgan camileri arşiv belgelerine dayanarak incelenmiştir. Onarım belgelerine bağlı olarak günümüze kadar gelen zaman diliminde Camilerin geçirdikleri değişimler ele alınmaya çalışılmıştır. Hatta onarımların yanında kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre II. Mahmud döneminde Emirgan Camii'nin neredeyse yeniden inşa edildiği bilgisine ulaşılmaktadır. Beylerbeyi Camisine ise II. Mahmud döneminde minare ve hünkâr mahfili gibi yeni unsurlar eklenmiştir. Onarım ve eklemelerde ilgili dönemin sanatsal üsluplarını taşıyan büyük değişimler yapıldığı arşiv kayıtlarından çıkarılmaktadır.</p> <p>Tezde arşiv belgeleri ışığında I. Abdülhamid tarafından vakfedilen camilerin onarım ve değişim biçimleri ele alınacaktır. Ayrıca camilerde kullanılan sanatsal üsluplar da analiz edilecektir.</p>			
Anahtar Kelimeler: I.Abdülhamid, Beylerbeyi Camii, Emirgan (Mirgün) Camii			

Sakarya University

Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐
Title of Thesis: Beylerbeyi and Emirgan Mosque in the Ottoman Archive			
Author of Thesis: Neziha BEZCİ		Supervisor: Assoc. Prof. Mehmet MEMİŞ	
Accepted Date: 11.06.2019		Number of Pages: 203	
Department: Islamic History and Arts			
<p>The political, social, cultural and artistic convergence of the Ottoman Empire with Europe, which opened to the west for the purpose of regaining the lost power, has given the Ottoman Empire a new dimension in every field. In particular, new techniques and styles from the West started to be used in architecture. These styles were created in the hands of Ottoman architects and formed a unique style that we can call Turkish rococo and baroque. In this turbulent time of the Ottoman Empire in economic situation, the measures taken by Abdulhamid I and the facilities he had builded despite all the problems were examined in the light of foundations created for them.</p> <p>This rich archive of the Ottoman Empire appears through sometimes in a museum with an item of unknown makers, in a building built by members of a palace, lost a palace, a manor or any structure, sometimes in foundations founded by the sultans or the other imperial family and sometimes via the artchives of the presents given to the the sultans for a variety of reasons. Coming from this context, the second and third sections which constitutes the main research of the thesis studies the Beylerbeyi and Emirgan mosques which are among the vaqif buildings constructed by the Abdulhamid I on the basis of archival documents. By mostly using the repair documents the changes undergone by the mosques until today were tried to be addressed</p> <p>In fact, apart from the repairs, through the archival papers we know that the Emirgan Mosque was almost completely rebuild by the Mahmud II. Mahmud II also added a new minaret and a special place for sultan's to pray to the Beylerbeyi Mosque. It can be extracted from the archive records that large changes bearing artistic styles of the relevant periods were added in repairs and additions.</p> <p>In the thesis, the repair and change of forms of the mosques, which were founded by Abdulhamid I, will be examined in the light of archival documents. Furthermore, the artistic styles used in mosques will be analyzed.</p>			
Keywords: I.Abdulhamit, Beylerbeyi Mosque, Emirgan (Mirgün) Mosque			

GİRİŞ

Tezin Konusu

Beylerbeyi ve Emirgan Camilerinin geçirmiş olduğu değişimlerin arşivlerdeki tamirat belgelerine dayanarak anlaşılmaya çalışılması çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bilindiği gibi 18. yy. başlarından itibaren Osmanlı Devleti batılılaşma sürecine girmiş bu durum her alanda olduğu gibi sanata da yansımıştır. Söz konusu yansımanın etkilerinin en iyi gözlemlendiği noktalardan birini de mimari oluşturmaktadır. Fakat günümüze ulaşan birçok mimari eser zaman içerisinde deprem, yangın gibi farklı sebeplerden dolayı zarar görmüştür. Zarar gören bu yapılar onarımları sırasında bazı bölümleri değişime uğrayarak veya yenilenerak günümüze ulaşmıştır. Bu bağlamdan yola çıkarak kayıt altına alınan onarımlar üzerinden konunun açıklanacağı düşünülmüştür.

Belgeler aracılığıyla Camilerin geçirdiği değişimler ele alınmadan önce I: Abdülhamit ve II. Mahmud döneminin mimari özellikleri genel bir literatür taramasına dayanarak açıklanmaya çalışılmıştır. Konunun kapsamını doğrudan ilgilendiren bağlam ilgili dönemin özelliklerini kavramaktan geçmektedir.

Konunun en önemli kısıtı; Emirgan Caminin I. Abdülhamit dönemindeki orijinal hali konusunda bilgiye ulaşılammış olmasıdır. Döneme ait tek belge olan I. Abdülhamid Vakfiyesinde inşa süreçlerine dair bilgi bulunmamaktadır. Ulaşılan ilk belge II: Mahmud dönemine ait bir kitabedir. Sonraki değişimleri takip etmek zor olmamıştır. Özellikle Cumhuriyet dönemi yapılan değişimleri ihale süreçlerinden takip etmek mümkün olmuştur.

Diğer taraftan arşivlerdeki ulaşılın tamirat belgeleri esas alınarak çalışma hazırlanırken görülmüştür ki arşiv her ziyaret edildiğinde yeni belgeler çıkmaktadır. Bu yeni belgelere ulaşımın bir sebebi tasnif edilen belgelerin giderek artmasıyken diğer sebebi de bakış ve tarama açısının değişimine dayanmaktadır. Daha önceki çalışmaların ulaştığı belgelerden daha zengin bir arşivle çalışılmış olsa da kabul edilmelidir ki bu çalışma da konuyu tüketmiş değildir. Konu yeni belgeler ve yeni bir bakış açısıyla yeni çalışmalara halen gebedir.

Tezin Önemi

Konuyla alakalı çalışmaların genellikle birbirini tekrar eden ansiklopedik bilgiler ve semt hakkındaki açıklamalar gibi dolaylı anlatımlardan oluşması çalışmanın motivasyonunu oluşturmuştur. Camiler hakkında bütünlüklü bilgiler az olsa da her iki caminin de farklı unsurları hakkında detaylı bilgiler bulunmaktaydı. Fakat bu bilgilerin bir dönem ve bir cami etrafında toparlanması da önemliydi. Orjinalliğini daha çok koruyan Beylerbeyi Cami araştırmacıların dikkatini çekse de Emirgan Cami II. Mahmud döneminde neredeyse yeniden yapıldığından çalışmalara tafsilatlı şekilde konu edilmemişti. Bu çalışma bir taraftan I. Abdülhamid dönemi mimari özelliklerini açıklayarak bir bağlam oluşturmakta diğer taraftan da Beylerbeyi ve Emirgan Camilerini daha bütünlüklü bir şekilde ele almaktadır.

Çalışmanın ana konusu olan Beylerbeyi ve Emirgan Camileri hakkında makale ve birçok ansiklopedik bilgi olmasına rağmen arşivlerdeki onarım belgelerine dayanılarak bir değerlendirme yapılmadığı gözlemlenmiştir. Bu sebeple Beylerbeyi ve Emirgan camilerinin arşiv belgeleri ışığında günümüze kadar geçirdikleri onarım ve değişimlerin ortaya konulması hedeflenmiştir. Aynı zamanda camiler hakkında yazılan eserlerden de faydalanılmıştır. Böylelikle camilerin sanat tarihindeki yeri, mimarisi ve süsleme özelliklerindeki değişimin daha iyi anlaşılmasına çalışılmıştır.

Tezin Amacı

Çalışmanın amacı Beylerbeyi ve Emirgan Camileri hakkındaki bilgi boşluklarını arşivlerdeki tamirat belgelerinden yararlanarak ortaya koymak olmuştur. Her iki cami hakkında da arşiv belgelerine dayalı ayrıntılı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu sebeple yapılarıdaki değişimlerin onarım belgelerinden yola çıkarak ortaya konulması amaçlanmıştır. Ayrıca bu çalışma sonunda boşlukların tam olarak kapanmayacağı da ortadadır. Özellikle Emirgan Camiinin orijinal hali bilinmedikçe konunun bir yönü eksik kalacaktır.

Tezin bir diğer amacı da konu hakkındaki bilgileri bir dönemin mimari özelliklerinin ortaya konulduğu bir bağlama oturtularak camiler hakkında daha bütünlüklü bir bilgi birikimi oluşturmaktır.

Tezde Kullanılan Yöntem

Araştırma, asıl olarak arşiv taramasına dayanmasına rağmen çalışmada öncelikle I: Abdülhamit dönemiyle alakalı literatür taraması yapılmıştır. Böylece araştırmaya esas teşkil eden I. Abdülhamid'in vakıf eserlerinden Beylerbeyi ve Emirgan camileri hakkında genel ve tarihsel bilgiler toplanmış ve bir bağlam oluşturulmuştur. Burada amaçlanan tezin konusundan önce araştırmanın çerçevesinin daha iyi anlaşılması için bir temel oluşturmaktadır.

Araştırmanın asıl bölümlerini oluşturan Beylerbeyi ve Emirgan camilerinin onarımlarının ortaya konulmasında ise arşiv belgeleri esas alınmıştır. Birinci bölümde elde edilen genel birikim çerçevesinde diğer bölümlerdeki onarım ve değişimler anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır. Teknik olarak arşiv belgelerinden elde edilen bilgiler konularına göre tasnif edildikten sonra tarih sırası göz önünde bulundurularak anlamlı bir devamlılık sağlanmaya gayret edilmiştir. Ayrıca camilerle alakalı fotoğraf ve çizimlerin bir kısmı tarafımızca çekilerek bir kısmı da kaynaklardan taranarak çalışmaya görsel bir derinlik kazandırılmıştır.

Aynı zamanda bu belgeler, çizimler ve fotoğraflar, literatür taraması sonucunda elde edilen kaynaklardan çıkarılan verilerle birleştirilerek çalışmada bütünlüklü bir bakış yakalanmaya çaba gösterilmiştir. Çalışma genel bir değerlendirme ve kullanılan kaynakların tablolandırılmasıyla sonuçlandırılmıştır.

Konu Hakkında Taranan Arşivler, Yapılan Araştırma ve Yayınlar

Araştırmanın temel kaynakları Osmanlı dönemi belgeleri Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA) yanında Ankara'daki Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinden elde edilmiştir. Cumhuriyet Dönemindeki arşiv kayıtları ise Emirgan Camii ile ilgili olanlar İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğünden, Beylerbeyi Camii ile ilgili olanlar ise İstanbul II. Vakıflar Bölge Müdürlüğünden temin edilmiştir. Ayrıca Anıtlar Yüksek Kurullarından (KTVKKBK) Beylerbeyi Camisi için 6. Kurul, Emirgan Camisi için 3. Kurul arşivleri taranmıştır. Bunların dışında Almanya İstanbul Konsoloslğunun fotoğraf arşivinden ve IRCICA'nın kütüphanesinden yararlanılmıştır. Tapu Kadastro Arşivi de ziyaret edilmesine rağmen çalışma açısından anlamlı belgelere ulaşamamıştır. Ankara'daki Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Başbakanlık Osmanlı

Arşivinden elde edilen onarım belgeleri incelenerek camilerin geçirdikleri değişim aşamaları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Arşiv belgeleri yanında yararlanılan önemli kaynaklardan biri 1768 yılında Ayvansarâyî Hüseyin Efendi tarafından hazırlanan Hadîkatü'l-Cevâmi'dir. Ayvansarâyî Hüseyin Efendi'nin hazırladığı bu esere elli üç yıl sonra Ali Satı' Efendi aradan geçen süre içinde inşa edilen camileri eklemiştir. Son olarak Süleyman Besim Efendi de bir zeyl eklemiştir. Böylelikle İstanbul'daki camilerin kayıtlarının bulunduğu önemli bir kaynakça konumuna gelmiştir.

Diğer bir kaynağımızda 19. yüzyıl Osmanlı devlet adamlarından Ahmet Cevdet Paşa'nın yazdığı Tarih-i Cevdet'tir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1774-1825 tarihleri arasındaki dönemi anlatmaktadır. Bu sebeple I. Abdülhamid dönemini de içerdiği için ilk bölümün hazırlanmasında yararlanılmıştır.

Ayrıca Osmanlı Sultanı I. Abdülhamid hakkında bir doktora çalışması ile Batılılaşma dönemi sanatının camilerde yansımalarına dair çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda camilerin farklı bölümlerindeki süsleme ve mimari özellikleri lisansüstü tezlere konu edinilmiştir. Ayrıca ilgili konularda araştırmacılar tarafından kaleme alınmış makaleler de mevcuttur.

Bu konudaki en kapsamlı çalışma, Fikret Sarıcaoğlu'nun Sultan Abdülhamid üzerine yazdığı doktora tezidir. Çalışmasında döneme ait bilgiler Hatt-ı Humayunlar ve Ruznamelere dayanılarak ortaya konulmuştur.

Beylerbeyi Camisi hakkında çalışmalar oldukça detaylıydı. Caminin farklı unsurları farklı çalışmaların konusu olmuştur. Ahmet Hamdi Bülbül'ün makalesi caminin restorasyonları hakkında geniş bilgi vermekteydi. Reşat Ekrem Koçu'nun topladığı bilgiler yol gösterici olmuştur. Çalışmada bir taraftan 1960'larda bırakılan değişimlerin takibi sürdürülmüş diğer taraftan da tamiratlar daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Emirgan semti hakkında Gonca Çelebi'nin yüksek lisans tezi çalışmanın yolunu aydınlatmıştır. Ayrıca semt hakkında Haluk Şehsuvaroğlu ve Çiğdem Aysu'nun ansiklopedik bilgilerinden de yararlanılmıştır. Cami hakkındaki en detaylı tez ise Zerrin Köşklü'nün çalışması olmuştur. Bu çalışmanın farklılığı ise önceki bilgilerin arşiv belgeleriyle zenginleştirilmesi olmuştur.

BÖLÜM 1: I.ABDÜLHAMİD DÖNEMİNE GENEL BAKIŞ

Osmanlı İmparatorluğunun 27. hükümdarı Sultan I. Abdülhamid, III. Ahmed'in III. Mustafa'dan sonra hükümdar olan ikinci oğludur.¹ 5 Recep 1137'de (20 Mart 1725) doğup 8 Zilkade 1187'de (21 Ocak 1774) tahta çıktı ve 11 Recep 1203'de (7 Nisan 1789) vefat etti.² İstanbul'da Karaağaç Yazlık Sarayında doğan I. Abdülhamid'in annesi Rabia Şermi Sultan'dır.³ Çocuklarının çoğu küçük yaşta ölen I. Abdülhamid'in on iki kızı ve yedi oğlu olmuştur. Oğullarından da sadece Şehzade IV. Mustafa ile Şehzade II. Mahmud padişah olmuştur.⁴

1.1. Siyasi ve Sosyal Durum

I. Abdülhamid dönemi, Osmanlı İmparatorluğunun duraklama çağı olarak kabul edilen zaman içinde, birçok kurumda ilk yenileşme hareketlerinin görülmeğe başladığı bir dönem olarak değerlendirilmektedir.⁵ Yaklaşık kırk dört yıla yakın bir süre kafes hayatı yaşayan I. Abdülhamid,⁶ geleneklere uygun protokoller ile kendisine biat edilerek 49 yaşında tahta çıkmıştır.⁷ Birçok kaynakta I. Abdülhamid uyanık, ileri görüşlü, iyi niyetli ve dinine bağlı bir şahsiyet olarak tasvir edilmektedir.⁸ Ağabeyi III. Mustafa gibi müsadere yerine yenilik ve ıslahat taraftarı olmuştur.⁹ Çünkü Osmanlı İmparatorluğunun kurtulması için ıslahatlara ihtiyaç olduğunu idrak etmiş ve bu sebeple ekonomik sorunlara rağmen yeniliklere hız vermiştir.¹⁰ I. Abdülhamid'in Osmanlı devletinin ekonomik anlamda sıkıntılı bir döneminin Sultan'ı olduğu almış olduğu tedbirler ve bunların sonuçları ile harcamalarında görülmektedir. I. Abdülhamid tahta çıktığı gün ilk tasarruf olarak savaş yüzünden kasaların boşalmış olduğu belirtilerek

¹ Münir Aktepe, "I. Abdülhamid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988) I: 213.

² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani 1*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 30, 1996) I: 2.

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, (İstanbul: Çevik Yayınları, 1994) II:1058.

³ Fikret Sarıcaoğlu, Hatt-ı Hümayunlara Göre Bir Padişahın Portresi Sulatan I. Abdülhamid (1774-1789), (İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1997) 2.

⁴ Aktepe, , "I. Abdülhamid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 216.

⁵ Müjgân Cumbur, "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (Ankara: 1964) 22: 17.

⁶ Murat Kocaaslan, "I. Abdülhamid'in İstanbul'daki İmar Faaliyetleri", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ankara: Eylül, 2013) 117.

⁷ Sarıcaoğlu, Hatt-ı Hümayunlara Göre Bir Padişahın Portresi Sulatan I. Abdülhamid (1774-1789), 4 - Aktepe, , "I. Abdülhamid", 213 - Kocaaslan, "I. Abdülhamid'in İstanbul'daki İmar Faaliyetleri", 120.

⁸ Süreyya, *Sicill-i Osmani 1, 2*, Cumbur, "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", 17.

⁹ Mithat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), V: 2605.

¹⁰ Ali Birinci, Hasan Celal Güzel, *Genel Türk Tarihi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), VII: 100.

askere cülus verilmemiş¹¹ ve onun yerine askerin biriken iki “kıst”ın (üç aylık ulufe yerine kullanılan tabirdir) ödemesi yapılmıştır.¹² Harcamalardaki kısıtlamalar özellikle çocuklarının doğumlarındaki şenliklerinde yapılan kısıtlamalarda dahi görülmektedir. Örneğin kızı Hatice’nin doğumundaki eğlencelerde aşırı gidilmemesini ve barutun azlığı sebep olarak gösterilerek fişek kullanılmaması istenmiştir.¹³

III. Mustafa döneminde orduda başlayan ıslahat hareketlerini devam ettirerek¹⁴, askeri düzenlemeler için çaba harcayan¹⁵ 1785'te Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın bir komplosu ile tahttan indirilme tehlikesi geçiren I. Abdülhamid, on beş yıllık saltanatı süresince daimi olarak devletin iç ve dış meseleleriyle uğraşmıştır.¹⁶ Ayrıca Sultan tahta geçtikten sonra daha önceleri yapılan ıslahatların devamından yana tavır koyarak sadarete getireceği adamları tahkik ettirerek bizzat kendisi ıslahatlar için seçmiş ve onlara sonrasında bazı tavsiyelerde bulunarak hareketlerinde de serbest bırakmıştır.¹⁷ Silahat Seyyid Mehmed Paşa, Halil Hamid Paşa, Koca Yusuf Paşa ve Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa gibi değerli devlet adamları sayesinde ıslahat işlerinde büyük bir başarı sağlamıştır.¹⁸ Seyyid Mehmed Paşa ile askeri ocakların ıslahı ve takviyesi yapılmaya çalışılarak, topçu ocaklarının da talim ve terbiyesi sağlanmaya çalışılmıştır. Sonrasında Paşa öldükten ortalama iki yıl sonra Halil Hamid Paşanın sadarete gelmesiyle yeniden kurulacak sür'at topçu ocakları için Fransa'dan uzmanlar getirtirilerek ıslahatlara devam edilmiştir.¹⁹ Ayrıca Fas ve Hindistan'daki Müslüman devletlerle münasebetlere girişilmiştir. Kısaca I. Abdülhamid, siyasi alandaki bazı başarısızlıklarına rağmen, özellikle ıslahat hareketlerine ve bilhassa ordunun düzeltilmesine büyük önem vermiştir.²⁰

I. Abdülhamid'in tüm çabalarına ve tedbirlerine karşılık Osmanlı devletinin içinde bulunduğu sıkıntılı durum maalesef düzeltilememiştir. ıslahatların sonuca ulaşmamasında içeride ve dışarıdaki gelişmelerin etkisi büyük olmuştur. Özellikle de

¹¹ Baron Josept Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, (İstanbul: Dervan Yayıncılık, 1996) XV: 524.

¹² Ziya Nur Aksun, “Sultan El-Gazi Abdülhamid Han-ı Evvel”, *Osmanlı Tarihi*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1994) II: 359.

¹³ Sarıcaoğlu, *Hatt-ı Hümayunlara Göre Bir Padişahın Portresi Sulatan I. Abdülhamid (1774-1789)*, 16.

¹⁴ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 2606.

¹⁵ Süreyya, *Sicill-i Osmani* 1, 2.

¹⁶ Aktepe, “I. Abdülhamid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 216.

¹⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV*, (Ankara: 1982), 473. - Aksu, “Sultan El-Gazi Abdülhamid Han-ı Evvel”, 461.

¹⁸ Aktepe, “I. Abdülhamid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 216.

¹⁹ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 2606.

²⁰ Aktepe, “I. Abdülhamid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 216.

biten ve yeniden başlayan seferlerin yanında Kırım gibi önemli bölgelerin kaybedilmiş olması da halk arasında huzursuzluğa yol açmıştır.²¹ Artı seferlerinde etkisiyle ekonomik sıkıntılarının artmasından dolayı I. Abdülhamid dönemin sıkıntılarını “Hemen herkes akça deyü can verir.”, “Hazineye yok darbhâne’de yok.” sözleriyle en iyi şekilde ifade etmiştir.²²

Sultan I. Abdülhamid 11 Recep 1203’te (7 Nisan 1789) vefat etmiş ve Anadolu Kazaskeri Mehmed Sahib’in kıldırıldığı cenaze namazından sonra Bahçekapı’daki türbesine defnedilmiştir.²³

1.2. Dönemin Sanat Anlayışı

Klasik dönemde Türk-Osmanlı mimarisini şekillendiren Mimar Sinan olmuştur. Bu sebeple bu dönemde devletin ileri gelenleri kendi hayratlarını yaptırabilmek için sıraya girmişlerdir.²⁴ Bu dönemde tüm sanatlarda olduğu gibi mimaride de sanatın banileri, sanatsal taleplerde bulunan ve ısmarlayanların tümü saray ve saraya bağlı kişilerden oluşmaktadır. Başta Sultan olmak üzere, Sultan anneleri, eşleri, şehzadeler ve Sultan kızları bu grubu oluşturur. Sadrazamlar, vezirler, paşalar, imparatorluk kurumlarında çalışan kişiler (saraydaki görevliler, mimarlar ve ulema) ikinci büyük grubu oluşturur.²⁵

16. yüzyılda Mimar Sinan’ın meydana getirmiş olduğu klasik üslup, 17. yüzyılda onun yetiştirdiği²⁶ Davud Ağa, Mehmed Ağa ve Dalgıç Ahmed Çavuş gibi öğrenciler tarafından etkisini devam ettirmiştir.²⁷ Bu yüzyılda sanat alanında büyük bir değişim olmamış önceki yüzyılın sanat eserlerine fazla bir şey katılamamış olmasıyla birlikte batı etkisi hala görülmediği için Osmanlı mimarları özgün eserler ortaya çıkartabilmişlerdir.²⁸ Kısaca 16. ve 17. yüzyılda özellikle Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik alandaki refahını gösteren ihtişamlı eserler yapılmıştır. Fakat 17. yüzyılın sonunda 1699 imzalanan Karlofça antlaşmasıyla Avrupalılara “sen” diye değil “siz” diye hitap etmeye başlayan Osmanlı İmparatorluğunun siyasi ve kültürel ilişkilerindeki

²¹ Kocaaslan, “I. Abdülhamid’in İstanbul’daki İmar Faaliyetleri”, 122.

²² Sarıcaoğlu, Hatt-ı Hümayunlara Göre Bir Padişahın Portresi Sulatan I. Abdülhamid (1774-1789), 173.

²³ Sarıcaoğlu, Hatt-ı Hümayunlara Göre Bir Padişahın Portresi Sulatan I. Abdülhamid (1774-1789), 26.

²⁴ Adnan Turani, *Dünya Sanat Tarihi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi Yayını, 2011), 15. Baskı: 406.

²⁵ Filiz Yenişehirlilioğlu, “Osmanlı Klasik Dönemde Kültür ve Sanat”, *Türkler*, XI. Cilt, (Ankara:Yeni Türkiye Yayınları, 2002) XI: 1611.

²⁶ Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2004), 2 Baskı:273.

²⁷ Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, 273, Turani, *Dünya Sanat Tarihi*, 428

²⁸ Günsel Renda, *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı (1700-1850)*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1977), 17: 17.

üslubunun da değişmesiyle Osmanlı aydınlarının ve yöneticilerinin gözü Batı dünyasına yönelmeye başlamıştır.²⁹

Avrupa ile kültürel ilişkilerimiz özellikle 18. yüzyılda Lale devrinden sonra başlamıştır. Askeri başarısızlıklarımızın etkisiyle Osmanlı³⁰, özellikle Pasarofça Antlaşması sonrasında Damat İbrahim Paşa sadaretinde eskiye nazaran dışarıya gönderilen elçilerin ve temsilcilerin sayısı artırılmıştır. Paris, Viyana, Varşova, Lehistan ve Rusya'ya gibi ülkelere gönderilen elçiler arasında en tesirli raporu yazan ve bu sayede Osmanlı İmparatorluğu'nun aydınlanmasını sağlayan Yirmi sekiz Çelebi Mehmed'dir. Avrupa'daki değişiklikleri belirlemek için 720 yılında Paris'e giden elçi dönüşünde Paris Sefaretnâmesi'nde hazırlamış ve buna da XVIII. Fransa'sının kültürü hakkında bilgiler vererek Osmanlı üzerinde derin etkiler yaratmıştır.³¹ Paris dönüşü Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin hazırladığı Paris 18. yüzyıl Fransa'sının kültürü, sanatı, sanayisi, ekonomisi, tarımı, ticareti, sağlık kuruluşları ve askerî eğitimi dâhil verdiği birçok bilgiler Osmanlılar üzerinde derin etkiler bırakmıştır.³² Özellikle de Paris'ten getirdiği Fontainebleau sarayı resimleri ve diğer mimari sanatsal değerdeki tezyinat ile Fransa kralı ve çevresindekilerin hayatları model olarak alınmaya başlanmıştır.³³ III. Ahmed'in yaptırdığı Sadabad kasırlarının fiskiyeli havuzları ile eşsiz bahçe düzenlemelerinde Avrupa saraylarının etkileri görülmektedir. Ayrıca bu yüzyılda Kâğıthane'deki kasırlar İstanbul'a gelen Avrupalı gezginlerin dikkatini çemiş ve ünleri Avrupa'ya yayılmıştır.³⁴ Bu sebeple 18. yüzyılda özellikle Fransa ile ilişkilerin gittikçe artmasıyla yeni kurumların oluşturulması Osmanlı mimarisine yeni görüş ve üsluplar getirmiştir.³⁵

18. yüzyılda Klasik Osmanlı mimarisinin etki alanı daralmış yerine Avrupa baroğunun ve rokoko bezemesi yerel özelliklerle İstanbul'da oluşturulmuştur. Ama Avrupa'daki kronolojik sıradan farklı olarak Türk kültüründe XV. Louis Fransa'sının etkisinin tersi görülmüştür. Saray kanalıyla rokoko baroktan önce taklit yoluyla gelmiştir. I. Mahmud'un H.1169/M. 1756 da yaptırdığı Nuruosmaniye Camisi baroğunun³⁶ yerel bir

²⁹ Turani, *Dünya Sanat Tarihi*, 654.

³⁰ Turani, *Dünya Sanat Tarihi*, 658.

³¹ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, " XVIII. Yüzyıl Islahat Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)", *TÜRKLER*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002) XII: 772.

³² Turani, *Dünya Sanat Tarihi*, 658.

³³ Yalçınkaya, , " XVIII. Yüzyıl Islahat Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)", 773.

³⁴ Renda, *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı (1700-1850)*, 17.

³⁵ Metin Sözen, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, (İstanbul, 1975) 284.

³⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Mimarisi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), VI: 567.
Celal Esat Arseven, *Türk Sanatı*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1973), 178.

yorumunun dışında 18. yüzyıl bir rokoko bezemesi çağıdır. Bu sebeple de 18. yüzyıl bezeme üslubuyla lale devrinin devamı niteliğindedir. Aynı zaman da bu dönemde zengin ve özgün bir sivil mimari de oluşmaya başlamıştır.³⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nun batı ile ilişkilerini, bir başka deyişle Batılılaşma sürecinin Osmanlı mimarlığına etkilerini belirleyen en önemli örnekler anıtsal, sivil mimarlık ürünlerinde görülür. 17. ve 18. yüzyıla ait saraylar köşkler ve yalılar, bu etkinin net görülen örneklerini sergiler.³⁸ Çünkü batı üslubundaki binaların özellikle saray ve üst seviyedeki yöneticiler tarafından benimsenmesinden dolayı lale yetiştirme ve köşk yaptırma modası başlamıştır. Böylelikle bir süre sonra da birçok alanda klasik üslup yerini tamamen batılı üsluplara bırakmıştır.

18. yüzyılda klasik mimarinin ağırbaşlı ve sadeliğinden iyice uzaklaşarak tıpkı Selçuklu ve İran mimarilerinde olduğu gibi Avrupalı sanatçıların Osmanlı sanatçı ve mimarları da etkilemesiyle o zamana kadar görülmeyen lale, gül ve kâse içinde yemişler süslemelerde yerini almıştır.³⁹ Örneğin 18. yüzyılda Batının etkisi ile gelen yeni üslup Mehmed Tahir Ağa gibi Osmanlı mimarlar tarafından da benimsenmiştir.⁴⁰ Fakat Osmanlı mimarlar tarafından benimsenen batı üslupları Türk geleneklerine göre yorumlanmıştır.⁴¹ Mehmet Tahir Ağa'nın III. Mustafa döneminde 1761'de yaptığı Üsküdar'daki Ayazma Camii ile I. Abdülhamid'in 1778'de yaptırdığı Beylerbeyi camiinde yeni üslupların karakteristik örnekleri görülmektedir.⁴²

18. yüzyılda İstanbul'u süsleyen yapılardan çeşmeler ve sebillerin dünya mimarlık tarihinde eşi ve benzeri yoktur.⁴³ Çeşmelerin bu kadar olağandışı bir şekilde popüler olması 18. Yüzyılın artan yapım etkinliklerini yansıtmaktadır. Bu aynı zamanda kentin suyollarının yeni inşa edilmesinin sonucudur.⁴⁴ Çeşmeler dönemin sanatsal üsluplarını da üzerlerinde taşımaktadırlar. Bezeme açısından ise en etkileyici örnekler I. Abdülhamid ve III. Selim dönemlerinde yapılmıştır. Rokoko üslubunun yerli ustalarca benimsendiği I. Abdülhamid döneminde, Sirkeci'deki İmaretin çeşme-sebilinin

³⁷ Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, (İstanbul: Yem Yayınları, Mayıs 2007), 505-506.

³⁸ Seyfi Başkan, İstanbul'un Yalı Köşk ve Kasırları, s.20. (12-21) <https://docplayer.biz.tr/38626764-Istanbul-un-yali-kosk-ve-kasirlari.html>

³⁹ Uzunçarşılı, , *Osmanlı Mimarisi*, 567.

⁴⁰ Doğan Kuban, *100 Soruda Türk Sanatı Tarihi*, (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1973), II Baskı: 240.

⁴¹ Arseven, *Türk Sanatı*, 178.

⁴² Kuban, *100 Soruda Türk Sanatı Tarihi*, 240.

⁴³ Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, 520.

⁴⁴ Shirine Hamadeh, *Şehr-i Sefa 18. Yüzyılda İstanbul*, Çev: İlknur Söylemez, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), II. Baskı: 124.

profillerinin zenginliği, çeşme aynalarının kemerlerindeki büyük kartuşlar, dairesel geniş saçak motifi ve onu taçlandıran kasnaklı kubbesi ile yerel barok üslubunun en güzel örneklerindendir.⁴⁵ Bu dönemde Osmanlı mimarisindeki mukarnaslı ya da baklava başlıkların, sivri kemerlerin, düz çizgilerin yerini batılı anlamda yorumlanmış barok ve rokoko üsluplarında akant yaprakları, deniztarağı motifleri, kartuşlar gibi motifler almıştır.⁴⁶ 18. yüzyılda Osmanlı'da yaşam üslubunun değişmeye başlamasıyla çeşmeler, önceki dönemlerdeki gibi cami ve medrese duvarlarında değil bahçeler, pazar yerleri, meydanlar ve mesire alanlarında karşımıza çıkmaktadır.⁴⁷

I. Abdülhamid (1774-1789) döneminde Boğaziçi kıyıları imar faaliyetleri açısından canlılığını korumuştur.⁴⁸ 18. yüzyılda çeşmeler, kahvehaneler ve namazgâhlar gibi Emirgan'da Abdülhamid tarafından vakfedilmiş sahil camileri de kamusal alan dahilinde sosyalleşme merkezleri olmuşlardır.⁴⁹ Zamanla Boğaziçi'nde deniz kenarındaki semtler moda olmuştur. Üsküdar, Beylerbeyi, Emirgan, Bebek, Fındıklı gibi birçok bölgeye kasır ve köşkler yapılmaya başlanmıştır. Köşk modası cami mimarisinde de etkili olmuştur :”Yalı camii” denen deniz kıyısı camileri yapılmaya başlanmıştır.⁵⁰ Örneğin III. Ahmet devrinde Boğaziçi'ndeki Bebek semti yoğun bir yerleşime dönüşürken, III. Mustafa devrinde Beykoz, I. Abdülhamid'in Emirgan'da inşa ettirdiği Cami ve açtırdığı yollar ile Beylerbeyi'nde annesi için yaptırdığı cami bu semtlerin hızlı gelişmesine vesile olmuştur.⁵¹ 18. Yüzyıl sonunda, III. Selim (1789-1807) devrinde padişahın kendi sarayını bu kıyılara taşımak istemesi Cezar'ın (1995, 79) ifadesiyle “Boğaziçi Devri” olarak isimlendirilebilecek bir dönemi de başlatmıştır.⁵²

I. Abdülhamid, hakkında yayımlanan belgelerden anlaşıldığı kadarıyla saltanatı süresince Topkapı Sarayı'nı kullanmıştır.⁵³ 18. yüzyılın ortalarından sonra görülmeye başlanan duvar resimlerine Topkapı Sarayı'nda da karşılaşılmaktadır. Duvar resimlerinde barok süslemeler arasına manzara tasvirleri yerleştirilmiştir. I.

⁴⁵ Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, 520.

⁴⁶ Kuban, *100 Soruda Türk Sanatı Tarihi*, 239.

⁴⁷ Shirine Hamadeh, *Şehr-i Sefa 18. Yüzyılda İstanbul*, 153.

⁴⁸ Hidayet Arslan, “Boğaziçinde 18.Yüzyıldan Kalma Bir İstanbul Evinin Durumu Hakkında Sanat Tarihi Bağlamında Değerlendirme”, METU JFA, 2014, sayı 1, (31:1), 98.
http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/2014/cilt31/sayi_1/97-117.pdf 23.05.2018

⁴⁹ Shirine Hamadeh, *Şehr-i Sefa 18. Yüzyılda İstanbul*, 182.

⁵⁰ Arslan, , “Boğaziçinde 18.Yüzyıldan Kalma Bir İstanbul Evinin Durumu Hakkında Sanat Tarihi Bağlamında Değerlendirme”, 97.

⁵¹ Önder Kaya, *Cihan Payitahtı İstanbul*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 210.

⁵² Arslan, , “Boğaziçinde 18.Yüzyıldan Kalma Bir İstanbul Evinin Durumu Hakkında Sanat Tarihi Bağlamında Değerlendirme”, 98.

⁵³ Koaşlan, “I. Abdülhamid'in İstanbul'daki İmar Faaliyetleri”, 132.

Abdülhamid'in yaptırttığı Topkapı Sarayı'ndaki Gözdeler dairesindeki duvar resimlerinde de manzara ve boğazdaki kıyı kasırları resmedilmiştir.⁵⁴

1.3. Vakfiye Işığında I. Abdülhamid'in Yaptırdığı Eserler

Osmanlı Sultanlarının hayır eserleri yapma geleneğini devam ettiren I. Abdülhamid'in kurduğu müesseseler, Fâtih'in, II. Bâyezid'in ya da Kanuni'nin tesis ettiği muhteşem külliyelerle mukayese edilemese de önemlidir.⁵⁵ Yapılan araştırmalarda I. Abdülhamid'e daha sekiz yaşındayken (kafese kapatıldıktan üç yıl sonra) bir imtiyaz sağlandığı ve ilk vakfiyesini 1145/24 Haziran 1732-13 Haziran 1733 tarihinde hazırlattığı belirtilmektedir.⁵⁶ İlk vakfiyesinde annesi Râbi'a Şermî için Bahçekapısı'ndaki Valide Cami'inde okutulacak günlük hatimler ve yılda bir defaya mahsus mevlitler için gelirler bağladığı 1781 tarihli vakfiyesinde de belirtilmiştir.⁵⁷ Özellikle I. Abdülhamid'in 15 Muharrem 1195 (10 Ocak 1781) tarihli vakfiyesinde göze çarpan ise bu dönemde dışarda sonu yenilgiyle biten harplere, kaybedilen topraklara ve içerde bozulan malî düzene rağmen, bu hayır kurumları için farklı bölgelerden güç durumlarda gelir elde edildiğidir.⁵⁸ Müjgan Cunbur tarafından latinize edilen vakfiyenin elimizdeki suretlerinden biri, 1154 - 1210 H. (1741-1795) yılları arasında düzenlenmiştir. Vakfiye 20 tane vakfiyenin yer aldığı istinsah kaydı bulunmayan bir yazma mecmuanın içindedir. Mecmuanın ilk 127 sayfasında I. Abdülhamid Han vakfiyesi ile bunun iki zeyli yer alırken devamında adı geçen padişahın kadınlarından Şeb-safâ, Nevres, Hasibe, Ruşşah kadınlarla Sultan Mustafa'nın kızı Safiye Sultan'a ait vakfiyeler bulunmaktadır. Bazı sayfa kenarlarında bulunan 12 Şaban 1340, 9 Şaban 1342 tarihli tashihler mecmuanın bu tarihlerden önce yazıldığına delildir. Mecmua, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 1407 (179 eski kasa numarası) numarada kayıtlıdır. 293 x 182 mm. cilt, 195x98 mm. yazı ölçümünde 145 yapraktır. Her sayfada nesihle yazılmış 15 satır vardır. Çift hat kırmızı cetvellidir, kâğıdı beyaz filigranlı Avrupa kâğıdı, cildi miklepli, altın zencirekli vişne rengi meşindedir, sırtı ve miklebi onarılmıştır. Ayet ve hadislerin de yer aldığı vakfiyenin dili oldukça sadedir.⁵⁹

⁵⁴ Renda, *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı (1700-1850)*, 82.

⁵⁵ Cunbur, , "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", 17.

⁵⁶ Koaaslan, "I. Abdülhamid'in İstanbul'daki İmar Faaliyetleri", 126.

⁵⁷ Sarıcaoğlu, *Hatt-ı Hümayunlara Göre Bir Padişahın Portresi Sulatan I. Abdülhamid (1774-1789)*, 27 - Kocaaslan, "I. Abdülhamid'in İstanbul'daki İmar Faaliyetleri", 126.

⁵⁸ Cunbur, , "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", 17.

⁵⁹ Cunbur, , "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", 18.

Cunbur'un arşivdeki tespitlerine göre "Vakfiyenin ikinci nüshası Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 1408 (eski kasa numarası 188 dir) numarada kayıtlı mecmua içindedir. Mecmuada 1119—1210 H. (1707—1795 M.) yılları arasında düzenlenmiş 26 vakfiye vardır. Mecmua 288 x 177 mm. cilt, 195 x 95 mm. yazı ölçümünde 216 yapraktır. Her sayfada filigranlı ince Avrupa kâğıdına nesihle yazılmış 15 satır bulunmaktadır. Yazma altın zencirekli mıklepli vişne rengi meşin ciltlidir. Bu nüsha (B) nüshası olarak adlandırılmış, esas nüsha olarak metne alınan 1407 numaralı nüshayla karşılaştırılıp farklar alt not olarak verilmiştir. Vakfiyenin üçüncü nüshası aynı arşiv 1409 (eski kasa numarası 159) numaradadır. (C) nüshası olarak vasıflandırılan bu nüsha müzehhep, itinalı ve iri nesihle yazılmıştır. Bununla diğer iki yazma arasında hemen hiç fark yoktur. Tek farkı bu nüshanın yalnız I. Abdülhamid vakfiyesi ile iki zeylini kapsamaktadır".⁶⁰

Kaynarca Antlaşmasının sonuçları ve Ruslara devamlı yenilgilerin baskısı altında az sayıda mimari eser bırakan I. Abdülhamid⁶¹, ekonomik sıkıntılara yönelik sert önlemler almış olmasına rağmen imar faaliyetleri olarak özellikle İstanbul'da yine de birçok proje gerçekleştirmiştir.⁶² I. Abdülhamid'in özellikle ecdadına bağlılığından dolayı saltanat ideolojisi gereği olarak İstanbul'daki imar faaliyetlerine önem verdiği belirtilmektedir.⁶³ I. Abdülhamid şehzade ve sultanlarının doğumlarını kutlamak için yapılacak şenliklere sarf edilecek parayı yoksullara yardım veya onları doyurma yolunda harcamaları için teşvik etmiştir.⁶⁴ Ayrıca I. Abdülhamid vakıf tesisine de küçükken, şehzadelğinde başlamıştır. I. Abdülhamid vakfiyesinden anlaşıldığına göre ilk vakfının tarihi 1145 H. (1732/3 M.) dir.⁶⁵ Eserlerinden en önemlisi, 1775-1777' de Eminönü ile Sirkeci arasındaki Bahçekapı'sı denilen yerde, bugünkü IV. Vakıf Han'ın bulunduğu yapı adasında yaptırdığı imarethanedir. I. Abdülhamid bu imarethanenin yanına bir sebil, çeşme, 1777'de sıbyan mektebi, 1780'de medrese, kütüphane, mescid ve arasta, 1789'da türbe yaptırmıştır.⁶⁶ Kütüphanedeki kitaplar bugün Süleymaniye Kütüphanesi'nde muhafaza edilmekte, medrese de borsa binası olarak kullanılmaktadır.

⁶⁰ Cunbur, , "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", 18.

⁶¹ Kuban, Osmanlı Mimarisi, 537.

⁶² Kocaaslan, "I. Abdülhamid'in İstanbul'daki İmar Faaliyetleri", 117.

⁶³ Sarıcaoğlu, Hatt-ı Hümayunlara Göre Bir Padişahın Portresi Sulatan I. Abdülhamid (1774-1789), 6 - Kocaaslan, , "I. Abdülhamid'in İstanbul'daki İmar Faaliyetleri", 134.

⁶⁴ Aktepe, "I. Abdülhamid", 216.

⁶⁵ Cunbur, , "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", 17.

⁶⁶ İ. Birol Alpay, "I. Sultan Abdülhamid Külliyesi ve Hamidiye Medresesi", *Sanat Tarihi Yıllığı VIII 1978*, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü, 1979), 2:5.

IV. Vakıf Han'ın inşası sırasında imarethane ile çeşme ortadan kaldırılmış, sebili ise Gülhane Parkı'nın karşısındaki Zeyneb Sultan camii köşesine nakledilmiştir.⁶⁷ Ayrıca I. Abdülhamid vakfiyesinde babası, annesi, eşleri ve çocukları adına yaptırdığı hayır eserleri de sıralanmıştır.⁶⁸ Bu eserlerden biri 1778'de annesi Rabia Sultan adına Beylerbeyi sahilinde bir cami ile muvakkithane, hamam ve sıbyan mektebi gibi yapılarıdır. Ayrıca Beylerbeyi İskele Meydanı, Çınarönü, Havuzbaşı ve Araba Meydanı gibi yerlerden başka Çamlıca Kısıklı Meydanı'nda da çeşmeler yaptırmıştır.⁶⁹ Beylerbeyi camii daha sonradan II. Mahmud döneminde esaslı bir onarım geçirmiştir. II. Mahmud döneminde büyük değişikliğe uğrayarak özgün biçimi kaybolan bir diğer yapı olan Emirgan Camii de⁷⁰ 1783'te Emirgan'da inşa edilmiştir. Emirgüneoğlu (Abdullah Paşa) Yalısı'nın çevresine bir cami, çeşme ve hamam ile dükkânlar yaptırılmıştır. Ayrıca zevcelerinden Hümaşah Sultan ile oğlu Mehmed için başka bir çeşme daha yaptırmıştır. II. Mahmud döneminde Beylerbeyi (İstavroz) Camii de esaslı bir şekilde tamir ettirilmiştir. Bunlardan başka I. Abdülhamid İstinye'de 1783'te Neslişah Camii yanında bir çeşme, Dolmabahçe ile Kabataş arasında set üzerinde 1789'da diğer bir çeşmeyi yaptırmıştır.⁷¹ Ayrıca vakfiye ve zeyillerde rast gelinmeyen fakat "Tarih-i Cevdet" de bahsedilen bir de Medine'de I. Abdülhamid tesisi olan medreseden bahsedilmektedir.⁷²

I. Abdülhamid saltanatı yıllarında inşa ettirdiği eserlerin yanında çeşitli onarımlar da gerçekleştirmiştir. Döneminde İstanbul'da farklı zamanlarda meydana gelen yangınlar bu onarımları zorunlu kılmıştır. Özellikle de 1196/1782 İstanbul büyük yangını sonrasında yanarak yıkılan birçok eserin tamir veya yeniden inşa edildiği kaynaklarda belirtilmektedir.⁷³ Bunlardan bazıları ise Çemberlitaş Atık Ali Paşa Camii mahfeli, Hekimoğlu Ali Paşa Külliesin'deki bazı birimler, Fatih'de Mecsup Derviş Osman ve Helvayi Dede türbeleri ve yeniden inşa ettirdiği Kabasakal Camilerini gösterebiliriz.⁷⁴ Ayrıca, II. Selim devrine ait olduğu rivayet edilen Dolmabahçe yakınındaki bir köşk ile zelzeleden yıkılan Yedikule surlarının bir kısmını tamir ettirerek Dolmabahçe İskelesi

⁶⁷ Aktepe, "I. Abdülhamid", 216.

⁶⁸ Sarıcaoğlu, *Hatt-ı Hümayunlara Göre Bir Padişahın Portresi Sulatan I. Abdülhamid (1774-1789)*, 22.

⁶⁹ Aktepe, "I. Abdülhamid", 216.

⁷⁰ Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, 537.

⁷¹ Aktepe, "I. Abdülhamid", 216.

⁷² Cunbur, "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", 24 - Aksun, "Sultan El-Gazi Abdülhamid Han-ı Evvel", 461.

⁷³ Kocaaslan, "I. Abdülhamid'in İstanbul'daki İmar Faaliyetleri", 131.

⁷⁴ Sarıcaoğlu, *Hatt-ı Hümayunlara Göre Bir Padişahın Portresi Sulatan I. Abdülhamid (1774-1789)*, 23.

civarına da kayikhaneler yaptırmıştır.⁷⁵ Bunlara ek olarak 1780 yılında günümüzde sağlam şekilde varlığını sürdüren Hırka-i Şerif Camii'nin kuzeyine ziyaretçiler için bir oda ilave ettirmiştir. Ayrıca Aynalıkavak'taki Tersane Bahçesi Sarayı, Topkapı Sarayına İkballer dairesi ve hareme ait Daire-i Hümayun ile yeniden inşa ettirdiği Beşiktaş Sahil Sarayı da I. Abdülhamid dönemi eserlerindedir.⁷⁶ Bir de batılılaşma yolunda I. Abdülhamid'in Topkapı Sarayında kendi yatak odasına yaptırdığı Rocaille üslubundaki duvar resimlerini de unutmamak gerekir.⁷⁷

---

⁷⁵ Aktepe, "I. Abdülhamid", 216.

⁷⁶ Sarıcaoğlu, *Hatt-ı Hümayunlara Göre Bir Padişahın Portresi Sulatan I. Abdülhamid (1774-1789)*, 23.

⁷⁷ Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, 537.

BÖLÜM 2: ARŞİV BELGELERİNDE BEYLERBEYİ CAMİİ

Beylerbeyi semti İstanbul Boğaziçi'nde Anadolu yakasında yer alan Çengelköy ile Kuzguncuk arasında bulunmaktadır. Semt, Boğazın en güzel noktalarından birinde yer almaktadır. Semtte I. Abdülhamid tarafından inşa edilen ve aynı adla anılan yalı camilerinin en güzellerinden biri olan Beylerbeyi Camii yer almaktadır. Külliye şeklinde tasarlanan mekânda cami ile birlikte hamam, sıbyan mektebi, muvakkithâne ve iki çeşme inşa edilmiştir.

Fotoğraf 1:

Beylerbeyi Camii

Beylerbeyi Camii (abdullah frerers yaklaşık 1880)

<http://cweb2.loc.gov/cqi-binquery> 13.03.2018

2. 1. Beylerbeyi Semti'nin Tarihi

Bizans'tan önce Beylerbeyi'nin Thrak Kikon kabilesinin yerleştiği Kikonion'un (Çengelköy) aşağısındaki Rhoizysai (Uğuldayan Burunlar) olduğu rivayet edilmektedir. Bizans döneminde ise Boğaziçi'nde sınırlı yerleşim yerleri bulunmaktaydı. Günümüze gelen kalıntılara ve kaynaklara göre bu sınırlı yerleşim yerlerinden biri de

Beylerbeyi'dir. Semtin doğusundaki apsisine dayanılarak kilise olduğu tahmin edilen yapı, 1918'de gün yüzüne çıkartılmışsa da 1958'de cadde genişletilmesinde ortadan kaldırılmıştır. Beylerbeyi'nde Bizans döneminde böyle bir kilisenin olması burada yerleşimin olduğuna işaret etmektedir.⁷⁸ Ayrıca bu kiliseden Eremya Çelebi Kömürciyan da bahsetmektedir. Kömürciyan'a göre "Mukaddes haç manasında olan 'İstavroz'daki Rum kilisesi harap olmuştur. Kilisenin yalnız kubbesi kalmıştır ve pencerelerden rüzgârlar eser durur."⁷⁹ Kömürciyan'ın verdiği bilgilerden anlaşılıyor ki bölgenin o dönemlerde "İstavroz" adını almasının sebebi bu kilisedir.⁸⁰

R.E. Koçu'ya göre ise "İstavroz bahçesi ve sarayının bulunduğu kesimler ve İstavroz'un kuzeyinde kalan bugünkü iskele çevresi İstanbul'un fethinden yüzyıl önce Türklerin yerleştiği bir bölge olmuştur. Türkler semte gelmeye başladıklarında yeniden bir imar hareketi oluşmuştur. Nitekim Beylerbeyi iskele meydanının camiye bakan tarafında 200 yıllık kahvehanenin bulunduğu yerdeki namazgâhın fetihten önceye ait olduğu belirtilmektedir."⁸¹ Osmanlı döneminde ise Boğaz köylerinin yeniden yapılaşması asıl olarak fetih ile birlikte başlamıştır. Beylerbeyi'nde 16. yy sonunda Türklerin yoğun olarak yerleşmeye başlamasıyla 1581'de III. Murat'ın bostancıbaşlarından Abdullah Ağa bir cami yaptırmıştır. Zamanla az sayıda Rum nüfusla birlikte genel olarak Beylerbeyi Müslüman bir köy konumuna gelmiştir.⁸²

Evliya Çelebi dönemindeki Beylerbeyi'nin yerleşim durumu ise seyahatnamesinden öğrenilmektedir. Seyahatname'de;

"Buralarda deniz mahlûklarından istavroz balığı çok olduğundan Rumcada ıstavrizden bozma "İstavroz" kasabası derler. Bir rivayette Yıldırım Han, İstanbul'un fethine geldiğinde bu kasabadan İstanbul'a geçerken burada büyük bir kilisede savaşılırken "Biz bunu isterüz" demiş. Bundan bozma olup İstavroz derler. Bu da Üsküdar mollası hükmünde olup (---)tarafından subaşılıktır. (---

⁷⁸ Deniz Gören, *20. yy'da Beylerbeyi Kentsel Dokusunda Yaşanan Değişim*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2014), 5.

⁷⁹ Eremya Çelebi Kömürciyan, *İstanbul Tarihi (XVII. Asırda İstanbul)*, trc. Hrand D. Andreasyan (Eren Yayıncılık) 47.

http://media.library.ku.edu.tr/reserve/resspring16/Cshs550_ANiyazioglu/Week7_Eremya_Celebi.pdf

⁸⁰ Gören, *20. yy'da Beylerbeyi Kentsel Dokusunda Yaşanan Değişim*, 6.

⁸¹ Reşat Ekrem Koçu, "Beylerbeyi", İstanbul Ansiklopedisi, (İstanbul: 1961) V: 2674.

⁸² Gören, *20. yy'da Beylerbeyi Kentsel Dokusunda Yaşanan Değişim*, 6.

)adet mahalle ve (---) adet irem bağı kargir bina evlerdir ki hepsi kiremitlidir. (--
-) adet mihraptır. Önce (---) camii,.....(sonra 2.5 satır boş bırakılmıştır)”⁸³

Görüldüğü üzere Kömürçiyen ve Evliya Çelebi Beylerbeyi semtini farklı nedenlere dayandırsa da “İstavroz” adı ile ifade etmektedir. İnciciyan da Beylerbeyini eserinde dile getirmiştir. Semtin bugünkü adı ise Beylerbeyi Cami’nin yerinde III. Murad döneminde öldürülen Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa’nın yalısı bulunmasından dolayı verilmiştir.⁸⁴

1758-1833 yılları arasında yaşamış İstanbullu Ermenilerden olan G.V. İnciciyan’ın 1794 yılına kadarki dönemi kapsayan “Boğaziçi Sayfıyeleri” adlı kitabında Beylerbeyi’nde Türklerin yanında Rumların da oturduğunu belirtir. G.V. İnciciyan Beylerbeyi’nin Çamlıca tepelerine doğru oluşan doğal güzelliklerinden bahseder. Ayrıca kitabında Beylerbeyi ile ilgili şu ayrıntılara değinmektedir.

“Kuzguncuk’tan sonraki burun

“Nakkaş Burnu” adlandırılır.

Belki de Rumca “Nagonal”

Sözcüğünden kalmazdır.

“Haç” adına “İstavroz” denmiş

Türk ahaliyle bu köye

Diyorlar ki Constantin buraya

Haç işareti dikmiş, hikâye bu ya

Şimdiki mezar manastırmış

Şimdiki hamam, eski bir kilise

⁸³ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003) I/II:428.

⁸⁴ Selçuk Batur, “Beylerbeyi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayını, 1994), II:200.

Bağlık bahçelik geniş vadide
Daha yukarda, bir de yıkık saray

Sandalla akşamüzerleri
Dolaşırdım ben bu kıyılarda.
Doğanın sesi sanki bir çağrı
Dağlar görünür Beylerbeyinde.

Padişahların yazlığı için
Beylerbeyinde bir saray vardı
Bir dulun yakındaki binası
Engel oldu sarayı genişletmeye

Fırsat oldu bu Mustafa Hana⁸⁵
Satmadı onu yabancılara
Köşkünü yıktı ve toprağı sattı
Yazlıktaki halkına

Deniz kıyısı bir dizi evler
Poyraz rüzgârı dolar oraya
İstavroz'un öbür ucunda
Bir camii bulunur Sultan Hamid'in.

---

⁸⁵ G. V. İnciciyan kitabındaki notta Mustafa Han olarak nitelediği kişinin Sultan III. Mustafa olduğunu belirtmiştir.

Bu ucu körfezin, Çengelköy yanı,

Girişi kolay, geniş bir vadi.

Beylerbeyinin deniz çıkışı,

Havuz denilen çayır iskele.”⁸⁶

I.Abdülhamid (1725-1789) vakfiyesinde Beylerbeyi Camii sınırlarına değinilmiştir. Vakfiyede;

Beylerbeyi Camii Şerifin arazisi Beylerbeyi bahçesi adı ile bilinen sınırları sahil kenarındaki Çakırbaşı sahilhanesinden başlayıp cadde boyunca su haznesi köşesine kadar 67 zira’ gidildiğinde dağ tarafına dönülüp Sarıkçı Mehmed Ağa, Latif ve İbrahim Bey bağları kefere meşeliği Çakırcıbaşızade bağı boyunca gidildikten sonra sol yana dönülüp Mehmed Emin bağı yoluyla denize doğru küçük zeytin ağacına varınca sağ yanına Abdülkadir Efendizadelerin yerlerini alıp ondan yukarı doğru servilere varınca sağ tarafında Abdülkadir Efendi yerleri ve buradan kible tarafına gidilip saray arazisine varıldığında yine doğu tarafından mandıraya varılıp İsmail Efendi tarlası üzerinden Hacı Ömer tarlasında sona erer. Ondan sonra servilerin yanından İsmail Efendi tarlası ve mühürdar köşkünden Çakal dağına giden yolda sona erer. Ondan sonra da Hacı Mehmed Ağa bağı ve gümrükçü Halil Ağa bağı üzerinden Cenkar köyü yoluna inip Merzifonlu Kara Mustafa Paşa vakfi bahçesi boyunca dere yolu ile sahile Çakırcıbaşı yalısı köşesinde sona erer.⁸⁷

⁸⁶ G.V. İnciciyan, , *Boğaziçi Sayfiyeleri*, trc. Kandilli Kilise Papazı (İstanbul: Eren Yayınları, 2000),155.

⁸⁷ VGMA, Sultan Hamid Evvel İbni Sultan Ahmed Halis Defteri, 179 / 1407, 34-35 (H.15 Muharrem 1195 – M.11 Ocak 1781)

Fotoğraf 2:

Beylerbeyi Camii ve Boğazın görünüşü (H.1252 – M.1836)

R.B. Foto arşivi. 1948

Gravürü çizen: William Henry Bartlett'in Beylerbeyi sarayı ve Boğaz'ın genel görünüşünü yansıtan gravürü (1836)⁸⁸

Beylerbeyi semti özellikle II. Mahmud dönemiyle birlikte padişahların önem verdiği bir yerleşim yeri olmuştur. 19.yy Bostancıbaşı defterlerinden çıkan bilgilere göre Beylerbeyi, tıpkı Emirgan gibi Osmanlı hanedanlarının, paşaların, zengin ve nüfuslu ailelerin sahil sarayı ve köşklerinin bulunduğu Boğaziçi'nin seçkin semtlerinden biri olmuştur. Özellikle 19. yy ikinci yarısından sonra köşk ve yalıların dışında semtin iç taraflarına doğru ahşap evler yapılmaya başlamasıyla nüfus da artmaya başlamıştır.⁸⁹ İlginin devamlı arttığı Beylerbeyi semtine II. Mahmud günümüzdeki Beylerbeyi Sarayı arazisine ahşap bir saray yaptırmıştır. Ayrıca Beylerbeyi Camii'ni yeni ilavelerle büyötmüştür. 1811'de tarihi Beylerbeyi İskele kahvehanesinin bulunduğu yere Meydan Çeşmesi'ni yaptırmıştır. Sultan Abdülaziz döneminde semt gelişmesi devam etmiş ve II.

⁸⁸ Mehmed Rebi Hatemi Baraz, Teşkilat Meraklısı Beyzade Takımının Oturduğu Bir Kibar Semt BEYLERBEYİ, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1994), I:112.

⁸⁹ Batur, "Beylerbeyi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 201.

Mahmud döneminde yapılan ahşap Beylerbeyi sarayı yerine günümüzdeki saray yaptırılmıştır.⁹⁰

Cumhuriyet döneminde de Beylerbeyi'nde yerleşim artmıştır. Dönemlere ait haritalar incelendiğinde bölgedeki yerleşimin hangi yöne doğru gittiği görülmektedir. 1946'da yerleşim sahil doğrultusunda ilerlerken 1960'lı yıllarda köyden kente göç nedeniyle Beylerbeyi'nin dokusu değişmeye başlamış, ahşap evlerin yerini giderek kâgir evler almıştır.⁹¹ Ayrıca Beylerbeyi 1960'tan sonra bucak olmaktan çıkarılarak Üsküdar ilçesine mahalle olarak bağlanmıştır. Günümüzde de semt Üsküdar ilçesi sınırları içindedir.⁹² 1973'te Boğaz Köprüsünün bitmesiyle nüfus yoğunluğunun daha da arttığı görülmektedir. Semtte bulunan orman, koruluk, açık alanlar ve İstavroz Çayının başlangıcıyla köprü'nün güneyindeki yamaçlar villaların istilasına uğramıştır. 1986 Boğaziçi yasasından sonra semtin Boğaz köyü havası korunmaya çalışılmıştır.⁹³

2. 2. Beylerbeyi Camii'nin İnşası

Hadikatü'l Cevami'de Beylerbeyi Camii'nin inşası hakkında şu bilgiler yer almaktadır.

“Bânisi cennet-mekân Abdülhamid Hân hazretleridir ki, İstavroz Sarayı'nın hırka-i şerife dairesi mahallinde bir minareli olarak bina buyrulmuşlarıdır. Ve cevâmi'-i selâtin –i sâire tertibi üzere mahfili hümâyun ve mehâfil-i sâ'ire ve minber ve abdest muslukları ve cümle levâzımâtı tekmil olarak ve hâricinde binâsıyla iktifa olunup dahi yonca taşdan olmak üzere minare ihdâs iki imâm ve bir hatip ve birkaç müezzin ve kayyumlar ve devirhânlar ve cum'a vâ'izi ta'yin olunmuştur ve ittisâlinde bir fevkâni mektep dahi inşâ olunmuştur.”⁹⁴

Sicil-i Osmani'de de I. Abdülhamid'in Beylerbeyi'nde bir cami, mektep, hamam ve çeşme yaptırdığı bilgisi yer almaktadır.⁹⁵

⁹⁰ Gören, 20. *YY'da Beylerbeyi Kentsel Dokusunda Yaşanan Değişim*, 8.

⁹¹ Gören, 20. *YY'da Beylerbeyi Kentsel Dokusunda Yaşanan Değişim*, 17.

⁹² Batur, “Beylerbeyi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 200.

⁹³ Gören, 20. *YY'da Beylerbeyi Kentsel Dokusunda Yaşanan Değişim*, 17.

⁹⁴ Ayvansarâyi Hüseyin Efendi – Ali Sâti' Efendi – Süleymân Besim Efendi, *Hadiktü'l Cevâmi'*, Haz. Ahmed Nezih Gültekin, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2001), 579.

⁹⁵ Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmani 1* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 30, 1996), I:2.

Fotoğraf 3:

Beylerbeyi Camii'nin Yerleşim Planı

İstanbul B.B. Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi, ANA A-13-3

Tarih-i Cevdet'te de Beylerbeyi Camii'nin inşasına değinilmiştir. Hatta inşaat bittikten sonra kılınan ilk Cuma namazından da bahsedilmektedir. Ahmet Cevdet Paşa eserinde;

"Pâdişâh-ı enam hazretleri vâlide-i merhûme-i muhteremeleri Râbi'a Sultân nâmına olmak üzere İstavroz ile Çengelköyü miyânelerinde vâki Beğlerbeği Sarayı'nın hırka-i şerife odası yerinde bir câmi'-i şerif inşâ ve ihyasını irâde idüp 91 senesi saferinün 24 üncü (3 Nisan 1777) pençşenbe günü vaz'-ı esâs kılınmıştı. İşbu receb-i şerifün beşinci çeharşenbe günü karin-i hüsn-i hitâm olmağla yirmibirinci cum'a günü (15 Ağustos 1778) Zât-ı hazret-i şeh-in-şâhi bilâ-resm salât-ı cum'ayı câmi'-i mezkûrda edâ idüp ba'dezin Vâlide-i Şâh-ı Cihan R â b i a S u l t â n nâmiyle yad olunmasını ferman buyurdular. Câmi'-i mezkûrun hitâmına müverrih Enveri Efendi'nün nazm etmiş olduğu târihtir:

"Söyledi züvvâr târih işitdim Enveri

Oldı Hakka Câmi'-i Abdü'l-Hamid Han secde-gâh ⁹⁶ ifadelerini kullanmıştır.

⁹⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, (Çevik Yayınları, İstanbul, 1994), II:102.

I. Abdülhamid vakfiyesinde Beylerbeyi Camii Şerif'i ile ilgili olarak;

Beylerbeyi camisinin hizmeti için vakfiyede ödenekler ayrılmıştır. Cuma ve bayram namazlarını kıldırıp hutbe ve vaaz edecek imam için 25 akçe ayrılmasına, devirhanlık yapacak bir diğer hatibe 35 akçe, namaz kıldırarak ve Kur'an okuyacak imam için 35 akçe, ikinci imam içinde 35 akçe ayrılması buyrulmuştur. Ayrıca camide vaaz ve nasihatlar için ulemadan birisinin 50 akçe ile görevlendirilmesi istenmiştir. Bunun dışında Kur'an-ı Kerim okunması, devir yapılması, camiin temizlenmesi, sala okunması, kandillerin yakılması, müezzinlik, çocuklara Kur'an öğretilmesi gibi görevler için ayrı ayrı ödenekler ayrılmıştır. Bunların dışında cami görevlilerine aynı olarak yiyecek yardımı yapılması da buyurulmaktadır.⁹⁷ (Ek 1)

Beylerbeyi Camii'nin 1191-1192 (1777-1778) yıllarında Sultan I. Abdülhamid tarafından yapıldığını ifade eden kitabeleri halen üzerinde bulunmaktadır. Bunlardan biri Çamlıca Caddesinin deniz tarafındaki yan kapısının üzerindedir. Ayrıca buradaki avlu kapısından yapıya giriş yapılmaktadır. Buradaki kitabede;

Fotoğraf 4:

Beylerbeyi Cami'nin Çamlıca Caddesinin deniz tarafındaki yan kapısı

Neziha Bezci 18. 09. 2018

“Muktedâyi ehli sünneti dâdger

Şâhi sâhibi cud Han Abdülhamid

Şehriyâri feyz bahşâ kim olur

Birru ihsanından âlem müstefid

⁹⁷ VGMA, Sultan Hamid Evvel İbni Sultan Ahmed Halis Defteri, 179 / 1407, 59-64 (H.15 Muharrem 1195 – M.11 Ocak 1781)

İşte ezcümle misâli lütfudur
Bu dilârâ câmii hûb u cedit
Tarihi takribi sürûr eyler dile
Kıt'ai cennet disem olmaz baid
Aksi kandili minârın dir gören
Âbe düşmüş bir dizi akdülferid
Mü'minine secdegâh oldukça bu
Sâyei ikbâlin et yâ Rab medid
Derc olup bir beyti cevherdârda
İki târih oldu ey Sermed bedid
Râh-i Hakda hayr niyyet eyleyüb
“Mâbed ihyâ etti Hakka'a Han Hamid”

1192⁹⁸

İkinci kitabe Yalıboyu Caddesi üzerinde taç kapı görünümündeki avlu kapısı üstünde yer almaktadır. Metni Şair Mektupçu Namık tarafından hazırlanan celi ta'lik hatla yazılmış kitabede;

Fotoğraf 5:

Beylerbeyi Cami'nin Yalıboyu Caddesi üzerinde avlu kapısı üstündeki kitabe

Neziha Bezci 18. 09. 2018

⁹⁸ Zerrin Köşklü, *I. Abdülhamid Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi*, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 1993), 50.

“Padişahı heft kişver mâili âsâri hayr
Ya’ni zillullâhi adl ârâyi Han Abdülhamid
Asri pür nasrinde ol şâhi mekârim küsterin
Âlemin el’an leylü kadr-ü yevmi subhi id
Tahtı âli bahtı Osmaniye câlis olalı
Hayrü birri nev benev olmakda sıdkile mürid
Oldu ihyâ himmeti şâhâne ile bu mahal
Vâdii heyhat iken şehir oldu mâmur ü cedit
Eyledi bünyâd bir câmi ki envâri Hüdâ
Hâricinden olmada meşhudi ahrâr ü abid
Çünkü zapti sâl bir şeyi mühimdir lâ cerem
Eyledi mektubi Nâmık bendesi fikri sedid
Geldi bir hatif bu tarz üzre didi tarihini
“Mabedi İslâmı nev bünyâdı Han Abdülhamid”

1192⁹⁹

Ayrıca sahil tarafındaki iç harem avlusundan geçildiğinde burada yer alan son cemaat yerinin denize bakan yüzünün orta kemer boşluğuna yerleştirilmiş bir kitabe daha bulunmaktadır. Mehmed Es’ad Yesâri imzalı bu kitabeğe göre cami, I. Abdülhamid’in annesi Rabia Sultan’ın anısına yaptırılmıştır. Kitabe şöyledir;

---

⁹⁹ Köşklü, I. Abdülhamid Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi, 49.

Fotoğraf 6:

Beylerbeyi Cami'nin son cemaat yerinin denize bakan yüzündeki kitabe

Neziha Bezci 18. 09. 2018

“Hüve'l-Hallâku'l-bâki

Ruh-ı âli güheri Valide Sultân için

Kasr-ı Firdevs gibi Hazret-i Sultan Hamid

Yapdı bu câmi-i pâki ide ecrin isâl

O şehin vâlidesi Râbi'a Sultâna Mecid

Ketebehu el-abdü'd-dâi

Mehemmed Es'ad el Yesari”¹⁰⁰

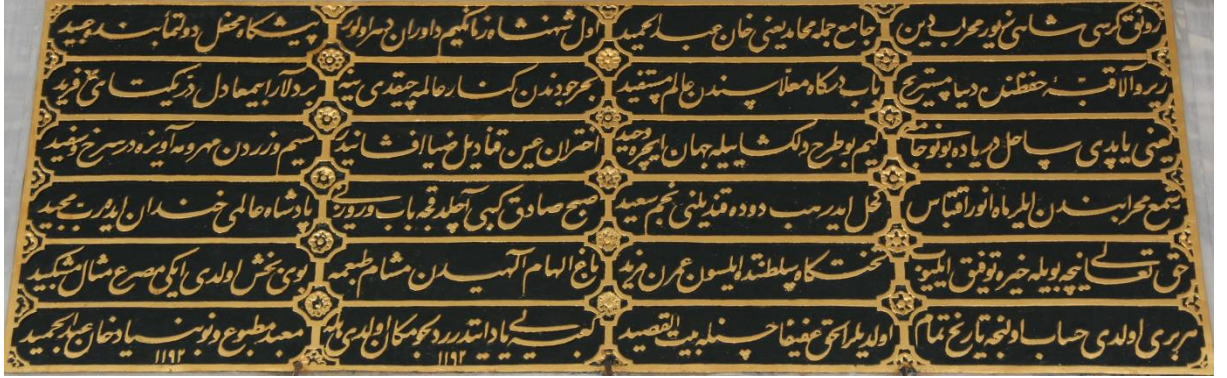
Son cemaat yerinden hareme geçişte bulunan kapının üzerinde de Şair Afif'in¹⁰¹ hazırladığı aşağıda okunuşu verilen celi ta'lik ile yazılmış kitabe bulunmaktadır;

¹⁰⁰ F. Gülsüm Ersoy (Top), İstanbul'daki Selatin Camilerinin Kitabeleri, (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, 2002), 127.

¹⁰¹ Konyalı'nın da belirttiği üzere Şair Afif İbrahim Efendi'dir. Sicili Osmani'de Afif Efendi'nin “Kaleminden yetişerek kethüda kâtibi olduğu, 1212'de Viyana sefiri, sonra Topçular kâtibi, 1221'de Anadolu muhasebecisi, 1223'te defter emini, 1224'te vefat etmeden önce rikabı hümayun kethüdası olduğu kayıtlıydı. (Süreyya, Sicili Osmani, I:142.) (Konyalı, Üsküdar, I: 113)

Fotoğraf 7:

Baylerbeyi Cami'nin son cemaat yerinden hareme geçişte bulunan kapının üzerindeki kitabe

Neziha Bezci 18. 09. 2018

Revnaķı krs Şâhı zi veri mihrabı din
Camii cümle mehâmidini Han Abdülhamid
Ol Şehin Şâhı zaman kim dâverânı dehr olur
PiŐgâhı mahfili devlet meâbında abid
Ziri vâlâ kubbei hıfzında dünyâ müsterih
Babı dergâhı muallâsında âlem müstefid
Bahri cdinden kenârı âleme çıktı yine
Bir dilârâ bi muâdil drri yektâyı mezid
Yani yaptı sâhili deryâde bu nev câmii
Kim bu tarhı dil kŐâyıyle cihan içre vâhid
Ahterân ayni kanâdili ziyâ efŐânıdır
Sim  zerden mihr  meh âvizedir surh  sefid
Őem'i mihrabından eyler mâh envâr iktibâs
Kuhl ider hep ddei kandilini necmi said
Suphi sâdık gibi açıldıkça bâb revzeni

Pâdişâhi âlemi handân ide Rabbi mecid
Hak Teâlâ nice böyle hayre Tefvik eyliye
Tahtıgâhi saltanatda eylesün ömrin mezid
Bâgi ilhâmı ilâhiden meşâmı tab'ıma
Bûy bahş oldu iki mısırâ misâli müşkbid
Her biri oldu hesâb olunca târihi tamam
Oldular elhak Afifa hüsn ile beytülkasid

“Kâbeyi yâd ettirir dılcû mekân oldu hele”

H.1192

“Mâbedi matbûu nev bünyâdi Han Abdülhamid”

H. 1192¹⁰²

Hünkâr mahfilinde caminin inşa tarihini gösteren 1192 (1778) tarihli bir kitabe daha bulunmaktadır. Hünkâr mahfilini dolaşan kirişin iç yüzeyinde mahfili dört cephesini kaplayan, yer alan ve kitabe Yesari Mehmed Esad Efendi tarafından talik hatla yazılmıştır. Şair Raşid'in hazırladığı bu manzumenin son mısrasın da inşa tarihini ebced hesabı ile 1192 olarak vermiştir. Tarih kitabenin sonunda rakamla da belirtilmiştir. 1940'lı yıllarda yapının yağmur sularından etkilenmesinden dolayı kitabe bir hayli tahrip olmuştur. Tahribat sonucunda yazı kuşağının bazı bölümleri silinmiştir.¹⁰³ Kitabenin tam olmayan metninden geriye kalanlar şöyledir;

¹⁰² Köşklü, *I. Abdülhamid Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi*, 51.

¹⁰³ Köşklü, *I. Abdülhamid Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi*, 53.

Fotoğraf 8:

Beylerbeyi Cami'nin hünkâr mahfilindeki kitabeden bir bölüm

Neziha Bezci 18. 09. 2018

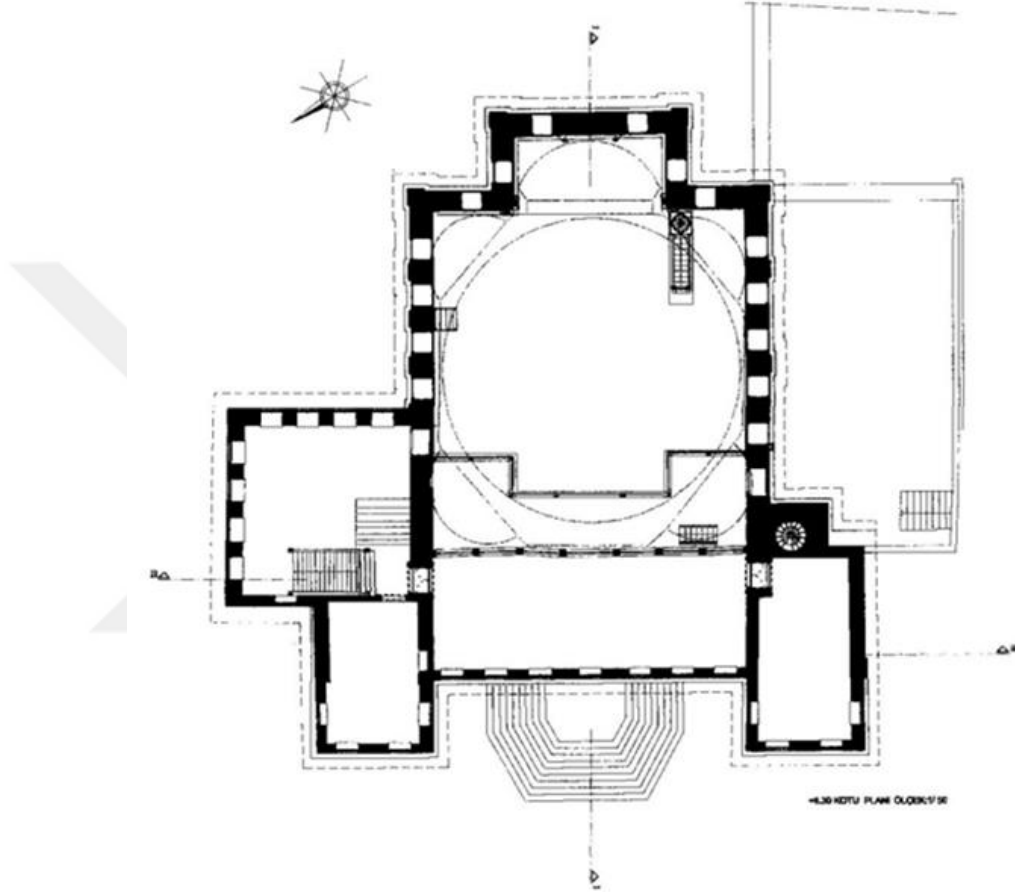
“Cenabı hazreti Abdülhamid Hânın kim
Cihâne himmet ü lutfi şahânesi mebzul
Vücûdu mâyei cûd u keremdir âfâke
Müdâm tab'ı hümâyûnu hayr ile meşgul
Fürûgi himmet ü nûri teveccühü idecek
Bu câygâhı felek âşitân üzre şümul
Yapıldı yümm ile oldu bu câmii vâlâ
Mekânı pâk mâbed mahalli hüsnü kâbûl
Olur kariri icâbed duâsı bi şübhe
Hulûs ile kim ider bu dergâh içre duhul
Ne pâk dergehi âli ki makaamı anın
Sezâyî ahseni tahsin ehli fehm ü ukuul
(Burada iki metin okunamayacak kadar bozuktur)
Seriri saltanat de safâ ile yâ Rab
Muammer eyle o şâhı benûri pâki Resûl
Didi Reşidi duâgû bu resme târihin

“Hamid Hanın da ola Hakka mâbedi makbul”

1192¹⁰⁴

Çizim 1:

Beylerbeyi Camii planı

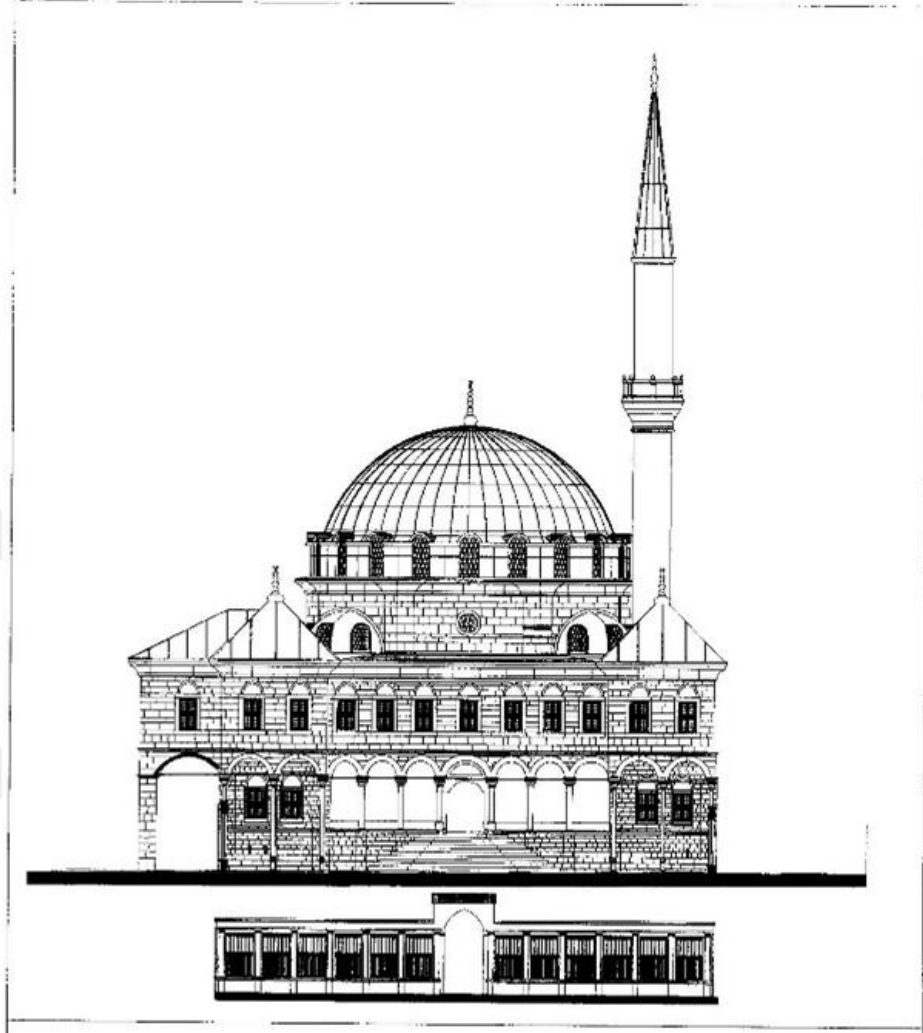
1814 tarihli gravür esas alınarak hazırlanmıştır.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Köşklü, *I. Abdülhamid Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi*, 53.

¹⁰⁵ İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 20.02.2007 tarihli rapor.

Çizim 2:

Beylerbeyi Camii ön kesitten çizimi

1814 tarihli gravür esas alınarak hazırlanmıştır.¹⁰⁶

Kısaca Konyalı'da, Beylerbeyi Camiinin inşaatına 3 Nisan 1777'de başlandığını; 15 Ağustos 1778 tarihinde tamamlandığını ve camiinin açılışının bir Cuma namazıyla yapıldığını ifade etmektedir.¹⁰⁷ Diğer taraftan Beylerbeyi Camii Şerifin'i kitabelerinde bir mimar ismine rastlanmamaktadır. I. Abdülhamid döneminin ünlü hassa baş mimarı

¹⁰⁶ İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 20.02.2007 tarihli rapor.

¹⁰⁷ İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, (İstanbul: Türkiye Yeşilay Yayınları, 1976) 111.

Mehmed Tahir Ağa¹⁰⁸ olmasından dolayı yapının mimarı olabileceği düşünülmektedir. Bina emini ise Şehremini Hafız Elhac Mustafa Efendi'dir.¹⁰⁹

2. 3. Dönemin Sanat Anlayışının Cami Üzerindeki Etkileri

Yerasimos, I. Abdülhamid'in Beylerbeyinde yaptırdığı caminin, gerek mekân tasarımı gerekse doğayla kurduğu ilişki bakımından başkentin ilk otantik barok yapısı sayılabileceğini belirtmektedir. Nitekim bu barok etkiler ve 18.yy daki üslup değişiklikleri plan, mimari ve tezyinatta görülmektedir.¹¹⁰

Barok üslup özellikleri Beylerbeyi Camiinin harem bölümünde kendini göstermektedir. Öncelikle mihrabın "C" ve "S" kıvrımlı bir kavsara ile taçlandırılması, sivri ve yüksek kimeri ile barok tezyinatını taşıyan minber ve iç beden duvarlarının tezyinatında kullanılan barok motifler ile yapıldığı devrin üslubunu üzerinde taşımaktadır.¹¹¹

Beylerbeyi Camii'nde barok özellikler yüksek kaideler üzerine oturtulmuş kompozit başlıklı sütunlarda da görülmektedir. Üzerleri yıldızlarla süslenmiş sütun başlıkları deniz kabuğu şeklindedir. Bu arada mahfilin duvarına batılı üslupta yapılmış yağlıboya resmi unutmamak gerekir. Ayrıca duvar resminin, II. Mahmud dönemine tarihlenen Topkapı Sarayı Harem Dairesi ve Valide Sultan yemek odasında bulunan resimlerle de benzer olduğu görülmektedir.¹¹²

---

¹⁰⁸ Mehmet Tahir Ağa (ö.1202/1788'den sonra); Hassa Baş mimarıdır. Doğum tarihi bilinmeyen Tahir Ağa I. Mahmud döneminde on iki yaşında iken babasıyla seferlere katıldığı bilinmektedir. 1760 yılında kısa süreliğine vekil olarak baş mimarlık görevinde bulunmuştur. Dönem dönem baş mimarlık görevine getirilmiştir. I. Abdülhamid devrinde de baş mimarlık görevinde bulunmuştur. 1788 Avusturya seferi sırasında köprülerin bakımı ile ilgili çalışmalarda yapmıştır. Özellikle 1766 depreminden sonra İstanbul'daki imar faaliyetlerinde birçok hizmeti mevcuttur. Laleli, Fatih, Beylerbeyi, Emirgan, Paşabahçe, Ayazma, Çarşambada Murat Molla Kütüphanesi, Kadıköy Camileri ve Yeni Valide Hanı gibi yapıları bize kazandırmıştır. (Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Mehmed Tahir Ağa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2003) 28:535.) (Söylemez, Batılılaşma Dönemi İstanbul Camii Cephelerinde Taş Süsleme (1703-1839),59.)

¹⁰⁹ Köşklü, *I. Abdülhamid Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi*, 45.

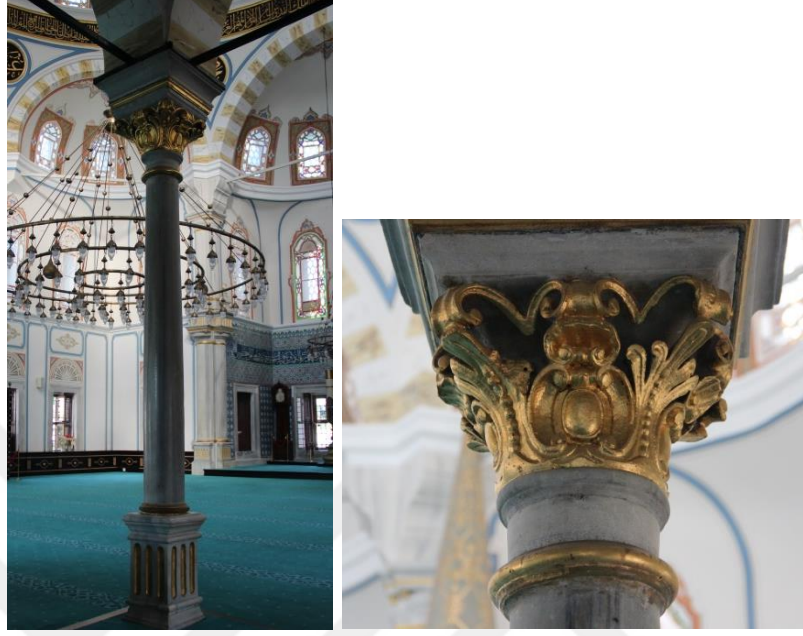
¹¹⁰ Stefanos Yerasimos, *İstanbul İmparatorlular Başkenti*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000) 351.

¹¹¹ Selçuk Mülayim, "Beylerbeyi Camii ve Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1992) VI: 75-76.

¹¹² Köşklü, *I. Abdülhamid Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi*, 52.

Fotoğraf 9:

Beylerbeyi Camii haremindeki sütun ve başlığında örnek

Neziha Bezci 18. 09. 2018

Fotoğraf 10:

Beylerbeyi Camii hünkâr mahfilindeki tablo

Uğur Can Çalışkan¹¹³

¹¹³ Uğur Can Çalışkan, *İstanbul Camilerinde Süslemeleriyle Hünkâr Mahfilleri (1808-1909)*, (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2010), 88.

Cami içinde olduğu gibi barok üslubun etkisi kapılarda da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Yalıboyu Caddesine açılan avlu kapısında geniş saçak ve soğan gövdeli iki kaidecik yapıyı hareketlendirmiştir. Özellikle saçığın alt kısmı yan duvarlara kadar “S” kıvrımı üslubunda yivlenmiştir. Hem köşeler yumuşatılmış hem de dönemin barok üslubunun en önemli özelliği buraya uygulanarak köşelerde yumuşama elde edilmeye çalışılmıştır.¹¹⁴

18. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan iki katlı son cemaat yerlerinin ilk ve güzel örneklerinden biri de Beylerbeyi Camii’nde uygulanmıştır. Caminin iki katlı son cemaat yeri cepheye köşk görünüm kazandırmıştır. Tıpkı Avrupa köşklerinde olduğu gibi bu dönem camilerinde uygulanan son cemaat yerlerinin merdivenlerle çıkılan yüksek bir alt kaide üzerinde yer alması, yine bir batı etkileşiminin sonucu olarak görülmektedir. Ayrıca son cemaat yerindeki iki yana doğru, minareleri de kapsayacak şekilde genişleyen saçaklarının köşk gibi sivil mimari örnekleri anımsattığı da söylenebilir. Böylelikle 18.yy da Beylerbeyi’nde olduğu gibi hünkâr mahfillerinin genişlemesiyle camilerde hünkâr köşkü, hünkâr kasrı ve hünkâr dairesi gibi yeni ek yapılar görülmeye başlamıştır.¹¹⁵

Fotoğraf 11:

Beylerbeyi Camii iki katlı son cemaat yeri

Neziha Bezci 18. 09. 2018

¹¹⁴ Köşklü, *I. Abdülhamid Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi*, 48.

¹¹⁵ Nurcan İnci, “18. Yüzyılda İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler, 227. <https://core.ac.uk/download/pdf/50613423.pdf> (28.03.2019)

Beylerbeyi Camii, Osmanlı mimarisinde geç devirde görülen sanatsal üslupları üzerinde taşıyan öncü yapılardan biri olmuştur. Özellikle de geç dönemde etkili olan barok üslubunun unsurları plan ve süslemeler de görülmektedir.¹¹⁶

2. 4. Arşiv Belgeleri Işığında Beylerbeyi Cami'nin Geçirdiği Onarımlar

Beylerbeyi Camii, I. Abdülhamid dönemi inşasından 32 yıl sonra temelinin deniz suyundan zarar görmesi sebebiyle H. 1226/ M. 1810-11 tarihinde II. Mahmud döneminde esaslı bir değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklik kaydına arşivlerde ulaşılamasa da, binanın II. Mahmud döneminde onarım geçirdiği, sol minarenden bir şahıs mülkü arasına çekilen duvara açılan kapının üzerindeki celi talik kitabeden anlaşılmaktadır. Ayrıca iç harem oluşturulan duvar üzerinde büyük bir kapı ve iki yanında üçerden altı pencere bulunmaktadır. Kapının üzerindeki kitabede öncelikle üstte Sultan Mahmud'un Tuğrası bulunurken devamında;

Fotoğraf 12:

II. Mahmud döneminde yalı ile cami arasına çekilen avlu duvarındaki kitabe

Neziha Bezci 18. 09. 2018

“Cennet mekân Abdülhamid Han

İtsün Bekaada devleti neclile iftihar

Bir pâdisâha itmedi hayrülhalef Hüda

Mahdumu âzami gibi sevketin sehriyar

Hayratını mükemmel idüp nûri didesi

Oldu hayratını mükemmel idüp miri didesi

¹¹⁶ Selçuk Mülayim, “Beylerbeyi Camii ve Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 75.

Oldu hayâtı saniye mazhar o tâcidâr

Çıkıldıkca Arsa yâ Rab ezanı Muhammedi

Olsun minârı sevketi dünyâda berkarar

Ref' eyleyüb atîkini târihini didim

"Mahmud Han bu mâ'adi yabdı iki menâr"

(1236¹¹⁷)¹¹⁸ ifadeleri yer almaktadır.

Fotoğraf 13:

Padişah maiyetiyle beraber Beylerbeyi Camii Şerifi önünde saltanat kayığında (H.1230- M.1814)

Beylerbeyi Camii'nin ilk minaresini göstermektedir.

R.B. Foto arşivi. 1985,

Gravürü çizen: L. Fuhrmann (1814)¹¹⁹

¹¹⁷ R. E. Koçu'nun verdiği bilgiye göre kitabede verilen tarihte karışıklık bulunmaktadır. Kitabenin tarih mısrasında geçen Arap asıllı Türk harfleriyle 28 harfin ebced hesabı 1237 etmektedir. Görüldüğü üzere 1236 tarihinden bir fazladır. Şair "Ref eyleyüb atîkini" derken buradaki atikten kastı caminin ilk minaresidir. Minare şekil olarak elif harfine benzetildiği için şair de bu sözü ile tarih mısrasından elifin karşılığı olan "1" rakamının çıkarılacağını belirtmektedir. Bir rakamı çıkarıldıktan sonrada yapının inşa tarihi olan 1236 bulunmuş olunacaktır. (Reşat Ekrem Koçu, "Beylerbeyi Camii", *İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1961) V: 2677.

¹¹⁸ F. Gülsüm Ersoy, *İstanbul'daki Selatin Camilerinin Kitabeleri*, 127.

I. Abdülhamid dönemindeki Beylerbeyi Camii ile II. Mahmud döneminde değişikliğe uğrayan Beylerbeyi Camii arasındaki farkı ise bize Ludvig Christian Fuhrmann'ın 1814 yılında çizdiği gravür göstermektedir. Gravürden anlaşıldığı kadarıyla son cemaat yeri değiştirilmiş, tek minareli olan yapı iki minareliye dönüştürülmüş, temeli zarar görmesin diye rıhtım sağlamlaştırılmış, külliye çeşme, muvakkithane, hünkâr dairesi ve mektep eklenmiştir.¹²⁰

Tahsin Öz yapının 1820-21'de onarım geçirdiğini belirtse de bu döneme ait arşiv belgesine ulaşamamıştır. Elimize geçen en erken onarım belgesi ise 1842 tarihlidir. H.22 Recep 1258 (28 Ağustos 1842) tarihli belge Sultan Abdülhamid Han Evkafınca tamir edilen Beylerbeyi Camii'nin onarım masraflarının Evkaf-ı Hümayun Hazinesi tarafından verilmesine dair kayıtları içermektedir. Belgede kısaca;

Beylerbeyi Camii Şerifi mahfili hümayunun bağdadi kâri sıvası ve kubbesi etrafındaki fevkani pencere çerçeveleri yenilenmesi ve bazı tamire muhtaç mahaller için zikredilen vakfın kaymakam vekili Mehmed Es'ad Efendi tasdiğiyle kaymakama takdim edildiği belirtilmiştir. Devamında da müfredat defteri mantukunca aşağıda zikredilen masrafların Evkaf-ı Hümayun hazinesi tarafından ödenmesinin gerekliliğinin kaydı alınarak ferman-ı şerif terkim kılınmıştır.

1392 - havale pencerelerine sarf olunan alçı (464) keyl 3 (kile?)

1645 - boyacı ihyası camların pahası

1550 - pencerelerde doğrama

0336 - pencerelerde demir kuşak

0720 - zemin pencerelerinin tecdidü

5643

0682 - bi'l cümle itrak ve minarelerinin badanası

0350 - mermerlerinin kesimi (140) (100)

---

¹¹⁹ Baraz, *Teşkilat Meraklısı Beyzade Takımının Oturduğu Bir Kibar Semt BEYLERBEYİ*, 111.

¹²⁰ Ahmed Hamdi Bülbül, "Beylerbeyi Camii (Hamid-i Evvel) 'inde Onarım Faaliyetleri'", *Restorasyon Dergisi*, 121.

<http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/275/B%C3%BClB%C3%BCl.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

0385 - horasan ve kinan

0957 - kurşun reçinesi ve yevmiyesi

0620 - camcı yevmiyesi

8627

0840 - hezarfen yevmiyesi

1620 - hamamcı ve badanacı yevmiyesi

0750 - abdest odasına boya ve mahfil-i hümayun ..... ve kurşun ....

0451 - imam sekenâları

1020 - mahfil-i hümayun ve abdest odasına hasar-ı tecdit ve mismar (çivi)

0450 - işba' mezkûr nakliyesi

13758¹²¹

Ulaşılan tamirat belgelerinin en eskisi Camiin inşasından yaklaşık altmış yıl sonrasına aittir. Bu nedenle yapının değişimini ancak yukarıda ifade edildiği gibi gravürler üzerinden takip etmek mümkün olmuştur. II. Mahmud'un yapıya yeni eklemeler yaptırdığı ve 1820'lerde tafsilatlı bir onarımdan geçtiği ortadadır. Osmanlı selatin camilerine özgü büyük tamirat aralığının 20 ila 30 yıl arası olduğu arşiv belgelerinin takibinden anlaşılmaktadır. Ayrıca yaklaşık onar yıllık arayla yapıların yıpranan bölgeleri toparlanmıştır.

Bu tür ara tamiratlardan biri de 26. 12 (Zi'l-hicce) 1268 (M.11 Ekim 1852) tarihli belgede belirtilmektedir. Belgeye göre Beylerbeyi Camii minaresinin masarif-i tamiriesine vesair bazı cami ve minarelerle hankâh ve şadırvanların tamiratları için ayrılan bütçe bulunmaktadır. Beylerbeyi Camii ve minaresi için belgede;

Evkaf-ı Hümayun nazırı devletlü paşa hazretlerinin birinci numara işaret olunan takririnde Beylerbeyi Camii Şerifi minaresinin külahıyla son cemaat mahalli örtüsünün on iki bin iki yüz kuruş bu kadar masrafla yaptırılmış atik ilmi (önceki hesabı) üç yüz bu kadar kuruş satış kılınmış olduğundan bahası bi'l-mahsub

---

¹²¹ BOA, EV.d / 11878 – 22 B (Recep) 1258

kusuru icab eden sekiz bin sekiz yüz elli bir kuruşla muvakkithane için lüzumuna bina olunan tam saat .... Üç bin beş yüz kuruşla toplam on iki bin üç yüz elli bir kuruşun hazineden ödenmesiyle Hamidiye vakfı şerifinin altmış üç senesi muhasebesine sokulması¹²² ifade edilmiştir.

Camii Şerifi imamı için H. 28 M (Muharrem) 1276 (M 27 Ağustos 1859) tarihinde meşruthanenin tamir edildiğini bildiren belgeye göre;

Beylerbeyi Camii Şerifi'nin imamının meşruthanesinin onarımı için dört bin dokuz yüz (4900) kuruşa kadar masrafı için Evkaf-ı Hümayun Nezaretine bildirilmiştir.¹²³

Camii Şerifin tamiri için H. 29.10 (Şevval). 1278 (29 Nisan 1862) tarihinde düzenlenen belgede;

Beylerbeyi Camii Şerifinin bazı mahalleriyle avlu muhafaza duvarlarının tamire ihtiyacı olması sebebiyle yapılan keşf sonucunda yirmi yedi bin (27000) kuruş masrafla onarımın tamamlanacağı hususu Evkaf-ı Hümayun Nezareti Celile'sine tezkere kılınmıştır. 9.(?) 1278 tarihli diğer belgede zikredilen bu tamirler yirmi bir bin kuruş masrafla Küçük Tururi Kalfa tarafından onarımın gerçekleştirildiği bilgisi yer almaktadır.¹²⁴

H. 01. 07 (Recep) 1286 (M.7 Ekim 1869) tarihli belge Beylerbeyi Camii Şerifin mahfil-i hümayun dairesinin tamir masraflarını içermektedir. Belgeye göre;

Beylerbeyi camii şerifi mahfil-i hümayun dairesinin tavan ve kurşunlarıyla yer vesairesinin keşf sunucunda tamiri için on dokuz bin beş yüz ellisi (19550) kadar kuruş Evkaf-ı Hümayun hazinesinden talep edilmiştir.¹²⁵

H. 20.07 (Recep) 1287 (M. 16 Ekim 1870) tarihli belgede Beylerbeyi Cami ve İstavroz Camiileri için ayrılan bütçeyi bildirmektedir. Belgede;

Beylerbeyi ve İstavroz Camii Şeriflerinin mahfil-i hümayun daireleriyle Kuleli Camii'nin bazı mahallerinin onarım ve düzenleme gerektirmesi üzerine masraf miktarı olarak on dokuz bin yedi yüz yirmi bir (19721) kuruşa gerçekleştirileceği

¹²² BOA, İ.DH / 162 – 8433 – H. 26. 12 (Zi'l-hicce) 1268 -1

¹²³ BOA, İ.DH / 441 – 29105 – 1276 M (Muharrem) 28 - 1

¹²⁴ BOA, İ.MVL / 464 – 20968 – H. 29. 10 (Şevval) 1278 – 1 - 2

¹²⁵ BOA, İ.DH / 599 – 41798 – H. 01. 0(Recep) 1286

belirtilmiştir. Ayrıca bunun on bin kuruşunun ödendiği ve küsurunun dokuz bin yedi yüz yirmi kuruşun seksen altı senesi bütçesi tertibinden ödenmesiyle onarımların gerçekleşeceği Evkaf-ı Hümayun Nezareti Celile'sine takdim edilmiştir.¹²⁶

1840'lardan sonraki büyük değişim 1870'lerde olmuş ve Camiye iki oda daha eklenmiştir. Bu nedenle günümüzdeki yapının hem II. Mahmud döneminde hem de Sultan Abdülaziz döneminde önemli fiziksel değişimler geçirdiğini düşünebiliriz. Nitekim Beylerbeyi Camine eklenen iki oda ve tamirâtı için düzenlenen H. 15 (Şaban) 1288 (30 Ekim 1871) tarihli keşf defteri yapıdaki değişimler hakkında tafsilatıyla bilgi vermektedir;

Beylerbeyi Camii Şerifine selamlık resmi âliyesi şeref-i vuku'unda memuru ikamet etmesi için zikredilen camiinin bahçesine Üsküdarlı Bani kalfa marifetiyle yeni baştan inşa ettirilen iki oda ve ayrıntılarının yanında zikredilen caminin tamirat gerektiren mahalleri için ruznamçede (yevmiye defteri) belirtilmiştir. Ayrıca Tamiratı keşfi sanisinin icrası hususunda Evkaf-ı Hümayun Nezareti celilelesine havale buyrulan bir kıt'a tezkirelerinde beyan buyrulmuştur. Keşf sonucunda vuku bulan masraflar yirmi üç bin altı yüz altmış altı buçuk (23666.5) kuruşa varan miktardadır. Keşf-i sâni defterinde geçen yenileme ve onarımlarından bazıları;

Mezkûr kapılara birinci halka tablası değiştirilmesi

Son cemaat mahalli bağdadi tavanının sıvasının yenilenmesi

Deniz tarafı rıhtım üzerinde derz mahalleri yıpranmış ve yenilenen kenarların bazıları çürümüş olduğundan, Tarabya tarafı derzlerinin yenilenmesi ve beraberinde kurşun yenileme kenarlarının ikmali

Mahfilî Hümayundan Camii Şerife bakan bir adet penceresine yenileme, cami çerçevesi inşası

Mahfilî Hümayun sıra pencerelerinin aştırma olarak tamiri

Mahfilî Hümayun helasının duvarların yüzüne süzme mermerden badana yapılması

---

¹²⁶ BOA, İ.DH / 621 – 43195 – H.20.07(Recep) 1287.

Camii şerif kubbesinin yarılmış mahallerinin hezarfen marifetiyle düzeltilerek sonuçlanması

Camii şerif zemin pencerelerinin camları silinmesi

Muvakkithane mahallinin tavanı ve duvarlarına boya yapılması

Camii şerifi helalarının etrafı duvarlarda reçine dörtte bir miktar badana yapılması

Abdest musluklarının altı üstünün çapında kurşun (frenk ?) boru köşede dolaştırma

Zikr olunan camii şerifin avlu bahçesi münasip mahalline hazır temel ile cedid (yeni) taşı halis harcıyla karışık kötü zeminden önce temel duvarları inşası

Zikr olunan temel duvarlarının üzerine onluk kirişinden tabana keşidesiyle beşlik sütub(sinüb) ? ve ridnasından ? sütun çifte dolabın payesinde lettodan ? kuşaklı biruni çalı ceyyidene koğuşundan bağlı boyası kaplı deruni (içe ait) ve çalı kalası yaprağından kaplı üzerinde keten bezi yeride üzerinde her biri tuba beş kuruşluk kagir kaplı kalasdan tesviyesi söke ve tarafını armudi silme pervaz ve meşe cilalı ruganlı carıcdan ve duba? taklidi cami ile kalası doğramasından kanad ve adi demir gömme kilid ve pirinç ile oda kapısı tümüyle etrafı deruni (iç taraf) bölmeleri inşası

Zikr olunan bölmeler üzerine sinüb letasından (lettosından)? Müheyye ? dünyadan mikrası ve babası çifte dolaptan payesinde ve göğüslemesi letadan (lettodan) merinin eban ? ve cab koğuşundan karışık kaplı zirade (zira' : ölçü birimi)tesviyesi pervazlar keşidesiyle üzeri çinko döşeme demir bağlamalar ile silme yalakdan ve çinkodan oluk ve borulu türde saçaklı tavan inşası

Evsâf-ı (vasıflar) mezkûra üzerinin etrafının saçağı

Zikredilen çatının altına lettodan giriş kalası yaprağından-? kaplı güzellik katan bezi örten ve güzel kağıt kaplı tavanları

Ayancı-? Kapı girişinden giriş ve koğuşundan döşemelerin inşası (ayancı kapı girişinden Venedik girişi koğuşundan döşemelerin inşası)

Sönük mermerden basamak ve eteklik (ve tekne - zengin ?) ve masalık mermerden zayıf ve kurşun boru ve zayıf doğraması

Masalık mermerden (zirayı ?)

Kalasdan ma'mul iki tarafı (ohratlıklılı ?) cilalı yağ ve yenileme gelir ve birinci halka muhafaza kapısı

Mezkûr kapı haricine poyrallıktan düzenlenmesi kuşak ceyyidinden kaplı bela boya doğrama-? taklidi perde inşası

Bu mahalde gezinti zeminine halis harca malta taşı ferşası

Musluklar önüne senk küfekiden tesviye takrız-? basamak koyulması

Bu mahalde bulunan muhafaza kapısının tarafının pasalık kalasdan pasaşta ve boyası kaplaması yenilenmesi

Beylerbeyi Tarik-? caddesinde bulunan taş muhafaza kapısı tarafının boya tılasıyla .....büyük tablası .....koyulması

Zikredilen kapı tarafının deniz tarafı mahfil-i hümayun tahta kapı ve parmaklık vesaire mahallere boya uygulanması

Rıfat Efendi yalısı tarafında bulunan duvarın halis harç ile derzlerin yenilenmesi

Bu mahalde yağmur sularında akışı için iki tarafının yenilenmesi taş duvarı üzeri yenilenmesi iyi kıyak döşeme inşası

Bu mahalde hamamın yağmur sularını iyi almak için bir üstüne cenfu-? Boru koyulması

Bu mahalde hamam beden duvarlarının yıpranmış parça misillü olmuş derzlerinin dörtte bir miktar halis harç ile yenilenmesi

Bu mahal mevcut taşıyla mevkii olunarak kaldırım döşenmesi (ferşası)

Bu mahalde muhafaza kapısı haricinde olan lağımın bacaların açılarak tahliyesi

Abdest muslukların üzerinde bulunan tavan üzerine canku-? döşenmesi

Musluklar ve çalı duvarlarının halis harç kalem derzlerinin yenilenmesi

Beylerbeyi caddesi ve bahçesi mahfili hümayun tahtı ve baş duvarlarda ve deniz tarafı duvarlarda yıpranmalar olmuş derzlerinin özgün harcının yenilenmesi ve badana yapılması

Deniz avlusu etrafı pencerelerinin dördü bir kantarlık .....demirinden iki ? tabanlarının tebdil ve mevcudi yenilenmesi sonuçlanmayan cuz'i tamiriyle boya tılası

Deniz tarafı avlu muhafaza kapılarının bir tarafına baslık (?) kalasdan kaplama ve silme pasaştalarının tarafına (tırfına) yenilenmesi boya tılasıyla i'mârı

Deniz tarafındaki kapının mermer başlığı basmış olduğundan dört köşesinin demirinden dört sıra gerisine .....ve üzerine yanar ve bağdadi sıvalı tavan yenilenmesi imarı

Avlu muhafaza kapılarının bazılarının yenilenmesi, bazılarının tamiri¹²⁷

Büyük tamirat sonrası küçük tamiratlar da devam etmiştir. Bu tamiratlardan biri de yaklaşık üç yıl sonra Sultan Abdülhamid Han Hazretlerinin Beylerbeyi'ndeki Camii'nin minarelerinin külahlarının 23 S (Safer) 1290 (M. 22 Nisan 1873) tarihli onarım belgesinde yer almaktadır ki;

Sultan Abdülhamid Han Hazretlerinin Beylerbeyi'nde bulunan caminin minaresinin önceden inşa ettirilen külahlarının masrafı için yirmi bin üç yüz yirmi altı (20326) kuruştan alelacele olarak verilen on beş bin (15000) kuruşun yetersizliği ile eksik beş bin üç yüz yirmi altı (5326) kuruşun seksen dokuz senesi bütçesinden ödenmesi için Evkaf-ı Hümayun nazırına bildirildiği ifade edilmiştir.¹²⁸ (Ek 2)

Beylerbeyi Camii Şerifi'nin onarımı için ayrılan bütçe H. 06.12 (Zi'l-hicce) 1292 (M. 3 Ocak 1876) tarihli belgesinde;

Beylerbeyi Camii Şerifin tamire muhtaç olan mahalleri için dokuz bin iki yüz seksen sekiz kuruş masraf müteahhit tarafından düzenlenerek gereken izin Evkaf-ı Hümayun Nezareti Celile'sine takdim edildiği ifade edilmiştir.¹²⁹

¹²⁷ BOA, EV.d – 22019 – H. 15.08 (Şaban) 1288

¹²⁸ BOA, İ.DH / 664 – 46252 – 1290 S (Safer) 23 – 1

¹²⁹ BOA, İ.DH / 714 – 49931 – H. 05. 12(Zi'l-hicce). 1292 - 1

II. Abdülhamid dönemi belgesi ise dönemin tasarruf konusundaki dikkatine iyi bir örnek teşkil etmektedir. Artık tamiratlar açık eksiltme ile ihale edilmektedir. Bu dönemdeki belgelerin hem daha tafsilatlı olduğu hem de konu ve bütçe açısından daha dikkatli hazırlandığı görülmektedir. Nitekim 29 B (Recep) 1297 (M. 7 Temmuz 1880) tarihli belgede;

Evkaf-ı Hümayun Nezaretinden Şuray-ı Devlete havale buyrulan 15 Recep 97 tarihli tezkire ve keşf defterinin 17 Recep 97 tarihinde dâhiliye dairesine gönderildiği ve okunduğu belirtilmiştir. Devamında Sultan Abdülhamid Han Hazretlerinin celilerinden Beylerbeyi Camii'nin kubbe vesaire mahallerinin harap olmasından dolayı hazırlanan keşf defterinde tamiratın Osmanlı altını yüz kuruş hesabıyla on üç bin beş yüz (13500) kuruş masrafla tamamlanacağı talebi bildirilmiştir. Ayrıca tamiratın daha aşağı masrafla tamamlanmasına gayret edilmesi vurgulanmıştır. Masrafların Hazine-i Evkafa doksan altı senesi bütçesinden karşılanması için Evkaf-ı Hümayun hazinesi tamirat memuruna izin verilmiştir.¹³⁰

Aynı belgenin Beylerbeyi Camii Şerif'inin tamiratının gerçekleşmesi için Osmanlı parası hesabıyla keşfi masraf münakasa (açık eksiltme) pusulasında ise dönemin özelliklerini daha açıklayıcıdır;

Pasiyos (Pasiyus yada Palsiyos) Kalfa	16578
	.578
<hr/>	
Parsih (Parsah) Kalfa	16000
	100
<hr/>	
Kosti Kalfa	15900
	200
<hr/>	
Pasiyos Kalfa	15700
	200
<hr/>	

¹³⁰ BOA, İ.ŞD / 100 – 47- 1297 B (Recep) 29 - 4

Sarup ? Kalfa	15500
	200
Kosti Kalfa	15300
	300
Parsih Kalfa	15000
	100
Kosti Kalfa	14900
	100
Kodbit (?) Kalfa	14800
	100
Serub (?) Kalfa	14700
	200
Pasiyos Kalfa	14500
	500
Serub (?) Kalfa	14000
	50
Pasiyos Kalfa	13950
	50
Harika ..... Etdun Kalfa	13900
	400
	13500

Eksiltme sonunda on üç bin beş yüz kuruşa Etdün kalfa üzerinde takarrür (karar kılma) eylemiştir.

Dönemin belgelerinin çoğunda “masrafların azaltılmasına” gayret edilmesi özellikle belirtilmektedir. Bir nevi bürokrasinin performansı daha az masraflı işler yapmasıyla ölçülmektedir. Bu bağlamda Beylerbeyi Camii tamiri ile ilgili olarak H. 9 Şaban 1297 (M.17 Temmuz 1880) tarihli belgede;

Beylerbeyi Camii Şerifinin kubbe vesaire mahallerinin tamire muhtaç olduğu belirtilmiştir. Bundan dolayı usule uygun olarak keşfinin şehremaneti marifetiyle yapılması ifade edilmiştir. Devamında açık eksiltme ile icrasının Osmanlı altını yüz kuruş hesabıyla on üç bin beş yüz (13500) kuruş masrafla onarımın sonuçlanacağı belirtilmiş ise de zikredilen tamiratın daha aşağı masrafla tamamlanmasına gayret olunması da istenmiştir. Masrafların Hazine-i evkafın doksan altı senesi bütçe kanunda düzenlemesinin yapılması için Evkaf-ı Hümayun hazinesi tamirat memuru görevlendirilmiş ve zikredilen tamiratın tamamlanması için emr-u ferman verilmiştir. İlgili belgede 29 Recep 297 / 25 Haziran 296 tarihi bulunmaktadır. 9 Şaban 97 tarihli ikinci nüshada ise tamirat ve gerekçeler ile gereken bütçe tekrarlanır. Devamında da icranın başlanması için tezkire sunulduğu görülmektedir.¹³¹ (Ek 3)

Beylerbeyi Camii'nin tamirini gösteren bir diğer belgede H. 05. 12 (Zi'l-Hicce) 1302 (15 Eylül 1885) tarihlidir. Belgede;

Evkaf-ı Hümayun Nezareti Şuraya havale olunan istek üzerine hazırlanan mazbatada; Beylerbeyi Camii Şerifi ile mahfilinin tamire muhtaç olan kurşunlarıyla çerçevelerinin vesaire mahallerinin şehremaneti marifetiyle keşfinin yapıldığı bildirilmektedir. Keşf sonucunda da on dokuz kuruş hasbiyle yedi bin yüz on (7110) kuruş yirmi bin pare masrafla onarımın gerçekleşeceği belirtilmiştir. Ayrıca belgede tamirat memuru marifetiyle meblağın Hazine-i evkafın üç yüz bir senesi bütçesinden tertip olunabileceği Sedâreti penâhilerine arz etmiştir. Belgenin sonuna H. 4 Zi'l-hicce 302 / R. 2 Eylül 301 tarihi düşülmüştür.¹³² (Onarım yazışması ile ilgili H. 27 Şevval 302 / R. 27 Temmuz 301 tarihli bir belge daha bulunmaktadır. İstekler iki belgede de birbirini tekrarlamaktadır.)

¹³¹ BOA, İ.ŞD / 51 – 2837 – H. 09.08 (Şaban).1297 - 1

¹³² BOA, İ.ŞD / 77 – 4515 – H. 05.12 (Zi'l-hicce). 1302 - 2

Caminin büyük tamiratlarından biri de 19. Yüzyılın sonundaki deprem sonrasına denk düşmektedir. 1894 depreminde yapının özellikle ahşap olan kubbesi büyük hasar görmüştür. Beden duvarlarında da çatlaklar meydana gelmiş, döşemeleri çökmüş, ayrıca maksure ve mahfil de depremden etkilenmiştir.¹³³ Depremde hasar gören Beylerbeyi Camii'nin minarelerinin yıkımı ve iskele işçisi masraflarını H. 22. M 1312 (26 Temmuz 1894) tarihli belgede görmekteyiz. Belgede;

Beylerbeyi Camii Şerifi minarelerinin tehlikeli surette sakatlanmış oldukları belirtilmiş ve iskele masrafı için on üç bin (13000) kuruşun üç yüz on senesi bütçesinden ödenmesi için Evkaf-ı Hümayun Nezareti Celile'sine takdim kılınmıştır.¹³⁴

1894 yılında İstanbul'da meydana gelen deprem sonrası, şehirdeki camilerde görülen hasarların kaydına göre; Beylerbeyi Camiinin bu depremden minaresinin şerefesi yıkılmıştır.

H. 23. 04(Rebiü'l-ahir) 1312 (M.24 Ekim 1894) tarihli belgede depremden zarar gören üç yapı Bahçekapıdaki Valide-i Cedid, Kameriye ve Beylerbeyi Camileri için ayrılan bütçe belirtilmektedir. Belgeye göre;

Üç yapının da hareket aksamının zarar görmüş mahallerinin tamiri için şehremaneti komisyonuna keşf defteri sunulmuştur. Defterde masrafların Valide Sultan Camii Şerifi için mecdidi on dokuz kuruş hesabıyla otuz bir bin dört yüz doksan altı(31496), Beylerbeyi Camii Şerifi için yirmi yedi bin dört yüz altmış üç (27463) ve Kameriye Camii içinde altmışaltı bin altı (66006) kuruş masrafın üç yüz on senesi Evkaf bütçesinden alınmasına dairdir. Gerekli belgeler Evkaf-ı Hümayun Nezareti Celile'sine takdim olunmuştur.¹³⁵

Beylerbeyi Camii Şerif'inin 6 Ş (Şaban) 1282 (25 Aralık 1895) tarihli onarım belgesinde;

Beylerbeyi Camii Şerif'in mahfili, gezinti mahalli ve kaldırımların tamir masrafı için on üç bin altı yüz yetmiş sekiz buçuk (13678,5) kuruşun ödemesi Hamidiye Vakfı Celilinin iki yüz seksen bir senesi masraf kaydından alınması için Evkaf-ı

¹³³ Bülbül, "Beylerbeyi (Hamid-i Evvel Camii)inde Onarım Faaliyetleri", 122.

¹³⁴ BOA, Y.A.HUS / 304 – 23 – 0 – H. 22. 01. 1312

¹³⁵ BOA, İ.EV / 8 – 19 – H. 23. 04(REbiü'l-evvel) 1312

Hümayun Nezareti Celilesinden yerine getirilmesi için takdim kılındığı bildirilmektedir.¹³⁶

H.22.01(Muharrem) 1312 (M.26 Temmuz 1894) tarihli belge Beylerbeyi Camii minarelerinin onarımının masraflarını belirtmektedir. Belgede;

Hareketi arzdan Beylerbeyi Camii şerifi minarelerinin sakatlanmış olduğu ve bunların yapılacak iskele ile beraber masrafı olan on üç bin (13000) kuruşun üç yüz on senesi bütçesinden karşılanması için Evkaf-ı Hümayun Nezareti Celile'sinden izin istenmiştir.¹³⁷

H. 09. 11(Zi'l-ka'de) 1312 (4 Mayıs 1895) tarihli belgeye göre Beylerbeyi Camii'nin suyollarının onarımı için bütçe ayrılmıştır. Belgede;

Sultan Abdülhamid Han hayratlarından Beylerbeyi Camii Şerifin tamire muhtaç olan suyollarının keşf sonucunda mecdi on dokuz kuruş hesabıyla dokuz bin elli sekiz buçuk kuruş ile tamamlanacağı belirtilmiştir. Ayrıca tamir için gereken meblağın üç yüz on senesi bütçesinden perakende suyolları tertibine iadesi gereken meblağdan alınması hususunda Evkaf-ı Hümayun Nezareti Celileye havale edilmesi de ifade edilmiştir.¹³⁸

Deprem sonrası onarımların yaklaşık üç yıla yayıldığı kabul edilebilir. Zira deprem sonrasında ilk kez 1897 tarihli belge Caminin tamiratı sonrasında bahsetmektedir. 15 Cemaziye'l-evvel 1315 (R.30 Eylül 1313 – M.12 Ekim 1897) tarihli belgede;

Beylerbeyi Camii Şerifi tamiratından geriye kalan kerestenin kıymeti olan dokuz yüz doksan kuruşun ....irade ve masraf edilmiş bu icmalde gösterilmediği halde ....tanzimiyle esmanın tekrar çıkarılmasındaki lüzum anlaşılammış olduğundan izahat için tamirat memuriyete tevdi kılındığı bildirilmiştir.¹³⁹

Yaklaşık beş yıl sonra yapının mutat ara tamiratları yeniden başlamıştır. Beylerbeyindeki Cami, mektep ve Araba meydanındaki çeşmeye giden suyollarının onarımı için 01 Z (Zi'l- hicce) 1319 (11 Mart 1902) tarihli Evkaf-ı Hümayun Nezaretinden Şuray-ı Devlete havale olan belgede;

¹³⁶ BOA, İ.DH / 544 – 37857 – 1282 Ş (Şaban) 06 - 1

¹³⁷ BOA, BEO / 443 – 33203 – H. 22. 01 (Muharrem) 1312

¹³⁸ BOA, BEO / 615 – 45053 – H. 09. 11(Zi'l-ka'de) 1312

¹³⁹ BOA, EV-MH-TİK / 59 – 146 – H. 15 Cemaziye'l-evvel 1315

Beylerbeyi Araba meydanında bulunan çeşme, Cami-i Şerif ve mektebin suyolları tamirâtı için on dokuz kuruştan yirmi üç bin seksen (23080) gerçekleşeceği belirtilmiştir. Su nezareti tarafından ortaya koyulan tamiratın on bir bin yüz otuz üç (11133) kuruşun üç yüz on yedi senesi Evkaf bütçesinden ve on iki bin iki yüz kırk yedi (12247) kuruşunda sudan istifade edenlere ait olduğu ifade edilmiştir. Tamiratında Su Nezareti tarafından gerçekleştirileceği bildirilmiştir.¹⁴⁰

H.19 C (Cemaziye'l-ahir) 1321 (M.12 Eylül 1903) tarihli belgede Beylerbeyi Camii ile müştemilatının onarım gerektiren mahalleri için gereken miktar bildirilmektedir. Ayrıca öncesinde farklı ve yakın tarihlerde onarımın gerçekleşmesi için üç belge daha bulunmaktadır. Yazışmalar sonunda karara bağlanan son belgeye göre;

Sultan Abdülhamid Han hayratlarından Beylerbeyi Camii Şerifi ile müştemilatının onarım mahallerinin keşfi için gelen heyet, tamirat mahallerinin mecdi on dokuz kuruş hesabıyla on beş bin dört yüz yirmi dokuz (15429) kuruş masrafla gerçekleşeceğini belirtmiştir. Ayrıca hazinenin kuruşun müteahhidi kuruşun tamirâtı için dört bin yüz kırk dokuz (4149) kuruş gerektiğini belirtmiştir. Müştemilat onarımı için belirlenen miktardan kuruşun onarımı için gerekli miktar çıkarıldıktan sonra on bir bin iki yüz seksen (11280) kuruş kaldığı ifade edilmiştir. Ayrıca kuruşun fiyatının dahi keşf defterinde belirtilen fiyattan noksan olduğu belirtilmiştir. Noksanlara rağmen çalışmalar heyeti keşfiyeden Binbaşı Rıfat Cafer ile mühendis Mösyö Dranko ve kuşun tamirâtı müteahhidi tarafından hazırlanan keşf sonucunda on beş bin dört yüz yirmi dokuz (15429) kuruşun üç yüz on dokuz senesi bütçesinden ödenmesi Evkaf-ı Hümayun Nezaretine bildirilmiştir.¹⁴¹

Beylerbeyi Cami'nin onarımını gösteren H 7 Muharrem 1324 (3 Mart 1906) tarihli belgede;

Beylerbeyi Camii Şerifi mahfilinin çatı üzerindeki kuruşunlar ile teferruatının onarım vesaireleri belirlenmesi için üç yüz on dokuz ve yirmi seneleri bütçelerinden hesaplanması için üç kalem on yedi bin üç yüz (17300) kuruşla tamiri gerekliliği bildirilmiştir. Fakat zikr edilen onarımlar haricinde bazı

¹⁴⁰ BOA, İ.EV / 30 – 32 – 1319 Z (Zi'l-hicce) 01 - 2

¹⁴¹ BOA, ŞD / 163 – 20 – 1321 C (Cemaziye'l-ahir) 19 - 1

mahallerinde onarıma ihtiyacı olduğu bu sebeple mecrediye on dokuz kuruş hesabıyla dört bin dört yüz elli bir (4451) kuruşla onarımın tamamlanacağı bildirilmiştir. Onarımın tamamlanması için gereken miktar tamirat memuru tarafından üç yirmi senesi bütçesinden harcanması için zikredilen nezaretten izni istenmiştir.¹⁴² (Ek 4)

Tamiratların dışında Selatin Camileri için yıllık bakım ve temizliklerin de aksatılmadığı aşağıdaki belgeden anlaşılmaktadır. Beylerbeyi Camii Şerifi kayyumbaşısı Ömer Lütfi Efendiye döşeme halı ve temizlik masrafı için Evkaf-ı Hümayun Nezaretinden Şuray-ı Devlete havale olunan H 3 Ca (Cemaziye'l-evvel 1324 (25 Haziran 1906) tarihli yazıda;

Beylerbeyi Camii Şerifinin kayyumbaşısı Ömer Lütfü Efendi tarafından verilen dilekçede selatin camilerinin her birinin kasımda gelen temizlik ve tekrar yaygıların yayılması için zaruri masraf senevi yüz kuruşla yüz elli kuruşla ödeme yapılmakta olduğu bilgi verilmiştir. Devamında eskiden olduğu gibi zikredilen cami için istenilen senevi yüz kuruş küçük halı döşemesi ve temizlik masrafının tahsisi dilekçe ile izni istenmiştir.¹⁴³

Aynı yıl bir taraftan da ara tamiratlara da devam edilmiştir. H. 11. 09 (Ramazan) 1324 (29 Ekim 1906) tarihli belgede ise;

Beylerbeyi Camii ile Bahçekapı'sındaki İmaretin ve Mahmud Paşa Medresesinin Evkaf-ı Hümayun tarafından tamir ettirilen kurşunlarının masrafı otuz yedi bin kırk dokuz kuruşun üç yüz yirmi iki senesi bütçesi dâhilinde ödenmesi hakkındadır.¹⁴⁴

II. Meşrutiyet sonrası bir tamirat yazısı bürokrasinin taleplerin artık üst yazılarla silsile halinde iletildiğine örnek teşkil etmektedir. Bu yazılardan birinde Rumi 24 Temmuz 1325(H. 19 Recep 1327 - M. 6 Ağustos 1909) tarihli belgedir; (onarımın gerekliliği silsile halinde dört yazışmada tekrarlamıştır)

Beylerbeyi Camii Şerifinde bulunan şehzadelere ait iki odanın onarımının yapılması için içlerindeki malzemelerin tahliyesinin gerekliliği Dokuzuncu Daire-i Vakfiye Me'muriyetine bildirilmiştir. Ayrıca belgede cümle kapısının

¹⁴² BOA, BEO / 2772 - 207853 – 1324 M (Muharrem) 07 - 2

¹⁴³ BOA, BEO / 2857 – 214261 – 1324 Ca (Cemaziye'l-evvel) 03 - 2

¹⁴⁴ BOA, İ.EV / 42 – 17 – 0 – H. 11. 09 (Ramazan) 1324

kilidinin ve hünkâr mahfilinin merdiven kapısının sürgülerinin kayıp olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple mahallin hırsızlardan korunmuş olduğu ve mekânın acilen tasfiye edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Devamında da Hazret-i Hilafet Penâhilerin istirahatlarına ayrılan odadaki döşenmiş mefruşat (halı, kilim) ile iki adet yol geçesinin temizlik işleri memuru Hüsni Efendi namına aldırıldığı bilgisi verilmektedir.¹⁴⁵ Yazışmalarında devamındaki 9 Ağustos 1325 (22 Ağustos 1909) tarihli yazıda da dokuzuncu daire-i vakfiye müdüründen onarımın icra kılınması için tamirat müdürüne görev verildiği ifade edilmiştir.¹⁴⁶

Rumi 25 Temmuz 1325 (H. 20 Recep 1327 - M. 7 Ağustos 1909) tarihli belgede;

Beylerbeyi Camii Şerifi bünyesinde bulunan ve şehzadelerin ikametlerine ayrılan iki odanın tamire ihtiyacı olduğu Rumi 12 Temmuz 1325 (H. 7 Recep 1327 - M. 25 Temmuz 1909) tarihli belgede bildirilmiştir. Zikredilen odaların tamire ihtiyaç aksamı vesaireleri cami imamı tarafından Dokuzuncu Daire-i Vakfı Müdürlüğüne bildirilmiştir.¹⁴⁷ 28 Temmuz 1325 (H. 23 Recep 1327 - M. 10 Ağustos 1909)'teki yazıda inşaat ve tamirat müdürü tarafından şehzadelere ait onarıma muhtaç bu odaların incelemesi yapılmıştır. İnceleme sonunda gerekli açıklamalar dokuzuncu Daire-i Vakfiye müdürüne bildirilmiştir.¹⁴⁸

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına ait onarım belgelerine rastlanmasa da tek parti döneminin sonlarına denk gelen 1945 yılında Beylerbeyi Camii'nin beden duvarlarında meydana gelen çatlaklar onarılmış ve pencereler yenilenmiştir. Ahşap kubbesi bir kuşakla takviye edilerek yerine yerleştirilmiştir.¹⁴⁹

Beylerbeyi Hamid-i evvel Camii'nin 22 Ocak 1945 yılında çekilmiş fotoğrafları;

¹⁴⁵ BOA, EV. MH. TİK. 00080. 00098 (Belge Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden alınmıştır.)

¹⁴⁶ BOA, EV / MH – TİK – 00080 – 1327 N (Ramazan) 11 - 2

¹⁴⁷ BOA, EV. MH. TİK. 00080. 000100 (Belge Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden alınmıştır.)

¹⁴⁸ BOA, EV. MH. TİK. 00080. 000101 (Belge Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden alınmıştır.)

¹⁴⁹ Bülbül, “Beylerbeyi (Hamid-i Evvel Camii)inde Onarım Faaliyetleri”, 122.

Fotoğraf 14:

Beylerbeyi Camii güney cephesi

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 15:

Beylerbeyi Camii avlu duvarları

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 16:

Beylerbeyi Camii Yalıboyu Caddesindeki avlu kapısı

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Caminin zamanla deniz kenarındaki camilere özgü bozulmalar yaşadığı da ortadadır. Nitekim 19.08.1959'da Beylerbeyi Cami minareleri ile ilgili olarak Abide ve Yapı İşleri tarafından ortaya koyulan raporda;

Yapının temeldeki tasman ve son zelzeleler neticesinde şakuliyetinden inhiraf (sapma, değişme) etmiş, gövde ve petekte bazı taşlar bir biri ile iltisak (yapışma) ve irtibatını kaybetmiş olduğu için minarelerin tehlike arz ettiği ifade edilmiştir. Her iki minarenin acilen rölöveleri alınarak küp kısmına kadar onarılmasının zorunlu olduğu bildirilmiştir.¹⁵⁰ (Ek 5)

12.6.1960 tarihinde Gayrimenkul Eski Eserler ve Abideler Yüksek Kuruluna gönderilen yazıda;

Beylerbeyi Camii'nin onarım yapılmak üzere bazı aksam ve duvarlarının (caminin hangi kısımları olduğu belgede belirtilmemiştir) birkaç sene evvel

¹⁵⁰ İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 19.08.1959 tarihli belge.

yıktırıldığı ve bu sebeple de güneş, yağmur ve kardan etkilendiği belirtilmektedir. Ayrıca yapının temellerinin deniz suyuna maruz kalması sebebiyle acilen onarıma ihtiyacı olduğu gerekli makama bildirilmiştir.¹⁵¹

12.07.1960 tarihinde Vakıflar Başmüdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Şubesine sunulan raporda, minarelerin onarılması gerekliliği tekrarlanarak fotoğraflar sunulmuştur.

Fotoğraf 17:

Minarenin hasarlı kısmından örnekler

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

02.10.1960 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından alınan kararda;

Beylerbeyi Camii'nin minarelerinin tehlikeli bir durum arz ettiği için bunların sökülerek yeniden yapılmasına karar verildiği bilgisi yer almaktadır. Ayrıca minare taşlarının itina ile muhafaza edilerek minarenin asli haliyle tekrar inşa edileceği açıklaması da yapılmıştır.¹⁵²

Beylerbeyi Camii minarelerinin 1960'lı yıllardaki onarımlarının 1967-1968 arasında bir onarım ile gerçekleştiği II. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan müteahhit Osman Yaşar'ın hazırladığı raporlarda görülmektedir. Rapora göre onarım bedeli olarak 812.222,55 lira belirlenmiştir. Raporda;

¹⁵¹ İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 12.6.1960 tarihli belge.

¹⁵² İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 02.10.1960 tarihli belge.

Son cemaat mahallinin çatı döşemesi, son cemaat yeri ve hünkâr kasrı döşemelerinin tamiri, pencere doğrama detayları, teloralı tek satıh pencere yapılması ve 3 mm. lik cam takılması, minare yüzeyindeki derzlerin düzgün yapılması ve zıvanaların kurşunla tespiti, bakır alem yapılması, her boy ampir ve barok alem yıldızlanması, mevcut süslü parmaklık tamiri, askıda sütun başlığı sökülmesi, sütun sökülmesi, söve sökülmesi, korniş sökülmesi, ayna taşı sökülmesi, kemer taşı sökülmesi, klas tuğla döşeme sökülmesi, klas demir parmaklık sökülmesi, her cins ahşap kaplama sökülmesi gibi raporda caminin birçok bölümünün elden geçtiği malzeme listesi ve fiyatları ile belirtilmiştir.¹⁵³

Fotoğraf 18:

1967'de onarılan minarenin şerefesi

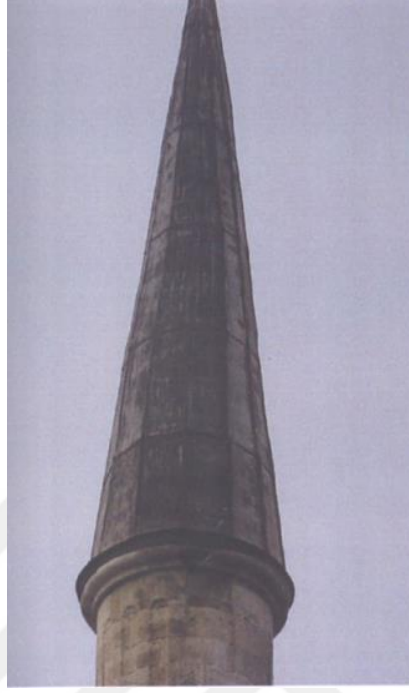
KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

¹⁵³ İstanbul II. Vakıflar Genel Müdürlüğü. 1960.

Fotoğraf 19:

1967’de onarılan minarenin gövdesi ve külâhı

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

1970’li yıllarda semt daha ziyade taşradan göçler almıştır. Bu göçlerle birlikte değişen semt ahalisinin Caminin orijinalliğini dikkate almadan müdahalede bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 10.08.1971’de Sedad Hakkı Eldem tarafından Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığına gönderilen yazıda;

Beylerbeyi Camii’nin doğramalarının açık yeşile boyandığı ve bunun yapıya büyük zarar verdiğini bildirmektedir.¹⁵⁴

Aynı yıl düzenlenen diğer bir belge ise yapılan onarımlarla binanın karakterini kaybettiği belirtilmektedir. 02.12.1971 tarihinde Sedad Hakkı Eldem tarafından Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığına gönderilen belgede;

Beylerbeyi Camii’nin onarımının uzun senelerdir devam ettiği ve ancak bitirme safhasına ulaştığı bildirilmiştir. Ayrıca Eldem, hünkâr mahfili ve odaların tamiratında şaşkınlığa uğradığını da belirtmiştir. Devamında odaların, hücrelerin

¹⁵⁴ İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 02.12.1971 tarihli belge.

değiştirilmiş olduğunu ve binanın karakterini tamamen kaybettiğini belirtmiştir.¹⁵⁵ İfade etmiştir.

Bu dönemde binanın amaç dışı kullanımının da arttığı görülmektedir. Fakat belgeden ne tür bir kullanım olduğu anlaşılamamaktadır. 05.01.1972 tarihli belge Sedat Hakkı Eldem tarafında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığına 24 Mart 1972 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğüne gönderilen belge ile aynı içeriğe sahiptir. 24 Mart 1972 tarihli belge;

Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camii'nin onarımı sırasında Hünkâr Kasrı'nın üst katının odaları kaldırılarak açık bir sofa haline getirildiği bilgisi verilmiştir. Ayrıca bu esnada eski İstavroz sarayından kalma çini ve mermer hücrelerinde yerlerinde olmadığı Sedat Hakkı Eldem'in önergesinden anlaşıldığı belirtilmiştir.¹⁵⁶

Bu yıllarda bilinçsiz onarımların da devam ettiği görülmektedir. Nitekim 11 Eylül 1973 Vakıflar Genel Müdürlüğüne sunulan belgede;

Beylerbeyi Camii'nin onarımı sırasında fotoğrafta görüldüğü üzere geçmeli ahşap kapının iskele olarak kullanıldığının anlaşıldığı ve kapının nereye ait olduğunun tespit edilerek monte edilmesi rica edilmiştir.¹⁵⁷

---

¹⁵⁵ İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 02.12.1971 tarihli belge.

¹⁵⁶ İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 24 Mart 1972 tarihli belge.

¹⁵⁷ İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 11 Eylül 1973 tarihli belge.

Fotoğraf 20:

İskele olarak kullanılan ahşap kapı

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

05.01.1976 tarihli Türkiye Turing ve Otomobil kurum tarafından Gayrimenkul eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığına gönderilen yazıda;

Beylerbeyi Camii'nin Otobüs Caddesi tarafındaki taş kapının otlarının temizlenmesi, taşları değişime tabi tutulmadan onarılması ve ahşap bölümlerini boyamaktan ibaret kalacak şekilde bakım işlerinin yerine getirilmesi istenmiştir.¹⁵⁸

¹⁵⁸ İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 05.01.1976 tarihli belge.

Fotoğraf 21:

Beylerbeyi Camii Avlu Kapısı Genel Görünüşü

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Caminin 20. Yüzyılda yaşadığı büyük yıkımlardan biri de 1983'teki yangınla olmuştur. 13 Mart 1983'de Beylerbeyi Camii Şerifin bitişiğindeki Debreli İsmail paşa yalısında çıkan yangın camiye de sıçramıştır.¹⁵⁹ Debreli İsmail Paşa Yalısında çıkan yangının verdiği hasar büyük olmuştur. Kurşun kaplı kubbenin ahşap omurgalarının yanmasından dolayı kubbenin yarıdan fazlası çökmüş ve Vakıflar Genel Müdürlüğü duruma müdahale etmiştir. Müdürlük öncelikle caminin içinde bulunan eserleri koruma altına almış ve onarıma başlamıştır. Sonrasında kubbenin üstü örtülerek ahşap kaplamalar tamamlanmış, dökülen sıvalar yenilenmiş, zarar gören pencereler onararak veya yenilenerek yerlerine takılmış, kubbe rozeti ve barok kalemışleri elden geçirilmiştir. Ayrıca büyük zarar gören orta avize kullanabilir parçaları da değerlendirilerek orijinaline uygun bir hale getirilerek tamamlanmış ve yerine yerleştirilmiştir. Yapının zarar gören kapı ve pencere doğramaları, elektrik tesisatı, bovaları da elden geçirilmiştir.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Berica Nevin Berberoğlu, *Boğazın İncileri Yalı Camileri*, (İstanbul: Portakal Basım Yayınları, 2010), 32.

¹⁶⁰ Köşklü, I. Abdülhamid Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi, 47.

Fotoğraf 22:

Yangın sonrası kubbe

Fotoğraf 23:

Meşe ağacından kubbe iskeleti

KTVKKB (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Her ne kadar kubbe onarılsa da süsleme programındaki ilk halini kaybetmiştir. Nitekim 1983 yangınından önce kubbenin ortasında dalgalı yapraklardan meydana gelen bir

süsleme kuşağı ve aralarına tek tek serpiştirilmiş yıldız rozetler bulunmaktaydı. Günümüzde ise kalemişleri benzer olsa da orijinalliğini kaybetmiştir.¹⁶¹

Fotoğraf 24:

Beylerbeyi Camii harim kısmı (A.H. Bülbül 2010)

<http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/275/B%C3%BCIb%C3%BCI.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Caminin 90'lı yılların sonunda, deniz etkisiyle dolayısıyla yeniden yapısal tehlikeler arz ettiği görülmektedir. Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camii ile ilgili Üsküdar Kaymakamlığı'nın 01.10.1997'de hazırladığı teknik rapordaki “bahçe duvarlarındaki çatlak ve açılmalar ile son pencere üzerindeki mermer kornişlerin kırılmasına” binaen 01.05.1998 yılında İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ne sunulan belgede;

Beylerbeyi Camii'nin denize paralel bahçe duvarında tespit edilen oturma ve çatlaklar nedeniyle tehlike arz ettiği ve bu sebeple 1998 yılı yatırım programına alındığı bilgisi yer almaktadır.¹⁶²

16.11.1999 tarihinde düzenlenip İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ne sunulan belge, 17 Ağustos 1999 yılında meydan

¹⁶¹ Duygu İlkhan Söylemez, *Batılılaşma Dönemi İstanbul Camii Cephelerinde Taş Süsleme (1703-1839)*, (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2010), 55.

¹⁶² İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 01.05.1998 tarihli belge.

gelen deprem sonrasında camilerde oluşan hasarlar ve harcamalar listelenmiştir. Raporda Beylerbeyi için;

Depremden önce caminin deniz tarafında bulunan çatlama ve kaymaların olması sebebiyle önlem alınması istenen bahçe duvarındaki çatlakların deprem nedeniyle daha da büyüdüğü, denize doğru hissedilir bir şekilde kaydığı ve yer yer büyük taş ve mermerlerin düşme durumunda olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple duvarın bir an evvel yıkılarak zeminin fore kazıklarla takviye edilmesi için 20.000.000.000 TL ödeneğe ihtiyacı olduğu bilgi verilmiştir.¹⁶³

09.11.2000 tarihli İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ne sunulan belgede ise;

Hamid-i evvel Camii ve müştemilatının herhangi bir etüt yapılmadan ve gerekli izinler alınmadan orijinal malta taşı üstüne kalın beton atılarak kalitesiz malzeme ile kaplandığı bilgisi verilmektedir. Ayrıca denize kayan bir zemin üstünde bulunan bu caminin, statik dengesinin bu ağırlıkla zarar göreceği ihtimali de belirtilmiştir. Belgede diğer önemli bir madde olarak da gerekli izinler alınmadan caminin inşasında yurt dışından padişaha hediye edilen ve 100 yıllık tarihe sahip Mısır'da dokutulan halının¹⁶⁴ müştemilata kaldırılarak burada çürümeye terkedildiği bilgisi yer almaktadır. Ayrıca tarihi halının kaldırılarak yerine Cuma vaazlarında toplanan 5 milyar TL tutarındaki para ile halıfleks döşendiği bilgisi de verilmiştir.¹⁶⁵

27.07.2001 tarihli İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ne sunulan belgede;

---

¹⁶³ İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 16.11.1999 tarihli belge.

¹⁶⁴ Antika halı 27.02.2001 tarihinde Türk İslam Eserleri Müzesi uzmanları tarafından incelenmiştir. İnceleme sonucunda "Halı, 14X09 m. Boyutlarında, el dokuması, yün, farklı boyutlarda dokuz bordürlerle çevrelenen, madalyonlu ve geç dönem bir Uşak halısı olduğu belirtilmiştir. Kırmızı zeminli ve bitkisel bezemenin yoğun olduğu halıda, bordürler, köşelikler ile madalyon da hardal sarısı, firuze ve beyaz rengin kullanıldığı dikkati çekmektedir. Teberrukat sayımlarında 2 numara ile demirbaşa kayıtlı bulunan halının camiye hibe edildiği anlaşılmıştır. Bu sebeple de halının cami tabanına yerleştirilebilmesi için minberin bulunduğu bölümün kesilerek çıkartıldığı belirtilmiştir. Bu eksik dışında halıda uzun süreli kullanımdan ötürü yırtılma ve yıpranmalar oluşmuştur. Bu sebeple de teşhir edilmesinin mümkün değildir." Bilgileri verilmiştir. (İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 28. 7. 2001)

¹⁶⁵ İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 09.11.2000 tarihli belge.

Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camii'nin denize paralel bahçe duvarında ve rıhtımındaki (boğazdan geçen ağır tonajlı gemilerin ve dalgaların tesiriyle) hareketlenmeler ve oturma neticesinde açılmalar meydana gelmiştir. Bu açılmaları engellemek için rıhtımın fore kazıklarla yeniden takviyesine ihtiyaç olduğu bilgisi verilmektedir. Ayrıca bahçeye açılan kapıların yıpranmış olduğu ve yenilenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Belgeye ek olarak konu ile ilgili gazete haberi ve rapor sunulmuştur. Rapor da özellikle bu durumun camide herhangi bir hasara yol açmadığı belirtilmiştir.¹⁶⁶

Fotoğraf 25:

20.06.2001 Üsküdar Gazetesi

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

10.07. 2002 tarihli İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ne gönderilen belgede;

Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camii'ne izinsiz olarak yapılan merkezi ısıtma sistemi için doğalgaz bağlantılarının yapıldığı bildirilmiştir. Fakat bu esnada yer zemininin değiştirildiği, pencere altındaki seramiklerin gelişigüzel yeniden yapıştırıldığı, pencerenin üst kotuna kadar badana yapıldığı ve bundan dolayı

¹⁶⁶ İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 20.07. 2001 tarihli belge

duvar süslemelerinin bir kısmının kapatılarak camiye verilen zararlardan da bahsedilmiştir.¹⁶⁷

01.04.2002 tarihli İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ne gönderilen belgede;

Beylerbeyi Camisinin tümü ve deniz tarafındaki avludaki çökmelerden dolayı yapının ciddi risk altında bulunduğu bildirilmektedir. Yapının beden duvarları, kubbe, tonoz, kemer ve bağlantılarında deprem çatlaklarının bulunduğunu ve bu sebeple onarım yapılması ya da kullanılmaması gerektiği ifade edilmektedir. Bunun dışında yapıda caminin kurşun kubbesinin basit bir onarıma ihtiyacı olduğu ve yapının denize doğru kaymasından dolayı rölöve, restitüsyon ile restorasyon projelerinin hazırlanması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca restorasyon projesi kapsamında izinsiz olarak yapılan döşemeden ısıtma sisteminin yapının özgün niteliklerinin ortaya çıkaracak şekilde kaldırılabileceğine, iç beden duvarlarındaki örtülen kalem işlerinin ortaya çıkarılması işlemlerinin restitüsyon ve restorasyon projesine eklenmesine, tahrip olan ahşap aksamların ve minberinde proje kapsamında onarılmasına karar verildiği ifade edilmektedir.¹⁶⁸

05 Nisan 2002 tarihli İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne gönderilen belgede;

Beylerbeyi Camii'nin kurşun örtüsünün değiştirilmesi kararı verildiği bilgisi yer almaktadır.¹⁶⁹

22 Aralık 2004 yılında Beylerbeyi Hamid-i Evvel Cami'nin mevcut durumu, onarım ve güçlendirme önerileri hakkında hazırlanan raporda;

Avlu duvarlarının onarılması ve duvarlardaki çatlakların arasında çıkan yeşilliklerin temizlenmesi gerektiği bildirilmiştir. Son cemaat yerinde ise kemer ve kubbelerde bir bozulma görülmediği fakat buradaki bazı sütun başlıklarının çatladığının görüldüğü belirtilmiştir. Sütun başlıklarındaki çatlaklarında epoksi

---

¹⁶⁷ İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 10.07. 2002 tarihli belge

¹⁶⁸ İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 01.04.2002 tarihli belge

¹⁶⁹ İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 05 Nisan 2002 tarihli belge

reçinesi harcının enjekte edilerek veya çatlakların paslanmaz çelik elemanlarla dikilerek onarılabileceği önerilmiştir.

Yapının güney cephesinde yüzey kirliliğinden dolayı taşlarda erime ve oyuklar ile pencere hatlarında çatlak oluşumlarının olduğu belirlenmiştir. Bu yüzey kirliliğinin aynılarının batı cephesi ve doğu cephesinde de görüldüğü belirlenmiştir. Ayrıca doğu cephesinde korniş taşlarından birinin eksik olduğu da tespit edilmiştir. Bu onarımların özgün malzeme özellikleri dikkate alınarak yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

Caminin harim kısmında mihrap cephesi ile mihrabın yan cephesinde çatlakların bulunduğu belirtilmekle birlikte buradaki çinilerin altında bir boşluk tespit edildiği bilgisi verilmiştir. Ayrıca süslemelerde de bozulmalar görülmektedir. Bu bozulmaların özgün malzeme kullanılarak üslubuna uygun olarak onarılmasının uygun olacağı belirtilmiştir.

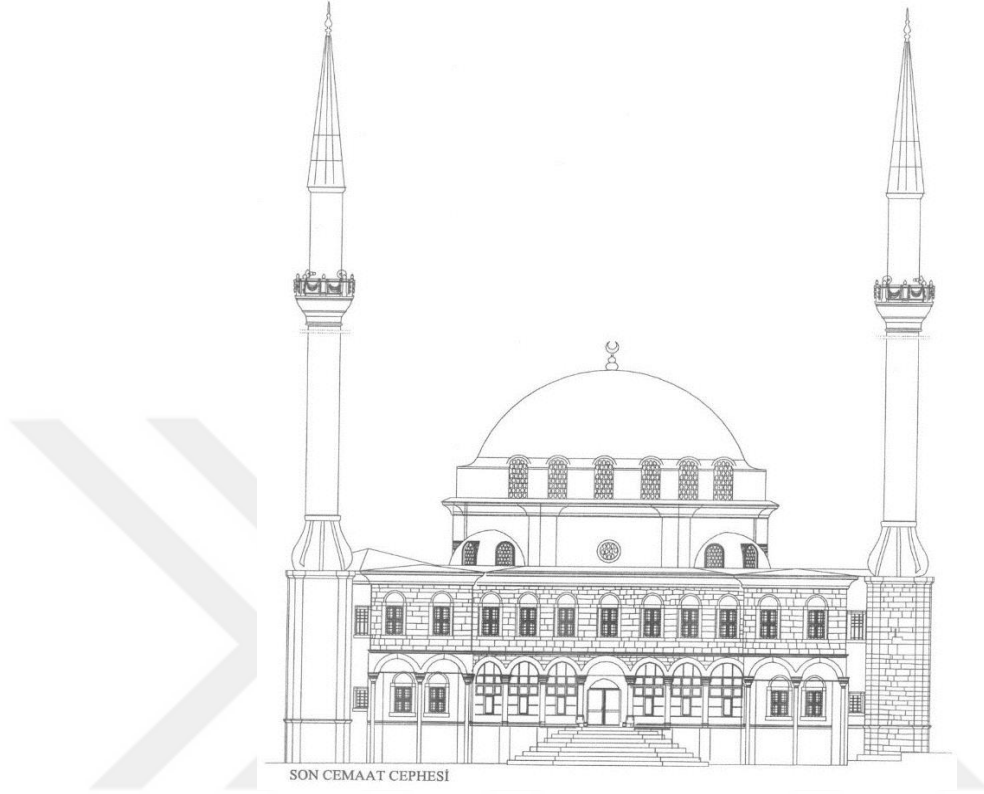
Kubbeye herhangi bir sıva dökülmesi görülmemesine karşın sıvalarda yaygın kılcal çatlakların oluştuğu belirtilmiştir. Bu durum için herhangi bir işlem yapılması önerilmemiştir.¹⁷⁰

---

¹⁷⁰ İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 22 Aralık 2004 tarihli belge.

Çizim 3:

Beylerbeyi Camii Son Cemaat cephesinden çizimi

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 26:

Caminin kuzey beden duvarlarındaki yüzey kirlilikleri

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 27:

Pencere lentosundaki çatlaklar

KTVKKB (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 28:

Harim kısmının duvar yüzeylerindeki bozulmalar

KTVKKB (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 29:

Mihrabın kornişindeki çatlak

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 30:

Avlu duvarındaki çatlama (Fatih Sultan Mehmet köprüsü tarafındaki cephede)

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 31:

Sütun başlığındaki çatlak

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

20.05. 2005 tarihinde hazırlanmış Aplikasyon (uygulama) krokisi ve Harita plan örneği

Çizim 4:

Krokisi ve planı

İLİ		İSTANBUL		T.C. BAYINDIRLIK VE İSKAN BAKANLIĞI		KAYIT	
İLÇESİ		ÜSKÜDAR		TAPU VE KADASTRO GENEL MÜDÜRLÜĞÜ		Tarih	
KÖY/MAH.		BEYLERBEYİ		ÜSKÜDAR KADASTRO MÜBÜRÜĞÜ		No'su	
PAFTA				APLIKASYON KROKİSİ		Harç Makbuzunun	
NO	ADİ	PARSEL	YERİ/ÇİZİMİ	APLIKASYON TARİHİ	MUTEMEM ALINDISI TARİHİ	Tarih	
125	766	4	3629	20.5.2005	23.8.2004	No'su	
KAYIT						1 / 2005	
NO	Y	X		NO	Y	X	
1				1			
2				2			
3				3			
4				4			
5				5			
6				6			
7				7			
8				8			
9				9			
10				10			
11				11			
12				12			

KADASTRO PAFTASINA UYGUNDUR			
ÖLÇEK: 1/500	Çizen	Kontrol Eden	Tasdik Eden
Ünvanı	Kadastro Teknikçisi	Kontrol Mübendisi	Kadastro Müdürü
Adı Soyadı	Ekrem Süreççi	Hazret ZATEFAN	Erdoğan LACIN
Tarih	27.7.2005	20.5.2005	26.9.2005
İmza			

APLIKASYONU YAPAN			
ÖLÇÜ HUZURUNDA YAPILMIŞTIR	KAD TEKNİSYENİ	KAD TEKNİSYENİ	İNŞAAT MÜHÜRÜ
ENYANI	YASIN KARADEĞ	Camal ÖZGÜR	KADASTRO MÜBÜRÜ
ADİ SOYADI			Erdoğan LACIN
TARİHİ			
İMZA			

KONTROL EDEN			
İNŞAAT MÜHÜRÜ	KADASTRO MÜBÜRÜ	KONTROL EDEN	TASDİK OLUNUR
İNŞAAT MÜHÜRÜ	Erdoğan LACIN		
TARİHİ			
İMZA			

KADASTRO PAFTASINA UYGUNDUR			
ÖLÇEK: 1/500	Çizen	Kontrol Eden	Tasdik Eden
Ünvanı	Kadastro Teknikçisi	Kontrol Mübendisi	Kadastro Müdürü
Adı Soyadı	Ekrem Süreççi	Hazret ZATEFAN	Erdoğan LACIN
Tarih	27.7.2005	20.5.2005	26.9.2005
İmza			

Yakıflar Bölge Müd. 3.2005 tarihli 136 sayılı yazısı ile düzenlenmiştir.

Yaliboyu Caddesi

Boşluk 16'i

Boşluk 17'i

Boşluk 18'i

Boşluk 19'u

Boşluk 20

Boşluk 21

Boşluk 22

Boşluk 23

Boşluk 24

Boşluk 25

Boşluk 26

Boşluk 27

Boşluk 28

Boşluk 29

Boşluk 30

Boşluk 31

Boşluk 32

Boşluk 33

Boşluk 34

Boşluk 35

Boşluk 36

Boşluk 37

Boşluk 38

Boşluk 39

Boşluk 40

Boşluk 41

Boşluk 42

Boşluk 43

Boşluk 44

Boşluk 45

Boşluk 46

Boşluk 47

Boşluk 48

Boşluk 49

Boşluk 50

Boşluk 51

Boşluk 52

Boşluk 53

Boşluk 54

Boşluk 55

Boşluk 56

Boşluk 57

Boşluk 58

Boşluk 59

Boşluk 60

Boşluk 61

Boşluk 62

Boşluk 63

Boşluk 64

Boşluk 65

Boşluk 66

Boşluk 67

Boşluk 68

Boşluk 69

Boşluk 70

Boşluk 71

Boşluk 72

Boşluk 73

Boşluk 74

Boşluk 75

Boşluk 76

Boşluk 77

Boşluk 78

Boşluk 79

Boşluk 80

Boşluk 81

Boşluk 82

Boşluk 83

Boşluk 84

Boşluk 85

Boşluk 86

Boşluk 87

Boşluk 88

Boşluk 89

Boşluk 90

Boşluk 91

Boşluk 92

Boşluk 93

Boşluk 94

Boşluk 95

Boşluk 96

Boşluk 97

Boşluk 98

Boşluk 99

Boşluk 100

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

09.02.2006'da Beylerbeyi Hamid-i evvel Cami'nin yapısında meydana gelen bozulmalar için hazırlanan Teknik raporda;

Yapının beden duvarlarının dış yüzeylerinde özellikle saçak altlarında yer yer mantarlanmalar görüldüğü bildirilmektedir. Ayrıca beden duvarlarında zaman içinde yapılan onarımlarda farklı kesme taşlar kullanıldığı bilgisi örneklerle verilmiştir. (Örneğin deniz tarafındaki girişte bulunan minare kaidesinde farklı kesme taşlar görülmektedir)

Zaman içinde yapılan onarımlarda (idareci kararları veya farklı sebeplerden dolayı) yapının içindeki duvar çinilerinin buldukları zeminden ayrılma tehlikesi geçirdiklerinden yerlerine farklı derz karışımları kullanılarak konumlarına sabitlendiklerinin belirlendiği belirtilmektedir. Ayrıca bazı çini parçalarının tekrar yenilendiği belirtilirken bu yeni çini parçalarının yüksek sıcaklıkta pişirildiğinden dolayı orijinal çinilerden ayrıldığıda raporda ifade edilmiştir.

Kubbeye çatlakların meydana geldiği ve yapının iç kısmında geçmiş zamanda yapılan onarımlarda çimento katkılı sıva kullanıldığı, yapıda kullanılan ahşap malzemelerin zaman içinde yenilendiği veya yağlı boya yada boya sökücü ile temizlendiğinin görüldüğü ifade edilmiştir.¹⁷¹

---

¹⁷¹ İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 09.02.2006 tarihli yazı.

Fotoğraf 32:

Harem bölgesindeki sıva dökülmeleri

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 33:

Kasnak altındaki sıva dökülmeleri

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 34:

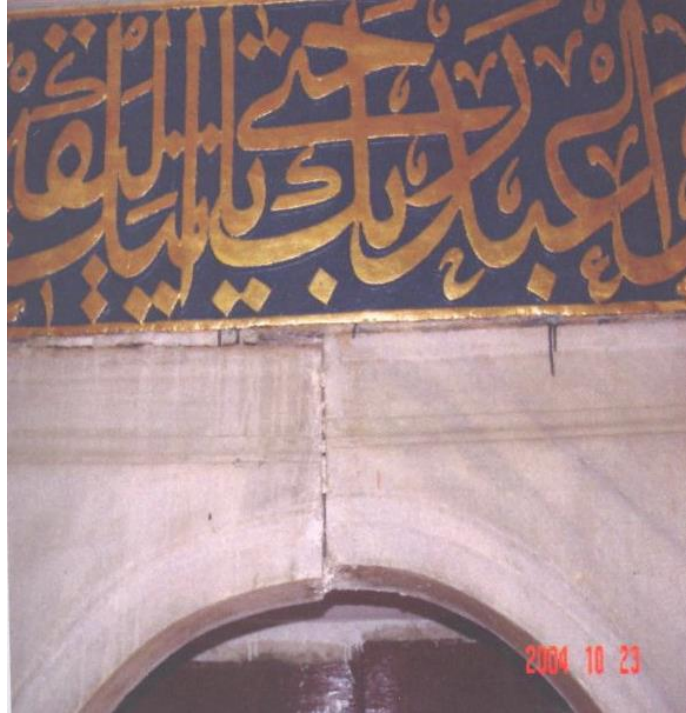
Harem bölgesindeki sıva dökülmeleri

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 35:

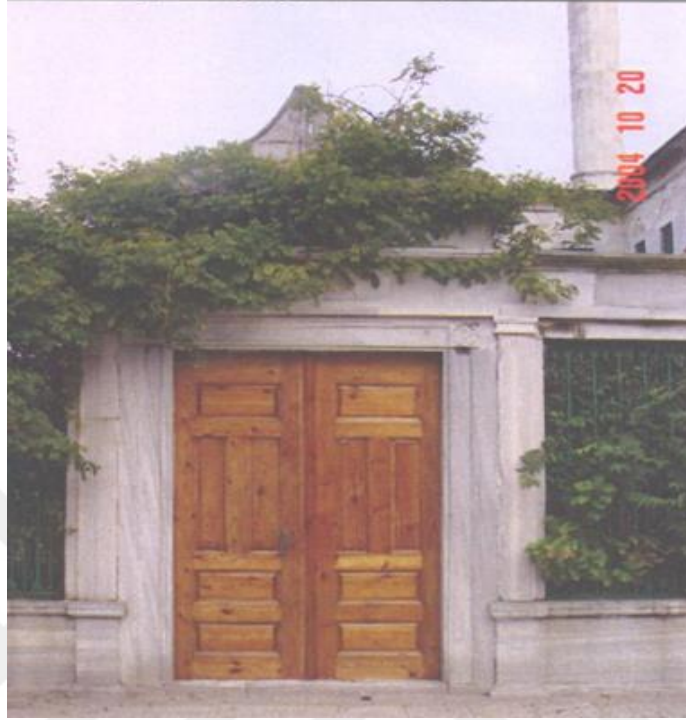
Kemer kilit taşı bölgesinde kayma

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 36:

Yenilenmiş masif ahşap kapı

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 37:

Projesiz yapılan estetik onarım

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 38:

Çini panolardaki derz araları

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 39:

Çini panoların onarımlarından kalan detay

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

16.05.2006 da Beylerbeyi Camii'nin restitüsyon ve restorasyonu için İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne (kurul kararına) sunulan raporda;

Cami temellerinin dolgu malzemesinin homojen olamamasından dolayı zemin ile altında bulunan alüvyon miktarının düzenlenmesi, sıvılaşmaya müsait olduğu, oturma miktarı 18,7 mm olduğu ve fore kazık uygulaması ile temelin altına enjeksiyon yapılması gerektiği raporun jeolojik-jeoteknik kısmında belirtilmiştir.

Teknik kısmında ise yapıdaki doluluk ve boşluk oranının yönetmeliğe uygunluğu, avlu duvarlarındaki çatlakların arasındaki ağaçların kesilmesi ve derz ile onarılması, mihrap cephesindeki pencere hatlındaki çatlağın epoksi reçinesi arcı veya çelik elemanlarla dikilerek onarılacağı, sütun başlarındaki çatlaklarında epoksi reçinesi harcının enjekte edilmesi onarılacağı, duvarlardaki çatlaklarında özgün harcı ile enjeksiyon yardımı ile doldurulacağı, önceki onarımlardan kalan çimento harçları temizlenerek özgün sıva ile tekrar sıvanması, mahfil katını taşıyan sütunlardan bahçe duvarının ayrılmasının sağlanması, avlu duvarında hasarlı yerlere derz ile onarım yapılması gereklilikleri vurgulanmıştır.

Rapora göre ciddi bozulmalar yapının çimento harçlı onarımlarında görülmektedir. Bu sebeple taş ile sıva arasındaki boşluklara derzlerin derinlik ve boyutuna göre aktif kireç, aktif kireç + zayıf epoksi veya epoksi uygulaması yapılmaktadır. Dış duvarlar fungusit yüzey temizleyici sürülmesi ardında su ile yıkanıp kuruduktan sonra su itici silikon sürülmesi gerekliliği bildirilmiştir. Demir kafeslerin paslarının mekanik veya kimyasal olarak temizlenmesi sonrasında yeniden boyanması, ahşap malzemenin ve doğramaların boyasının sökülerek ardından emprenye edilerek boyanması raporda belirtilmektedir.

Ayrıca raporda Beylerbeyi Camii'nin yapılış tarihinden o döneme kadarki geçirdiği onarımlar, değişimlerden kısaca bahsedilmiştir. Kısaca restitüsyona yönelik olarak yapının olumlu ve olumsuz yönlerinin çözümlenmesi yapılmıştır. Caminin rapordaki mimari çözümlenmesi;

Caminin inşasının 1774-1778 de gerçekleştirildiği ve giriş sancağı ile batı cephesindeki avlunun bu dönemden kaldığı belirtilmektedir.

1820-1821'de Hünkâr kasrının eklendiği ve caminin güneybatısındaki tek minarenin yıkılarak ardından yapıya iki minare inşa edildiği,

1860-1876 arasında mihrap duvarı çinileri ile mihrap sofasının yan duvarındaki çinilerine müdahale edilerek kaplandığı,

1894 depreminden sonra minarelerin taş külahlarının kurşun kaplı külaha dönüştürüldüğü

1913- 1914'te rihtımın betonarme döşeme ile yenilendiği

1945'te beden duvarları ve ahşap kubbenin onarım geçirdiği

1960'lı yıllarda yapılan onarımda ana mekân ile galeri arasındaki özgünlüğün bozulduğu

1965'te temellerin sağlamlaştırılması için fore kazık çakıldığı ve zemine çimento şerbeti enjeksiyon edildiği bilgisinin yanında minarenin de silindir kısımlarının temele kadar söküldüğü bilgisi verilmiştir.

1965'ten sonraki zamanda net tarihi verilmeden Hünkâr Kasrı'nın üst katındaki odaların kaldırılarak açık sofa haline getirildiği ve eski İstavroz Sarayı'ndan kalma mermer ve çinilerin kaldırıldığı

1967'deki fotoğraflarda Hünkâr mahfili döşemeleri ahşap görülmesine rağmen 1969'da betonarmeye çevrildiği

1976'da cadde tarafındaki kapının onarıldığı

1983'te de yangın sonucu ahşap kubbenin yenilenmesi, zarar gören döşeme tuğlalarının yenilenmesi, hünkâr mahfili, son cemaat yeri ve hünkâr kasrındaki zarar gören bölgelerin onarımı

Büyük ihtimalle camide kullanılan çinilerin İstavroz Sarayından getirildiği

2001 yılında zemin pencereleri üzerine kadar ki tezyinatların boya ile kapatıldığı ve yapının içine doğalgaz yapıldıktan sonra döşemenin üzeri strafor ve karo seramiklerle kaplandığı belirtilmektedir.

Bunların dışında kubbesinin özgün olmadığı vurgulanmış sonrasında da önceki onarımlarda yapıda kullanılan kaba kesilmiş taşlar ve ölçülerindeki uyumsuzluklar, derzlerin düzgün ve sürekli olmaması, tahminen bazı bölümlerin tamamen sıvalı olabileceği ifade edilmiştir.

Sunulan restitüsyon projesinin yanında yapının korunması için gereken öneriler ise;

Yapının malzeme örnekleri alınarak analiz edilmeli ve sonrasında onarım için gerekli ayrıntılı reçeteler belirlenmeli, kalker yüzeylerde kimyasal jellerin uygun olmamasından dolayı düşük basınçlı kumlama yapılması önerilmiştir. Fakat derin yüzey onarımları için taş çürütme ve benzer özelliklere sahip kalker kullanılarak yenileme yapılması önerilmiştir. Önemli vurgulardan biride plastik onarım ve imitasyon önerilmemiş, bu sebeple yapıya uygun harç bileşimi tanımlanmış ve onarımda gerekli yerlere kullanılması doğrultusunda ifade edilmiştir. Ayrıca mermer yüzeylerin temizlenmesinde AB57 jelinin kullanılması önerilmiştir. Yapının ahşap aksamaları ise mantarlaşıma, böceklenme ve neme maruz kalıp kalmadığı tespit edilmesi vurgulanmıştır. Demir yüzeylerinde mekanik yöntemlerle temizlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Gergi ve pencere şebekelerinin bakımının da uzman kontrolüyle yapılması önerilmiştir.

Raporda restitüsyon ve restorasyon projeleri kurul tarafından incelendikten sonra projelerdeki eksiklikler belirtilmiştir. Kurul projelerde yerden ısıtmada döşeme yerine “şeşhane tuğlası”nı önermiş, cami içindeki bezemelerdeki değişiklikleri, minare gövdesi ile kaide arasındaki detay farkını, yapıdaki muhdes kısımların kaldırıldığını ve benzeri eksiklikleri belirtmiştir.¹⁷²

17.10.2006 tarihli İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararında;

Restitüsyon ve restorasyon raporu incelendikten sonra eksiklikleri karar yazısında maddeler halinde belirtilmiştir. Kararda özellikle malzeme raporunun detaylandırılması istenmiştir. Bunun dışında raporda restitüsyon döneminin belirtilmesi, restorasyonla ilgili farklı yorumlara açıklık getirilmesi, son cemaat yerinin camekanla kapatılamayacağı ve projede şerefe üzerinde “yapısal

---

¹⁷² İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 16.05.2006 tarihli belge.

olamayan ekler için müdahale önerilmiyor” notuna rağmen hoparlör ile aydınlatma armatürlerinin kaldırılması istenmiştir.¹⁷³

Kısaca 2005-2006 yıllarında bütün bu onarımlar için Vakıflar Genel Müdürlüğü’nce caminin rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmıştır. Daha sonra bu projeler İstanbul III Numaralı K.ve T.V.K.B.K.’nca son cemaat yeri kapatılmadan, döşemeden ısıtma sistemi kaldırılması şartıyla uygun bulunduğu Ahmet Hamdi Bülbül tarafından da belirtilmiştir.¹⁷⁴

20.02.2007 tarihli İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne gönderilen belgede;

125 pafta, 766 ada 4 parsel deki Beylerbeyi Camii’nin son cemaat yeri kapatılmadan ve döşemeden ısıtma sistemi kaldırılıp, proje ve raporda belirtilen şekilde ısıtma sistemi şartıyla restitüsyon ve restorasyon projelerinin onaylandığı bildirilmektedir.¹⁷⁵

07.05.2013 tarihli kararda;

Beylerbeyi Camii’nin son cemaat yeri kapatılmadan ve döşemeden ısıtma sistemi kaldırılıp, projede belirtilen şekilde ısıtma sistemi kurulacak şekilde restitüsyon ve restorasyonun yapılmasına karar verilmiştir. Ayrıca kararda cami çevresinde bulunan kurtbağrı, defne, dut, erik ve kiraz ağaçlarının kaldırılmasında sakınca olmadığı ve restorasyon sonrasında her ağacın yerine Boğaziçi’ne uygun erguvan, selvi, ıhlamur gibi ağaçların dikilmesi kararı alınmıştır.¹⁷⁶

05.08.2013 tarihinde İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne gönderilen belgede;

Devam eden restorasyon çalışmalarına ek olarak minare gövdesinde çatlaklar, taş yüzeylerindeki kopmalar, derzlerin aşınması ve minare külahındaki sorunların giderilmesi gerektiği bildirilmiştir. Raporda minare külahının ve

¹⁷³ İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 17.10.2006 tarihli karar.

¹⁷⁴ Bülbül, “Beylerbeyi (Hamid-i Evvel Camii)inde Onarım Faaliyetleri”, 124.

¹⁷⁵ İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 20.02.2007 tarihli belge

¹⁷⁶ İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 07.05.2013 tarihli belge.

peteğinin şerefe hizasına kadar sökülmesi, şerefe korkuluklarının sökülerek kenet ve zıvana takviyelerinin sağlanması, çürük ve çatlak taşların değiştirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.¹⁷⁷ 11.09. 2013 tarihinde de gerekli karar alınarak minarelerin onarımına izin verilmiştir.

Fotoğraf 40:

Minare onarımı çalışmalarından detaylar

KTVKKB (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

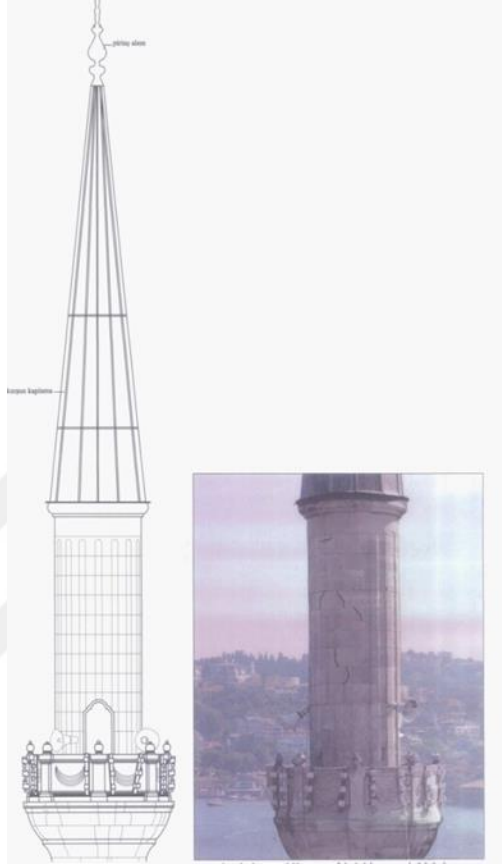
¹⁷⁷ İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 05.08.2013 tarihli belge.

Çizim 5 -

Fotoğraf 41:

Minarede oluşan çatlakların genel görünümü

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

2. 5. Külliye'nin Diğer Unsurları

2. 5. 1. Sıbyan Mektebi

I. Abdülhamid'in yaptırdığı sıbyan mektebi, Beylerbeyi Camii'nin son cemaat yerinin üst katına yapılmıştır. Mektebin kapısı ise çarşı boyu yol üzerindeki sağ yan kapısının yanında bulunmaktaydı. Yanında da eski minarenin kapısı bulunuyordu. Taş merdivenle çıkışı sağlanan mektep, cami içinden kaldırıldıktan sonra kapısı muhafaza edildi. Eski minare de yıkıldı ve bunun da kapısı muhafaza edilmiştir. Mektep cami içinden kaldırıldıktan sonra merdivenleri de yeni yapılan sağ taraftaki minare için uygun bulunmuştur. Bu sebeple eski mektep kapısı yeni sağ minarenin kapısı olmuştur. Hatıra olarak eski mektebin kitabesine dokunulmamıştır. Günümüzde de yerinde bulunan I. Abdülhamid dönemi mektep kitabesinde;

Fotoğraf 42:

Batı yönündeki minarenin kapısı üzerindeki eski mektebin kitabesi

Neziha Bezci 18. 09. 2018

Şehi şâhanı han Abdülhamidin hüsni eltafi

Şevk ile hatm idince bu taallugâhı Kur'an-ı

Tulû itdi derûne mihirveş târihi cevherdâr

Münevver mektebi nev meşriki envâri fûrkaanı.¹⁷⁸

II. Mahmud döneminde büyük bir yenilenme yaşayan Beylerbeyi Camii'nin bünyesine eklenen bölümlerden biri de yeni sıbyan mektebidir. II. Mahmud babasının mektebini caminin içindeki yerinden kaldırmış ve caminin güneybatısında yer alan muvakkithane ile caminin arasında yeniden inşa etmiştir. Mektep II. Mahmud'un yapıya hünkâr mahfilini ilâve ettirdiği dönemde bugünkü yerine iki katlı ve ahşap olarak inşa edilmiştir.¹⁷⁹ İbrahim Hakkı Konyalı ise mektebin durumunu "Beylerbeyi caminin yanında ve muvakkithanenin üstünde som mermerle yapılmış, geniş ahşap saçaklıdır. Mektep iki katlıdır. Altında bir oda ve salonla üstünde bir dersane ile ikisi büyük birisi küçük üç oda bulunmaktadır. Kapısında sekiz mısralık bir kapısı bulunmaktadır. Mektep 1954'te milletvekili Ali Topuz tarafından kurulan Beylerbeyi kültür cemiyetinin işgalindedir. Saçakları yıkılmış ve merdivenleri çökmüştür." İfadeleri ile anlatmaktadır.¹⁸⁰ Mektebin orijinal bölümlerinin bazı kısımları günümüze gelebilse de geçirdiği onarımlarla asli vaziyeti korunmuştur. Günümüzde ise meşruta olarak

¹⁷⁸ Koçu, "Beylerbeyi Camii", İstanbul Ansiklopedisi, 2678.

¹⁷⁹ Mülayim, "Beylerbeyi Camii ve Külliyesi", TDV İslam Ansiklopedisi, 77.

¹⁸⁰ İbrahim Hakkı Konyalı, Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, (İstanbul, 1976) II:304.

kullanılmaktadır.¹⁸¹ Ayrıca 1923-28 yıllarında İstanbul'daki sıbyan mekteplerinin tespiti için hazırlanan bir vesikaya göre, Beylerbeyi Camii'ndeki Hamid-i Evvel Mektebi'nin o yıllarda "Cumhuriyet Halk Fırkası" şubesi olarak kullanıldığı bilgisi kaynaklarda yer almaktadır.¹⁸²

2. 5. 2. Muvakkithane

Beylerbeyi Camii'nin güneyinde iki katlı, ince uzun "U" biçiminde plana sahip olarak inşa edilmiştir. Yapının beden duvarlarındaki pencereler yuvarlak kemerli ve demir şebekelidir. Ayrıca daire şeklindeki cephesiyle ilgi çekmektedir. 1987-1988 yıllarında onarım geçiren muvakkithane günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Dinî Yayınlar Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.¹⁸³

Fotoğraf 43:

Beylerbeyi Camii muvakkithanesi

Neziha Bezci 18. 09. 2018

¹⁸¹ Mehmet Bayraktar, "Beylerbeyi Sementi", file:///C:/Users/Hp/Downloads/Beylerbeyi_Sementi_Istanbul_-_Kent_Dokusu.pdf

¹⁸² Suphi Saatçi, Geçmişten Günümüze Boğaziçi, (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2008), 255.

¹⁸³ Bayraktar, "Beylerbeyi Sementi", file:///C:/Users/Hp/Downloads/Beylerbeyi_Sementi_Istanbul_-_Kent_Dokusu.pdf

2. 5. 3. Çeşmeler

I. Abdülhamid vakfiyesinde çeşmeler ile ilgili olarak;

“Şehzade Sultan Abdullah ve Sultan Abdürrahim Efendi Hazretleri ile başkadın hazretlerinin ruhu için iki adet çeşme yaptırılmıştır. Her bir çeşme için 5 akçe yevmiye ile birer kişi görevlendirilmiştir. Ayrıca su yolları için bir kişi de 2 akçe yevmiye ile görevlendirilmiştir.”¹⁸⁴

Ayrıca Yalıboyu Caddesi’ndeki kapının iki yanında derin niş içerisinde yuvarlak kurnalı çeşmeler bulunmaktadır. Bu iki küçük çeşme sütuncelerle sınırlandırılmış, üzerleri de yelpaze üslubunda süslenmiştir.¹⁸⁵ Çeşmelerin kurnaları yerinde durmasına rağmen suları bugün akmamaktadır. Ayrıca çeşmelerin kitabeleri yoktur. Çeşmelerden Ruşen Eşref Ünaydın “Ayrılıklar” adlı eserinde bahsetmektedir. Eserde;

“.....camiin köşesini sapar sapmaz baktım ki büyük kapının her iki tarafında iki zarif çeşme daha var. Fakat bunların da suları kesilmiş ve içi örülmüş iki kadim pencereye benzemişler.” İfadelerini kullanmıştır.¹⁸⁶

Fotoğraf 44:

Yalıboyu Caddesi’ndeki kapının iki yanındaki çeşmeler

<https://www.google.com/search?biw=1350&bih=618&tbm=isch&sa=1&ei=3BEZXdivKcjPwQLqwbmYDQ&q=istanbul+beylerbeyi+camii+giriş+kapısı+mustafa+canbaz>

¹⁸⁴ VGMA, Sultan Hamid Evvel İbni Sultan Ahmed Halis Defteri, 179 / 1407, 65. (H.15 Muharrem 1195 – M.11 Ocak 1781)

¹⁸⁵ Köşklü, I. Abdülhamid Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi, 48.

¹⁸⁶ Affan Egemen, *İstanbul’un Çeşme ve Sebilleri*, (İstanbul: Arıtan Yayınları, 1993) 203.

2. 5. 4. Hamam

Hamam, Beylerbeyi Camiinin kible tarafında Yalıboyu Caddesi üzerindedir. Beylerbeyi Camii ile birlikte İstavroz Sarayı'nın bir kısmının yerine 1778 yılında külliye'nin bir parçası olarak inşa edilmiştir.¹⁸⁷ Hamam tek fonksiyonludur. Soğukluk, ılıkılık ve sıcaklık bölümlerinden oluşmaktadır. Hamamdan cami bahçesine geçişin iki yanında 1779'da yapıldığı öne sürülen işlevini yitirmiş çeşmeler yer alır. Hamamda kapıdan girildikten sonra mermer zeminli ve ahşap tavanlı soyunma bölümü bulunmaktadır. Tekne tonoz ile örtülü bu bölümün sağında çeşme vardır. Burada çeşmenin çevresinde soyunma odaları yerleştirilmiştir. Soyunma bölümünden soğukluk bölümüne geçilir. Soğukluk bölümünün sağında iki oda solunda tuvaletler bulunmaktadır. Buradan geçilen sıcaklık bölümünde ise sağda dört halvet bölümü üç kurnalıdır. Bu bölüm dört kubbe ile de örtülmüştür. Hamamın arka bölümünde ortasında hararet taşı bulunan bir göbek taşı bulunmaktadır.¹⁸⁸ Ayrıca hamam Cuma, Pazar ve Çarşamba günleri erkeklere, diğer günlerde kadınlara açılmıştır. Hadika hamam için "Mihrap tarafından bir hammâm-ı âli dahi yapılmıştır ki, benzeri bulunmayan bir eserdir."¹⁸⁹

2. 6. Beylerbeyi Cami'nin Bugünkü Durumu

I. Abdülhamid döneminde tek minareli olarak inşa edilen Beylerbeyi Camii, II. Mahmud döneminde eklenen yeni yapısıyla zaman içerisinde geçirdiği onarımlarla günümüze kadar ulaşmıştır. Yapıyı bir iç avlu ve onu da ikinci bir dış avlu çevrelemektedir. Yapının önündeki mermer rıhtımdan iç harem avlusuna girilmektedir.¹⁹⁰ Bu avlunun üç kapısı bulunmaktadır. Dış avlunun ise cümle kapısı görünümünde Yalıboyu Caddesi'nde bir kapısı vardır. Deniz tarafında bulunan kapıdan son cemaat yerine girilir. Günümüzde ise yapıya batı cephesindeki kapıdan giriş yapılmaktadır. Bu kapıdan sekiz basamaklı merdivenle çıkılır. Doğu yönünde de bir giriş daha bulunmaktadır. Buradaki giriş ise hünkâr mahfiline çıkan merdivenlerin ikinci sahanlığından ulaşılmaktadır.¹⁹¹

Beylerbeyi Camii'nin kuzeydoğu köşesinde yer alan mahfil, kuzey-güney yönlü dikdörtgen bir plana sahiptir. Mahfilin mihrap yönündeki cephesi kavisli bir plana

¹⁸⁷ Konyalı, Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, 437.

¹⁸⁸ Bayraktar, "Beylerbeyi Sementi", file:///C:/Users/Hp/Downloads/Beylerbeyi_Sementi_Istanbul_-_Kent_Dokusu.pdf

¹⁸⁹ Konyalı, Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, 437.

¹⁹⁰ Söylemez, *Batılılaşma Dönemi İstanbul Camii Cephelerinde Taş Süsleme (1703-1839)*, 111.

¹⁹¹ Konyalı, Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, 116.

sahipken doğusunda da “hünkâr kasrı” bulunmaktadır. Mahfil, alttan doğu beden duvarlarına bitişik sütundan sonra birbirlerine kemerlerle bağlanan toplamda dört mermer sütun ile taşınmaktadır. Batı cephesi duvar olan mahfilin harim cephesi ahşap sütunlar arasında metal kafesli korkuluklar ile çevrelenmiştir. Kafesli korkulukların altında ve mahfil katı korkuluklarının devamı niteliğinde taklidi mermer görünümlü korkuluklar bulunmaktadır.¹⁹² Metal korkuluğun merkezine enlemesine çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Bu çiçeklerin altına ve üstüne birbirini kesen kavisli kollar yerleştirilmiştir. Kesişme noktalarında da çiçek ve yaprak motifleri bulunmaktadır. Buradaki ahşap sütunları birleştiren ve mahfili çevreleyen ahşap bir kiriş vardır. Ahşap sütun başlarına akantus formu verilmiştir. Ahşap kiriş üzerine ise kırmızı fon üzerinde altın yaldızlı yazılar yazılmıştır.¹⁹³ Mahfili çevreleyen kirişin iç yüzeyinde yazı kuşağı bulunmaktadır. Kuzey cepheden başlayarak üç cepheyi dolaşarak doğu beden duvarında biten talik hatla yazılmış kitabe, Yesari Mahmud Esad Efendi tarafından yazılmıştır.¹⁹⁴ Ayrıca yazıların çevresi bitkisel motiflerle bezenmiştir. Mahfilin batı duvarında mermerden yapılmış bir kürsü bulunmaktadır.¹⁹⁵ Çetinaslan’ın kavukluk olarak ifade ettiği kürsü, aşağıdan yukarı doğru genişleyen bir kaideye oturturulmuştur. Mahfilin kuzey cephesinde ise iki sütünce arasında yağlı boya natürmort bir tablo bulunmaktadır. Tablo pastel renklerle yüksek ağaçların arasında ırmak ve tepelerden oluşan bir kompozisyonlu manzara resmi bulunmaktadır. Ayrıca Beylerbeyi Camii hünkâr mahfili Laleli ve Ayazma Camileri ile başlayan yeni denemelerin temsilcisidir. Son cemaat yerinin üstünün mahfil katına dâhil edilmesinin ilk denemesi bu yapıda karşımıza çıkmaktadır.¹⁹⁶

---

¹⁹² Mustafa Çetinaslan, Osmanlı Camilerinde Hünkâr Mahfilleri, (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2012), 152-153.

¹⁹³ Uğur Can Çalışkan, İstanbul Camilerinde Süslemeleriyle Hünkâr Mahfilleri (1808-1909), 79.

¹⁹⁴ Çetinaslan, Osmanlı Camilerinde Hünkâr Mahfilleri, 156.

¹⁹⁵ Çalışkan, İstanbul Camilerinde Süslemeleriyle Hünkâr Mahfilleri (1808-1909), 79.

¹⁹⁶ Çetinaslan, Osmanlı Camilerinde Hünkâr Mahfilleri, 155.

Fotoğraf 45:

Beylerbeyi Camii hünkâr mahfili

Neziha Bezci 18. 09. 2018

Yapının harem bölgesi 14,60x14,60m.ölçülerinde kare planlı ve üzeri tek kubbe ve beş adet yarım kubbe ile örtülüdür. İki kasnağa oturan ana kubbenin alt kasnağı sağır ve sekizgen planlı, üstteki kasnakta pencereler bulunmaktadır. Yapıda minareler, hünkâr mahfili, mihrap nişi, harem ve son cemaat yeri tamamlayıcı unsur olarak yerini almıştır.¹⁹⁷ Camiinin minber ve vaaz kürsüsü ahşaptan yapılmıştır. Maun ağacı üzerine kaplama fildişi kakmalıdırlar. Ayrıca mihrabın sağındaki Mushaf-ı şerif çekmecesini ile beraber Şam işi olduklarını R. Ekrem Koçu belirtmektedir. Ayrıca Koçu, minber ve vaaz kürsüsünü Abdülaziz dönemine mal etmektedir.¹⁹⁸ Söylemez de, minber ve vaaz

¹⁹⁷ Sudi Yenigün, *İstanbul'un İncisi Anadolu Yakası Camileri*, (İstanbul: Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, 2017) 48.

¹⁹⁸ Koçu, "Beylerbeyi Camii", İstanbul Ansiklopedisi, 2681.

kürsüsünün Sultan Abdülaziz dönemindeki onarımından sonra camiye konulduğunu ifade etmektedir.¹⁹⁹

Fotoğraf 46:

Beylerbeyi Camii minberi

Neziha Bezci 18. 09. 2018

Koçu ve Söylemez'in aksine Saat, vaaz kürsüsü süsleme programı, üslubu ve kullanılan malzeme özelliklerine göre Sultan Abdülhamid Han döneminden yani caminin ilk yapıldığı dönemden kaldığını düşünmektedir. Ayrıca Laleli Camii ile benzer özellikler taşıması sebebiyle vaaz kürsüsünü 1777- 1778'e tarihlendirmektedir. Kürsü harimde doğu beden duvarına bitişik konumdadır.²⁰⁰

¹⁹⁹ Duygu İlhan Söylemez, *Batılılaşma Dönemi İstanbul Cami Cephelerinde Taş Süsleme (1703-1839)*, 56.

²⁰⁰ Abdullah Saat, *İstanbul Selatin Camilerindeki Vaaz Kürsüleri*, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2008),51.

Fotoğraf 47:

Beylerbeyi Camii vaaz kürsüsü

Neziha Bezci 18. 09. 2018

Kare formdaki vaaz kürsüsünde renkli ağaç (maun ağacı) kullanılmıştır. Kürsünün tamamı sedef kakma tekniği kullanılarak süslenmiştir. Vaaz kürsüsünün ayakları ile gövdeyi birleştiren bölgelerinde kıvrımlı köşebentler bulunmaktadır. Kürsünün sağ ve sol yüzünde köşebentlerin arasında sarkıt parçalar bulunur. Bu parçaların yüzeyleri stilize edilmiş palmet ve çintemanilerle bezenmiştir. Dört ayağın üzerine oturan kürsünün gövdesi ise eşit ölçüdeki panolardan oluşturulmuştur. Dört ayak üstten çintemani motifleri ile bezenmiş, topuzlar ile son bulmuştur. Gövdenin sağ ve sol yanındaki kare panolarda gülce ve damla motifleri bulunmaktadır. Ortalardaki yatay panolara şemse motifi yerleştirilmiştir. Ayrıca gövdenin çevresindeki kontürler zencerek bezeme üslubundadır. Kürsünün üst kısmının sağ ve sol tarafı ağaç parmaklık şebekelerden oluşmaktadır. Arka kısmı ise hatayi, çintemani ve dalgalı bordürlerle bezenmiştir. Arka tepeliğin farklı malzeme olmasından dolayı onarımlar esnasında

yenilendiği söylenebilir. Sökülüp takılabilen ahşap merdiven ile çıkılan oturma yerinin zemini de düzdür.²⁰¹

Son cemaat yerinden hareme girişin karşısına bir niş içine mermerden mihrap yerleştirilmiştir. Mihrabın iki yanına sütünce yerleştirilmiş ve kavsara kısmı kademeli olarak tasarlanmıştır. Ayrıca kavsara “C” ve “S” kıvrımlı kemer üslubuyla mihrabı taçlandırmaktadır. Mihrap süslemeleri varaklarla kaplanmıştır.²⁰²

Fotoğraf 48:

Beylerbeyi Camii mihrabı

Neziha Bezci 18. 09. 2018

Beylerbeyi Camii'nin beden duvarları kesme taştan örülmüştür. Cephelerdeki taş süslemeleri oldukça sadedir. Süslemeler daha çok barok üslubundadır. Minare ve sütun başlıkları taş süslemenin bulunduğu bölgelerdir. Mahfilin doğu ve batısına yapıya yapışık olarak inşa edilen minareler, uzunca kaideden sonra soğan formunda dilimli

²⁰¹ Saat, İstanbul Selatin Camilerindeki Vaaz Kürsüleri, 51.

²⁰² Bayraktar, “Beylerbeyi Senti”, file:///C:/Users/Hp/Downloads/Beylerbeyi_Senti_Istanbul_-_Kent_Dokusu.pdf

pabuçluk ve sonrada bilezikle şerefe altı ile devamında dilimli şerefe korkulukları gelmektedir. Şerefe korkulukları barok üslubun özelliklerinden biri olan perde motiflerinden oluşan girlandlar ile bezenmiştir. Perde motiflerinin birleşim noktalarında çiçek motifleri bulunmaktadır. Minarelerdeki perde motifleri arasındaki girlandlar ile sütun başlıklarındaki akantus yaprakları geç dönem süsleme özelliklerindedir.²⁰³

Beylerbeyi Camii'nin kuzeydoğusuna yerleştirilmiş, baldaken üslubunda taş ayaklar üzerinde hünkâr kasrı bulunmaktadır. Minare ile mahfil arasındadır. Burada sultana ait bir dinlenme odası, bir salon ile tuvalet bulunmaktadır. Dışarıdan bakıldığında Hünkâr Kasrı, camii ile bütünleşmiş duygusu vermektedir.²⁰⁴

Son cemaat yerine kuzey cephenin ortasında iki yanında mihrabiye bulunan mermer söveli ve kemerli kapıdan girilir. Son cemaat yeri yedi gözlüdür. Üç saf genişliğindeki bu bölgenin sağ köşesinde üst katta bulunan kuzey cephesi boyunca uzanmış mahfile çıkan merdivenlere ait kapı vardır. Buradan harem bölgesine çift kanatlı kapıdan geçiş yapılır. Hareme girildikten sonra kapının sağ ve solunda ahşap korkuluklu müezzin bölümleri bulunmaktadır. Hareme girişin sağ köşesinde mahfile çıkan mermer merdiven yerleştirilmiştir. Sol köşede ise mermer sütunların taşıdığı hünkâr mahfili bulunmaktadır.²⁰⁵ Ayrıca mihrabın iki yanına Sultan Abdülaziz tarafından konulmuş ikisi büyük ikisi küçük şamdanlar bulunmaktadır. Büyük şamdanlardaki balmumların üzerindeki levhacıklarda padişahın tuğrası vardır.²⁰⁶

Beylerbeyi Camii'nin üç sıra halindeki pencereler ile içerisinin bol ışık alması sağlanmaktadır. Pencereler demir kafesli, dikdörtgen ve beşik kemerlidir. Katlar arasında pencere sıraları silmeler ile ayrılmaktadır. Harem bölgesinde beşik kemerli pencerelerin üzerleri kalemşi süslemelerle taçlandırılmıştır. Kırmızı, yeşil renkli vitraylara sahip olan, pencerelerdeki bitkisel tezyinalı kompozisyonlarda barok etkisi görülmektedir.²⁰⁷

Aslanapa, camiinin ahşap kubbesi için "Beylerbeyi Camii'nin ilginç yönlerinden birisi de ibadet mekânını örten kubbenin ahşap iskeletli olarak tasarlanmasıdır. Mimarın bu çözüme başvurmasının nedeni –belki de kısmen denizden kazanılmış olan- zeminin

²⁰³ Söylemez, Batılılaşma Dönemi İstanbul Camii Cephelerinde Taş Süsleme (1703-1839), 113.

²⁰⁴ Çetinaslan, Osmanlı Camilerinde Hünkâr Mahfilleri, 156.

²⁰⁵ Bayraktar, "Beylerbeyi Senti", file:///C:/Users/Hp/Downloads/Beylerbeyi_Senti_Istanbul_-_Kent_Dokusu.pdf

²⁰⁶ Koçu, "Beylerbeyi Camii", İstanbul Ansiklopedisi, 2681.

²⁰⁷ Mülayim, "Beylerbeyi Camii ve Külliyesi", TDV İslam Ansiklopedisi, 76.

direncine güvenmemesi olabilir. Söz konusu ahşap kubbe, içeriden bağdadi sıva, dışarıdan kursunla kaplanarak kâgir kubbe gibi gösterilmiş; ayrıca taşıyıcı sistem gerçek bir kubbenin gerektirdiği biçimde düzenlenerek bu izlenim daha da güçlendirilmiştir.” İfadelerini kullanmıştır.²⁰⁸

Beylerbeyi Camii'nin kubbe kasnağındaki kuşak yazılarında hattat imzası bulunmamasına rağmen kaynaklarda ilk olarak Yesariâde Mustafa İzzet Efendi tarafından yazıldığı bilgisi yer almaktadır. Yesarizâde tarafından celi sülüsle yazılan kuşak yazıları 1945 yılındaki onarımda Halim Özyazıcı tarafından yenilenmiştir. Fakat 1983'teki yangında ahşap kubbenin büyük bir kısmının yanmasından dolayı kuşak yazıları da çok zarar görmüştür. Zaman içinde yapılan restorasyonlarda yazılar ehil kişiler tarafından onarılmadığı için özgünlüğünü kaybetmiştir.²⁰⁹

Kible yönünde dikdörtgen formunda çıkıntı yapan mihrap sofası bulunmaktadır. Mihrap sofasında bulunan mihrabın iki yanında ve yan beden duvarlarında dikdörtgen açıklıklar vardır. Bütün yapıda hâkim olan barok süslemeler mihrap sofasında da devam etmiştir. Yapıdaki pencerelerden hariç, mihrabın üzerinde bulunan panonun üzerindeki yuvarlak pencere ve sofanın üzerinde bulunan beş pencereyi yarım kubbe ile mihrap sofasının caminin en aydınlık yeri olması sağlanmıştır. Ayrıca bu yarım kubbeye köşelerden pandantifli küçük yarım kubbelerle geçiş sağlanmıştır.²¹⁰

Yapının harem bölümünün beden duvarları ve kubbe kalemişi süslemelere yer verilmiştir. Mihrap sofası ise pencerelerin üst hizasına kadar Osmanlı çinileriyle kaplanmıştır. Sofadaki panolar ise “Çin çinileri”dir. Mihrabın üzerinde de bir çini pano bulunmaktadır. Zeminden pencerelerin alt hizasına kadar çinilere yer verilmiştir. Camii farklı bölgelerden toplanan çinilerin kullanılmasından dolayı çini sergisi görüntüsü vermektedir.²¹¹ Koçu ise burada kullanılan yabancı çinilerin çirkin “İtalyan çinileri” olduğunu belirtmiştir. Ayrıca burada kullanılan 16 ve 17. Asır Türk çinilerinin İstanbul dışında bir yapıdan sökülüp getirilerek buraya konduğunu ifade etmektedir.²¹²

²⁰⁸ Aslanapa'dan aktaran Derya Demir, *Beylerbeyi Camii Çinileri*, (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Eski Çini Onarımları, 2010) 41.

²⁰⁹ Fatih Özkafa, *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*, (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2008), 200.

²¹⁰ Ahmet Sacit Açıkgözoğlu, *Osmanlı Camisinde Mihrab Önü Mekânı*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, 2002) 142.

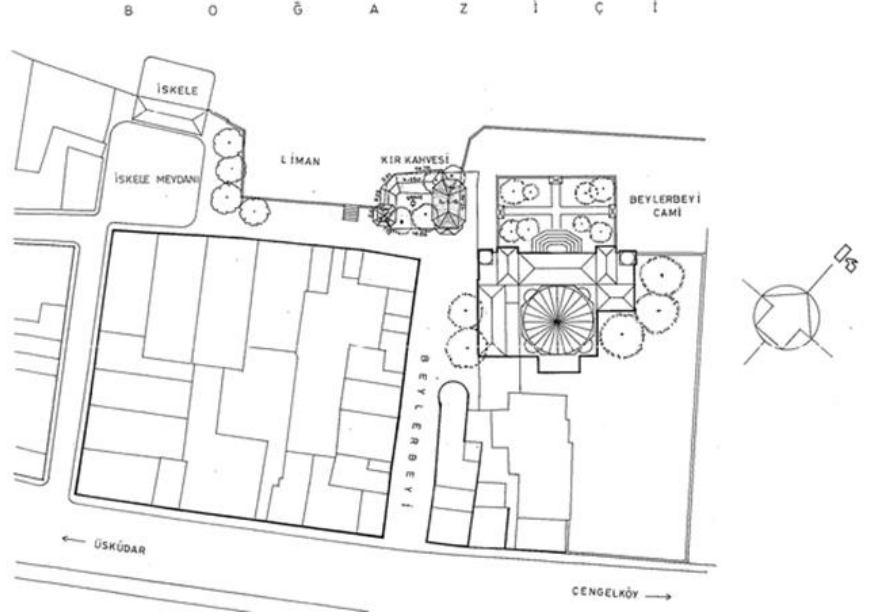
²¹¹ Demir, *Beylerbeyi Camii Çinileri*, 45.

²¹² Koçu, “Beylerbeyi Camii”, *İstanbul Ansiklopedisi*, 2681.

Çizim 6:

Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camii Vaziyet planı

İLİ İSTANBUL
İLÇESİ ÜSKÜDAR
MAHALLESİ BEYLERBEYİ
PAFTA 125
ADA 766
PARSEL 2
ALAN 198 M2

KTVKKB (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)²¹³

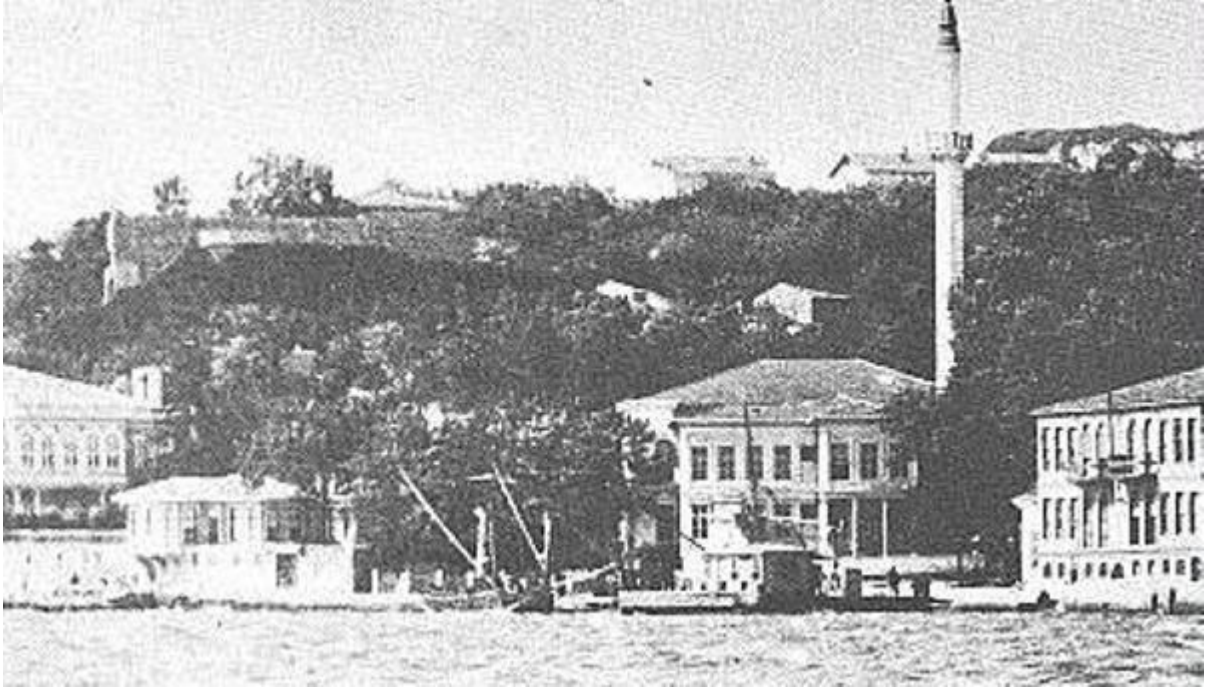
²¹³ İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 22 Aralık 2004 tarihli raporda.

BÖLÜM 3: ARŞİV BELGELERİNDE EMİRGAN HAMİD-İ EVVEL (MİRGÜN) CAMİİ

Emirgan İstanbul'un Rumeli yakasında, Baltalimanı ile İstinye arasında Sarıyer sınırları içerisinde bulunmaktadır. Semt, Emirgan korusu, sahil yolu Emirgan Camii ve çeşmesinin yanında çınarların altında bulunan Çınaraltı Kahvesi ile ünlüdür.

Fotoğraf 49:

1860 tarihli Emirgan Camii

<https://www.google.com/search?q=emirgan+camii&tbn=isch&source=univ&sa=X&ved11.10.2018>

3. 1. Emirgan Semti'nin Tarihçesi

Antik ve Bizans dönemlerinde Baltalimanı'ndan İstinye kıyılarına kadar olan bölge servi ormanlarıyla kaplıydı. Bu bölge içerisinde bulunan Emirgan da büyük bir servi koruluğu içindeydi.²¹⁴ Bu sebeple Bizans döneminde bu bölgeye Rumca kökenli ve servi ormanı anlamına gelen "Kyparades" denilmiştir. Ayrıca Boğaziçi'ndeki diğer yerleşme bölgelerinde olduğu gibi Emirgan ve çevresinde de Bizans dönemine ait dini yapılar olduğu günümüze ulaşan arkeolojik kalıntılardan anlaşılmaktadır. Antik dönemlerden kalan Emirgan sınırları içinde bulunan MS. 1. ve 2. yüzyıla tarihlenen yapı

²¹⁴ Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Emirgan'a Dair", *Boğaziçi'ne Dair* (İstanbul: Cumhuriyet, 1952), 71.

“Hekate” tapınağıdır. Balıkçı ve denizcilerin saygı duyduğu bir tanrıça olduğu için tapınağın denizciler tarafından yapıldığı düşünülmektedir. Ayrıca daha önce Emirgan sınırları içinde bulunan fakat günümüzde Emirgan’ın güneyindeki Boyacıköy sınırları içinde kalan ve Bizans dönemine tarihlenen bir manastıra ait sarnıç da bulunmaktadır.²¹⁵

Servi ağaçları ile kaplı Emirgan’da Osmanlı döneminde 16.yy başlarına kadar yoğun bir yerleşme olmamıştır. 16.yy ortalarına doğru semtin bulunduğu koruluk Nişancı Feridun Bey’e bağışlanmıştır. Nişancı Feridun Bey, bu koruluğa bir yazlık köşk, bir av köşkü ve yazlık bahçeler inşa etmiştir. Böylece Osmanlı dönemindeki ilk yerleşimlerin gerçekleştiği görülmektedir.

Yaklaşık yüzyıl sonra 1635-1636’da Revan (Erivan) Kalesinin başındaki Emirgünoğlu Tahmasb Kulu Han çarpışmadan Osmanlılara teslim olmuş ve kaleyi IV. Murat’a bırakmıştır. IV. Murat da Emirgünoğlu’nu İstanbul’a getirerek boğazdaki Feridun Bey bahçelerini ona bağışlamıştır. Emirgünoğlu’nun ismi Yusuf Paşa olarak değiştirilmiş ve vezirlik rütbesi verilmiştir. Bu döneme kadar Feridun Bey bahçesi olarak anılan bölge 17. Yüzyıldan sonra Emirgünoğlu Bahçesi olarak anılmaya başlamıştır. Günümüzdeki Emirgan ismi değişime uğrayarak buradan gelmektedir.²¹⁶

Emirgünoğlu, IV. Murat öldükten sonra yerine geçen Sultan İbrahim’in emri ile katledilmiştir. Sultan İbrahim Emirgan’daki Emirgünoğluna ait yalı ve arazileri müsadere ederek Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa’ya bağışlamıştır. Daha sonra Kara Mustafa Paşa’nın öldürülmesinden sonrada Emirgan’daki bu yapılar bir süre boş kalmıştır. I. Abdülhamid dönemine kadar sırasıyla Şeyhülislam Mirza Mustafa Efendi’ye, 1723’te Mehmed Emin Salim Efendi’ye, onunda ölümünden sonra Şeyhülislam Vassaf Abdullah Efendi’ye, ondan oğlu Mehmed Esad Efendi’ye ve ondan da oğlu Şeyhülislam Esad Efendizade Mehmed Şerif Efendi’ye geçerek el değiştirmiştir. 1778’de varisi olmayan Şerif Efendi’nin ölümünden sonra I. Abdülhamid Emirgan’daki arazilerin bir kısmını imarete bağışlamıştır. Kalan arazi de parsellenerek halka satılmıştır.²¹⁷

---

²¹⁵ Gonca Çelebi, *Boğaziçi Yerleşmelerinde Emirgan’ın Tarihsel Gelişimi*, (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, 2013), 31.

²¹⁶ Çiğdem Aysu, “Emirgan”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994), III:168.

²¹⁷ Çelebi, *Boğaziçi Yerleşmelerinde Emirgan’ın Tarihsel Gelişimi*, 35.

1758-1833 yılları arasında yaşamış İstanbullu Ermenilerden olan G.V. İnciciyan 1794 yılına kadarki dönemi kapsayan “Boğaziçi Sayfıyeleri” kitabında Emirgan’da Türklerin oturduğunu belirtir. İnciciyan, döneme ait olan aşağıdaki şiirinde semtin tarihini etraflıca anlatmaktadır;

Yeryüzündeki yer adları

Tarihçilerin kayıtlarına geçer

Ya oraları yapanların adıyla

Ya da bir olay için konulur

Tarih yazanın anlattıkları

Bilinse eğer orda oturanlarca,

Bulunur elbette doğru nedeni

Niye Emirgan diye takılmış adı

Büyük hükümdar Dördüncü Murat,

Emirgan oğlunu paşa yapmış

Mal ve mülk vermiş ona

Bu köyü de onun adıyla anmış

Yeni Emirgan denilmiş bu yere

Feridun Paşa da derlerdi önce

“Kıparodis” en eski adı

“Serviler” demek Rum dilinde.

Latince dediler “Trevia”

İstinye’ye inen yola,

Mihraba armağan olan

Güzel heykelin anısına.²¹⁸

Ayrıca Evliya Çelebi de Bağdat fatihi IV. Murat’ın sık sık ziyaret ettiği Mirgün bahçelerine seyahatnamesinde değinmiştir. 17.yy’da İstanbul’da bulunan bahçelere değinen Evliya Çelebi, bu bahçeler içerisine Mirgün’ü de katmış ve bu bahçelerde bulunan hünkâr ahırları ile her birinde küheylan atların bulunduğunu seyahatnamesinde belirtmiştir.²¹⁹ Bu bahçeleri “Cümle binası tarzı acem üzere tarh olunup, dört duvarı billurdan bir ali hamamı vardır. Gül ve gülistan içinde bulunan bu hamamdan bülbüllerin yuvalarında yavrularını besledikleri seyredilir. Bu bağın dışarısında binlerce büyük ağaç vardır.” ifadeleriyle anlatmaktadır.²²⁰

I. Abdülhamid Vakfiyesine göre Mirgünoğlu yalısı mahallindeki camiye vakfedilmiş arazilerin sınırları aslında semtin de sınırlarını oluşturmaktadır. Vakfiyeye göre sınırlar şöyledir;

Cami hududunun başladığı yer Tokmak Burnu mevziinden İstinye mezarlığına kadar uzanır oradan Topal Osman ve Kara Mehmedoğlu Kara Mustafa bağında sona erer. Oradan da Sinanoğlu ve Türk Ali ve Peksemedçi namıyla bilinen kimsenin bağlarına ve Yunanoğlu ve Telbisoğlu Andon bağlarına kadar sürer. Sonra İsmail Odabaşı bağı, oradan adı geçen Telbisoğlu’nun kardeşi Totoş merasında sonlanan bağına kadar sürer. Yine meraya bitişik Totoş’un bağına kadar varır. Oradan da Markaroğlu Andon Zımmi bağına sonra Hisarlı Hocaoğlu ve Papasoğlu bağlarından Yağlıkçı İsmail²²¹ bağından Defter-emini Abdullah efendi bağı ve adı geçenin çayıra bitişik bağına, sonra Köprülüzade arsasına ve Ferahabad’a, sonra yine zikredilen Tokmak burnunda deniz sahiline kadar uzanarak sona erer. Bu sınır dâhilindeki arazide bulunan tepeler ve dağlar, bağ ve bostanlar, kuru ve meraların gelirlerinden Dalyan-ı mahi(?) merhum Mehmed

²¹⁸ G.V. İnciciyan, , *Boğaziçi Sayfiyeleri*, 122.

²¹⁹ Evliya Çelebi b. Muhammed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Kitap, 1996), 206.

²²⁰ Çelebi, *Boğaziçi Yerleşmelerinde Emirgan’ın Tarihsel Gelişimi*, 4.

²²¹ VGMA, Sultan Hamid Evvel İbni Sultan Ahmed Halis Defteri, 179 /1407, 37 (H.15 Muharrem 1195 – M.11 Ocak 1781)

Kethüda'nın Ortaköy'de bulunan Camii Şerif vakfına senelik 18000 akçe mukataa vergi verilecek olup bi'l cümle arazinin üzerinde mevcut olan binalar ve ağaçlar padişahın mülkü olduğundan ayrıca yeni yapılan binalar da padişah mülkü olarak zikredilen vakfa ait sayılmıştır.²²²

Ayrıca vakfiyeye göre vakfa ait olan Emirgan Camisi ile birlikte dükkânlar, su değirmeni, hamam, fırın, kayıkxane, iskele ve Boğaziçi'ndeki Hisar'dan (Rumelihisarı) buraya nakledilen gümrük bulunmaktadır. Vakfın gelirleri olarak İstanbul ve Anadolu'daki vergi ve gümrük gelirleri de tahsis edilmiştir.²²³

Ayvansarâyi'nin hazırlamış olduğu Hadikatü'l Cevâmi'nin zeylinde belirtildiğine göre, caminin ve çevre yapılarının inşa edilmesi düşünülen Emirgan bu dönemde yoğun bir yerleşimin olmadığı bir yerdir. Bunu Hadikatü'l Cevâmi'inde;

“Ba'de 1192 cü-mâde'l-âhiresinin yiğirmi beşinci günü (21.07.1778) azl yerine ES'ad Efendizâde Mehmed Şerif Efendi nasb kılındıktan sonra, sene-i mezbûre receb-i şerifinin üçüncü günü (28.07.1778) âlem-i bekâyâ rıhlet etmekle sâhilhane-i mezbûr mahlûl oldukda, mukâta-i zemin ile Sultân Abdülhamid Hân hazretleri mahall-i mezbûrun bir karye olmaklığını fermân eyleyüp, müceddeden bir cami'-i şerif ve bir hammâm ve dekâkin-i sâ'ire ile bir muhtasar karye ihdâs kılınmış ve ba'de devr-i Selim Hân-ı Sâlis'de daha ziyade kesb-i şeref ve vüs'at eylemiştir. Cami'-i mezbûrun mahallesi vardır.”²²⁴

Sözleriyle ifade eden Süleyman Besim Efendi, Sultan Abdülhamid'in Emirgan'ı halkında yerleşebileceği bir semte dönüştürmek için burada bir cami, bir hamam ve dükkânlardan oluşan küçük bir köy kurduğunu belirtmektedir. Bu sebeple öncelikle halkın ihtiyacı olan yapıları inşa etmiştir.

Sultan Abdülhamid'den sonra III. Selim döneminde de Emirgan, devlet büyüklerinin ilgi gösterdiği meşhur Boğaz semtlerinden biri olmuştur. Bu dönemde Emirgan'da öncelikle en ünlü yapı Valide Kethüdası Yusuf Ağa'nın sahil sarayıydı. Sonrasında Kuzâttan Seyit Mustafa Efendi'nin, Mehmed Ağa'nın, mühürdar Emin Efendi'nin

²²² VGMA, Sultan Hamid Evvel İbni Sultan Ahmed Halis Defteri, 179 / 1407, 38 (H.15 Muharrem 1195 – M.11 Ocak 1781)

²²³ VGMA, Sultan Hamid Evvel İbni Sultan Ahmed Halis Defteri / 179 / 1407, 39 (H.15 Muharrem 1195 – M.11 Ocak 1781)

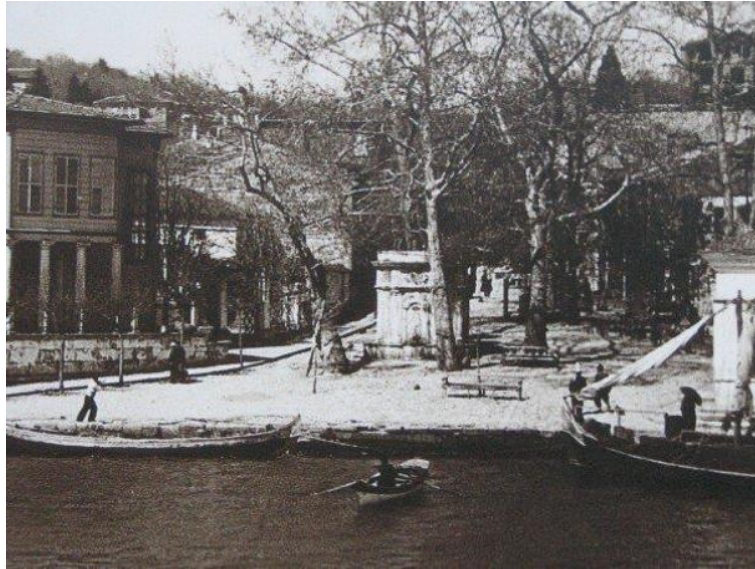
²²⁴ Ayvansarâyi Hüseyin Efendi – Ali Sâti' Efendi – Süleymân Besim Efendi, *Hadiktü'l Cevâmi'*, Haz. Ahmed Nezih Gültekin, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2001), 540.

yalıları, Emirgan Camii ve üst tarafında Nakşibendi Tekkesi, sahilde Gümrük binası ve yanında Kahveci Mehmed Ağa yalısı, Seyid Hasan Efendi yalısı, Sırkâtibi Efendi yalısı ve Tokmakburnuna doğru Beylikçi Efendi yalıları bulunmaktaydı.²²⁵

Emirgan ve çevresindeki yapıların bilgisine II. Mahmud döneminde hazırlanan Bostancıbaşı Defterinden ulaşılmaktadır. Bostancıbaşı defterinde Emirgan'da günümüze kadar gelen ya da gelemeyen yapılar isimleri ve sahipleri ile verilmiştir. Ayrıca deftere göre II. Mahmud döneminde Emirgan'da devlet erkânından gümrükçü, surre emini, zimmet halifesi, defterdar, kadı ve müderrisler oturmaktaydı.²²⁶ Özellikle 1829'da II. Mahmud'un karargahını Tarabya'ya nakletmesiyle bu bölgeye yakın semtlerdeki yalılara Padişahın maiyetindeki paşalar yerleşmeye başlamıştır. Ayrıca II. Mahmud'un Tarabya kasrında kaldığı dönemlerde bazı cumalar Emirgan Camii'ne gittiği kaynaklarda belirtilmektedir.²²⁷ Osmanlı döneminde semte ulaşım ya kayıklarla ya da tepeden vadi boyunca inen yollarla mümkündü. Bu sebeple iskele meydanları birçok faaliyetin meydana geldiği yoğun mekânlar konumundadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında semtteki yalılar terkedilmiş ve bakımsız kalmış olsada 1950 sonrasında semt yeniden değer kazanmıştır.

Fotoğraf 50:

Emirgan İskele Meydanı

<http://www.degisti.com/index.php/archives/12486>

²²⁵ Şehsuvaroğlu, "Emirgan'a Dair", 241.

²²⁶ Aysu, "Emirgan", 168.

²²⁷ Şehsuvaroğlu, "Emirgan'a Dair", 242.

1950 sonrasında Boğaziçi'ndeki imar yoğunluğu yeniden artmıştır. Hatta Karadeniz yoluyla gelen göçmenlerin semtte gecekondulari yerleşimlere neden olduğu bilinmektedir. Bu nedenle İstanbul imar hareketleri çerçevesinde 1956-1960 yılları arasında Avrupa yakasında Emirgan'dan da geçirilen boğaz sahil yolu açılmıştır. Yolun oluşumunda rıhtım ve deniz doldurularak semte yeni bir biçim verilmiştir. Tahribata da neden olan bu yol, sahil boyunca sıralanan yalı ve kayıkhanelerin kendilerine has yapılarının bozulmasına sebep olmuştur.²²⁸

3. 2. Emirgan Cami'nin İnşası

Mirgünoğlu yalısı yerine inşa edilen Emirgan Camii, ana kapısı üzerindeki Celi ta'lik hatla yazılmış manzum kitabeye göre 1196/1781'de I. Abdülhamid döneminde yapılmıştır.²²⁹ Kitabenin okunuşu ve içeriği aşağıdaki gibidir:

Fotoğraf 51:

Emirgan Camii I. Abdülhamid dönemi kitabesi

Neziha Bezci 21.4.2018

“İmâm-ı câmi-i ümmet hatib-i minber-i imân

Emiru'l-Mü'minin' AbdulHamid Hân melik-üvân

Emirgûn sâhasın hâli görüp âsâr-ı 'umrândan

Velikin her mahallin iltifât u rağbete şâyân

Hümâ-Şâh Hadın ol kim mâder-i Sultân Muhammed'dir

Biemrillâh edince her biri 'azm-ı reh-i Rıdvân

²²⁸ Çelebi, *Boğaziçi Yerleşmelerinde Emirgan'ın Tarihsel Gelişimi*, 40.

²²⁹ Belgin Demirsan, “Emirgan Camii”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994), III: 169.

Zehi şefkat-i mürüvvet kim mahabbet etdiği zâtı
Vefât eylerse de etmez ferâmûş ol şehir-i Zîşân
Serir saltanatda padişah Hakk edüp dâim
Vire şehzâdegan u duhterâna ‘ömr-i bi pâyân
Du’â-yı hayrı halka beş vakitte farz-ı ‘ayn oldu
Nice evkâf u hayrâta muvaffak eylemiş Yezdân
MükemmelmCâmi’u hamâm vü menziller binasıyla
Yeniden bir güzel şehir-i dil-ârâ eyledi Bünyân
Edüp anlara bu nev-câmi’i ihdâ sevabıyla
İkisinin de ruh-ı pür-fütûhun eyledi şâdân
Ne câmi’ kim musalliler olup müstağrik-i envâr
Ederler rezveninden gülistân-ı cenneti seyrân
Dedi târih-i itmâmın kemine bendesi Tevfik
Yapıldı ma’bed-i nev Hakk ede ecr u sevâb ihsân
1196”

“Ümmet birliğinin imamı, iman minberinin hatibi, mü’minlerin emiri melik ünvanlı Abdülhamid Han Emirgan sahasını bayındırlıktan yoksun gördü, ancak her mahalli bayındırlık yatırımına ve iltifata layık bir sahadır. Hümâ Şâh Hatun ki, Sultan Mehmed’in validesidir. Allah’ın emriyle her biri vefat edip, gidince, ne güzel bir mürüvvet şefkatı ki, muhabbet ettiği kimseyi vefat etse de unutmaz yüce şah. Saltanat tahtında, Hakk Taâla o padişahı dâim eylesin. Şehzâde ve kızlarına uzun ömürler versin. Beş vakit hayır duâda bulunmak halka farz-ı ayn oldu. Nice vakıf ve hayrata onu muvaffak etmiş. Mükemmel cami, hamam ve evler inşâ ederek, yeniden gönülleri süsleyen güzel bir şehir inşâ etti. Bu câmiyi onlara sevabıyla hediye ederek ikisinin de ruhlarını şâd etti. Öyle bir câmi ki, namaz kılanlar nurlara gark olurlar. İnşâsının bitiş

tarihini Tevfik kulları dedi; Yeni mâbet yapıldı, Hakk ecir ve sevap ihsan eylesin. 1196”²³⁰

Emirgan Camii Tarihi Cevdet’te verilen bilgiye göre 1194 H. (1780 M.) tarihinde yapılmıştır. Tarih-i Cevdet’te Emirgan Camii hakkında "Mirgûnoğlu sâhilhânesi civarında bir câmi'-i şerif binasına irâde-i seniyye ta'allûk itmekle derhal vaz'-ı esâs olunup sekiz-on ay zarfında hitâm bulmuştur. Pâdişâh-ı enam, „hazretlerinün ol cây-ı ferah-fezâyâ bu vech ile rağbeti meşhûd-i enam olıcak refte refte furun ve hammâm ve değirmen ve dükkânlar ve yalılar yapılarak az vakit zarfında ma'mûr olmuştur." ifadeleri kullanılmıştır.²³¹ Emirgan Camii ile ilgili 1893-1897 yılları arasında Mehmed Süreyya Bey tarafından hazırlanan Sicil-i Osmanide de I. Abdülhamid’in Emirgan’a camii ve hamam yaptırdığı belirtilmektedir.²³²

Caminin mimarisindeki Batılı öğelerin ağırlığı yerli bir mimar tarafından yapıldığına dair Goodwin’de delillendiremediği şüpheler uyandırır da ona göre de caminin inşaatı 1781’de Hafız İbrahim Ağa’nın baş mimar olduğu dönemde tamamlanmıştır.²³³

I.Abdülhamid vakfiyesinde ise Emirgan Camii ile ilgili sınırlı bilgi bulunmaktadır. Vakfiyeye göre;

Mirgün’de inşa olunan cami için eşsiz takva sahibi ve güzel sesli olan bir hatibin hizmeti karşılığında günlük 20 akçeyle vazifelendirildiği bildirilmektedir. Burada hatip olan kimsenin adı geçen Cami’de ayrıca devirhan olup hatip olma koşulu ile birlikte günlük 10’ar akçeyle vazifelendirilmiştir. Görevini düzgün yapan takva ehli bir kimse zikredilen camide hizmetinin karşılığı olarak günlük 30 akçe karşılığında farz namazları kıldırmak üzere imamlık yapacaktır. İmam olan kimse günlük 10 akçeye na’t-han, günlük 10 akçeye ta’rif-han, günlük 10 akçeye de devr-han olmak koşuluyla toplamda günlük 30 akçe almak üzere görevlendirilmiştir. Liyakat sahibi dini bütün bir kimse zikredilen camide günlük 15 akçe karşılığında birinci müezzin olarak görevlendirilmiştir. Bu müezzin olan kimse günlük 5 akçe karşılığında ezan okuyacak, günlük 5 akçe karşılığında temcid-han ve günlük 5 akçe karşılığında kapıcı olup toplamda 15 akçe ile

²³⁰ Şemsettin Ergin, *Emirgan Camii Tarihçesi ve Emirgan Tarihi*, 2. Baskı (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 2010), 40.

²³¹ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, 142.

²³² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani 1*, 2.

²³³ Godfrey Goodwin, *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, (İstanbul: Kabalcı yayınları, 2012), 508.

vazifelendirilmiştir.²³⁴ İhlaslı bir kimse ikinci müezzin olup hizmet karşılığında 15 akçe ile görevlendirilmiş. İkinci müezzin olan kimse bunları günlük 5 akçe karşılığı camii şerifin temizliği, 5 akçe karşılığında minarenin kandillerle ışıklandırılması ve 5 akçeyi de cami avlusunun hizmeti için alıp toplamda 15 akçe ile görevli kılınmıştır. Sadakatli ve temizlik timsali olan bir kimse de zikredilen camide kayyum (cami hademesi) olmuş ve hizmet karşılığı olarak günlük 15 akçe ile görevlendirilmiştir. Kayyum olan kimse günlük 5 akçe karşılığında aşr-han, günlük 5 akçe karşılığında camii şerif kandilleri ve günlük 5 akçe karşılığında kapıcı olup bu çerçevede günlük 15 akçe karşılığında vazifelendirilmiştir. Yine bir kimse Mirgün'ün râh-ı âbi-i (suyolcusu) olup padişah vakfının tatlı su israfı ve israftan korumakla hizmete gerekli eyleyip günlük 12 akçe vazife ile görevli kılınmıştır. Ayrıca Camii Şerif civarında yeni yapılan binalardan padişah emri yardımı ve müsaadesiyle dört konaktan birinde Camii şerif imamı, birinde birinci müezzin, birinde ikinci müezzin, birinde de güzel camiinin kayyumunun oturması için olup bu çerçevede sakinlerin olması efendimizin devletinde daim olacaktır.²³⁵ (Ek 6)

Bunların dışında vakfiyede Mirgün'deki cami'de hatip olan efendiye günlük 3 çift fudla (ekmek), imam olan efendiye günlük 3 çift fudla, birinci müezzine ile ikinci müezzine ve kayyumdan her birine günlük ikişer çiftten 6 çift fudla verilmesi bildirilmektedir.²³⁶

Vakfiyede Mirgün sahilinde çevresinde kutsal meleklerin ziyaretine layık ve Allah'a diğerlerinden daha yakın olan yüksek kubbeli güzel bir cami olduğu zikredilmektedir. Bununla birlikte göklerde uçan yüce ruhu güzel cennetinde ferah bir yuvası olan meleklerin arkadaşı rahmetli ve affedilmiş Şehzade Sultan Mehmet hazretleri ile Allah'ın rahmetine vasıl olan şerefli valideleri merhum temiz mekân sahibi Hümaşah kadın hazretlerinin tertemiz ruhları için zikredilen caminin dergâh kapısı üzerine her ikisinin de isimleri yazıldığı belirtilmiştir. Farz namazların kılınmasında, özellikle Cuma günleri ve bayramlarda tarif-han okuyan kimse onların açık lakap ve niteliklerini okuyarak ortamı güzelleştirmekle yükümlüdür. Ayrıca hazırunu bilgilendirip saf

²³⁴ VGMA, Sultan Hamid Evvel İbni Sultan Ahmed Halis Defteri, 179 / 1407, 76 (H.15 Muharrem 1195 – M.11 Ocak 1781)

²³⁵ VGMA, Sultan Hamid Evvel İbni Sultan Ahmed Halis Defteri, 179 / 1407, 77 (H.15 Muharrem 1195 – M.11 Ocak 1781)

²³⁶ VGMA, Sultan Hamid Evvel İbni Sultan Ahmed Halis Defteri, 179 / 1407, 70 (H.15 Muharrem 1195 – M.11 Ocak 1781)

bağlayan cemaat ve güzel ibadet eden kişilerden bunlara katılmaları ve onların makamları ebedi cennet olsun diye dua etmeleri istenmiştir.²³⁷

Bunun dışında vakfiyenin ikinci zeylinde I. Abdülhamid'in hayratı olarak Mirgün'de tamir edilen bir adet çeşmeden de bahsedilmektedir. Yeniden onarılan bu güzel çeşme için günlük 5 akçe karşılığı bir koruyucu ve günlük 5 akçe karşılığı hafız-ı tas tayin olunması istenerek ödemelerin de Evkaf-ı Hümayundan yapılması bildirilmiştir.²³⁸

G.V. İnciciyan'da kitabında Emirgan Camii için;

Emirgünoğlu'nun güzel havası

Kendine çeker gören herkesi,

Yeni Camii ve yeni hamamı

Dükkânlar pırıl pırıl Hamid yapısı.

Önce Hisar'dı gümrük yeri

Karadeniz'den gelen geminin

Taşıttı Sultan Hamid Han

Gümrüğü buraya Hisar'dan

Kent içinde görkemli imaretine

Mülkler adadı birbiri ardından

Güzel niyetler ve iyi düşünceyle

Her iş rahat yürüsün diye²³⁹ yazmaktadır.

Ayrıca Cumhuriyet döneminin sanat tarihçi ve müzecilerinden Tahsin Öz'e göre de;

²³⁷ VGMA, Sultan Hamid Evvel İbni Sultan Ahmed Halis Defteri, 179 / 1407, 110 (H.15 Muharrem 1195 – M.11 Ocak 1781)

²³⁸ VGMA, Sultan Hamid Evvel İbni Sultan Ahmed Halis Defteri, 179 / 1407, 111 (H.15 Muharrem 1195 – M.11 Ocak 1781)

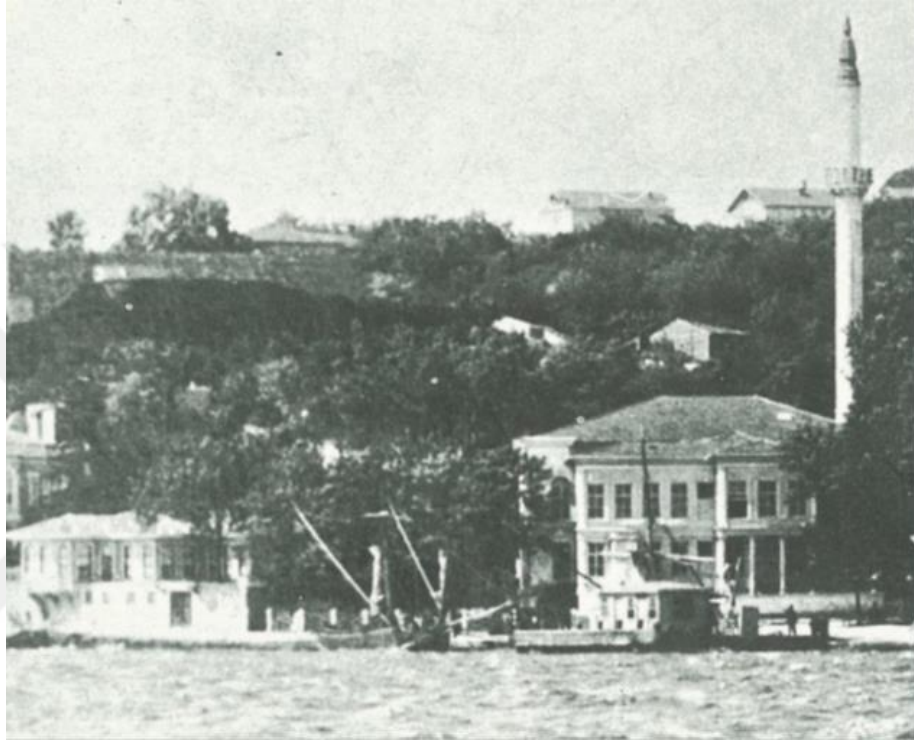
²³⁹ İnciciyan, *Boğaziçi Sayfiyeleri*, 121-122.

Mabedin duvarları kâgirden, çatısı da ahşaptan inşa edilmiştir. Yine tek şerefeli minaresi de kâgirdendir. Emirgan Camii'ne ek olarak Hünkâr Kasrı, çeşme, muvakkithane ve mektepte bulunmaktadır.²⁴⁰

Fotoğraf 52:

Emirgan İskelesi

<http://www.degisti.com/wp-content/uploads/2011/04/emirganhamidievelcami.jpg>

3. 3. Dönemin Sanat Anlayışının Cami Üzerindeki Etkileri

Emirgan Camii'nin ilk yapıldığı dönemdeki mimari üslubu, ayrıntıları, süsleme özellikleri hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Nedeni ise Cami'nin I. Abdülhamid dönemindeki halinden sadece kitabesinin günümüze ulaşmasıdır. Bu sebeple 19.yy da II. Mahmud döneminde yenilendiği anlaşılan Emirgan Camii, I. Abdülhamid döneminin barok mimarisi yerine, II. Mahmud döneminin ampir üslup özelliklerini taşımaktadır. Cami mimarisi ve süslemeleri ile II. Mahmud döneminin özgün örneklerinden biri olmuştur.

Emirgan Camii'nin ilk yapım tarihinden iki yıl sonraya tarihlenen I. Abdülhamid (Emirgân) çeşmesi günümüze kadar ayakta kalan en orijinal kısımdır. Çeşmenin de

²⁴⁰ Tahsin Öz, *İstanbul Camileri I-II*, 4. Baskı (Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015), 22.

camii gibi Sultanın zevcelerinden Hümâşah Hatun ile oğlu Şehzade Mehmet'in ruhlarını şad etmek için yaptırıldığı kitabesinde belirtilmektedir. Cami ile aynı dönemde yapılan çeşmenin süsleme programına dayanılarak Emirgan Camii'nin I. Abdülhamid dönemindeki üslupları hakkında görüşler aktarılabilir. Külliye elemanlarından biri olduğu düşünülen çeşme, I. Abdülhamid dönemi sanat anlayışı altında Türk rokoko ve barok üslubunda inşa edilmiştir. Bu bağlamda sekiz ayda tamamlanan Emirgan Camii'nin bezeme programının da Türk rokoko ve barok üslubunda inşa edildiği farzedilebilir.

Emirgân çeşmesi sekizgen planlı ve mermerdendir. Tek kubbeli çeşme, derin saçaklı kurşun bir çatı örtüsü ile kaplanmıştır. Sekizgen çeşmenin köşelerinde gömme sütunlar, düz yüzeylerinde kitabeler ve muslukların yerleştirildiği yüzeylerde ise Türk rokoko üslubunda bezemeler bulunmaktadır.

Fotoğraf 53:

Emirgan Çeşmesi

Neziha Bezci 21.4.2018

Çizim 7:

Emirgan Çeşmesi Rölöve Çizimi

<https://milkerdogan.wordpress.com/2017/09/12/emirgan-cesme-rolovesi>

II. Mahmud (1808–1839) dönemiyle birlikte Türk sanatında yerini alan ampir üslubu, XIX. yy da etkili olmuştur. Özellikle III. Selim, II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid dönemlerinde öyle benimsenmiştir ki adeta devletin resmi üslubu konumuna gelmiştir. Türk sanatında gösterdiği etkiler daha çok süsleme programlarında olmuştur.²⁴¹ Mimaride ve bezemelerde kıvrılmış akantus yaprakları, çiçek dolu vazolar, kılıçlar, bayraklar, müzik aletleri, tüy ve perde motifleri yaygın bir şekilde kullanılmaya başlamıştır.²⁴² Bu bilgiler ışığında 1838’de yeniden inşa edilen Emirgan Camii süsleme programında barok üslupların yerini neden ampir üsluplarının aldığı netleşmektedir.

II. Mahmud döneminde ampir üslup bulunan yeniden inşa edilen örneklerinden biri olarak Emirgan Cami’ni gösterebiliriz. Caminin dıştan beden duvarlarında gömme payeler, duvarı çevreleyen kirişler, yuvarlak kemerler üzerindeki dışarıya taşkın kilit taşları ve klasik dönemden beri cami pencerelerine uygulanan demir parmaklıklar yerini

²⁴¹ Semavi Eyice, “Empire”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), XI:160.

²⁴² Ayla Ödekan, “Ampir Üslubu”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları 1993), 1: 248.

sade görünümlü şebekelere bırakan bu özellikler ampir üslubun dış cephede getirdiği yeniliklerdir. Camini içinde uygulanan ve II. Mahmud dönemine mal edilen en önemli özelliği ise ahşap tavanın orta göbeğinde ve Hünkâr mahfilin de bulunan kafes levhaların üstünde uygulanan “Sultan Mahmud Güneşi”²⁴³ dir. Ayrıca iç mekânda sütun başlıklarının üst sıradakilerinin volütlu alt sıradakilerinin akantus yapraklı olması, pencere köşelerinde ve iki katı birbirinden ayıran kuşakların arasında kullanılan rozetler, ahşap tavanın ortasında yarım oval formların tutturulduğu fiyonklar, mihrap ve minberdeki bezeme kompozisyonları ampir üslubun özelliklerindedir. Özellikle Hünkâr mahfilinin harim tarafını kaplayan pirinç döküm tekniğinde yapılmış kafes levhalar ampir üslupta bezenmiştir. Kafeslerin ortasında bir meşale ve onun çevresine serpiştirilmiş kurdeleler, çiçek motifleri ve buğday başakları yer alan kompozisyon üzerinden “Sultan Mahmud Güneşi” ile taçlandırılmıştır. Kafesin üç tarafını çevreleyen bordürün köşelerinde çiçek motifleri, içinde ise asma yaprakları arasına yerleştirilmiş üzüm ve buğday başakları yer almıştır.²⁴⁴

Fotoğraf 54:

Hünkâr mahfili kafesli korkulukları

Neziha Bezci 21.4.2018

²⁴³ Demirsan, “Emirgan Camii”, 170.

²⁴⁴ Mustafa Çetinaslan, *Osmanlı Camilerinde Hünkâr Mahfilleri*, 190.

3. 4. Arşiv Belgeleri Işığında Emirgan Cami'nin Geçirdiği Onarımlar

I.Abdülhamid döneminde inşa edilen Emirgan Camii ile ilgili I. Abdülhamid vakfiyesi dışında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Sonraki dönemlerde geçirdiği onarımlarla ilgili belgeler onarım tarihleri göz önünde bulundurularak sıralanmıştır. Onarım belgeleri caminin II. Mahmud döneminde başlanan ikinci kez inşasından sonrasına aittir. Bu sıralamaya göre;

Cami'nin güney batıda bulunan avlu kapısı üzerindeki hattat Yesarizâde Mustafa İzzet²⁴⁵ tarafından yazılan kitabesinde yapının 1254/1838'de yani II. Mahmud döneminde yeniden inşa edildiği bilgisi verilmektedir. Kitabenin okunuşu ve içeriği şöyledir;

Şehinşeh-i dünyâ vü din Sultân Mahmûdu'z-zaman

El-Hakk imâmu'l-müslimin oldur bu sözde yok yalan

Kandil-i mihrâb-ı kerem nûr-ı minâraât-ı himem

Zib-i ibâdât-ı ümem ol padîşehdir bigümân

Bu cami'in tecdidine esbabının temhidine

Bünyânın teşyidine lutf etdi ol sahib-kıran

Ol pâdişahın nusretin müzdâd 'ömr u şevketin

Tâbende-i nûr-ı ferah-ten kılsun Hudâ-yı Müste'ân

Ma'bed-Güzin-i ma'delet mahfel-nişi-i saltanat

Şâh-ı hilâfet-menkabet fahr-âver-i İslâmiyan

İhsânı müzdâd eyledi câmi'ler âbâd eyledi

²⁴⁵ Yesarizâde Mustafa İzzet (ö.1849); İstanbul doğumlu ve Celi ta'lik üstadıdır. Ta'lik hattında babası Yesârî Mehmed Esad Efendi'den icazet almıştır. Önceleri babası Mehmed Esad üslubunda celi ta'lik yazan Mustafa İzzet Efendi zamanla özellikle 1815'ten sonra kendine has üslubunu oluşturmuştur. 1824'te sonrada hattatlığın zirvesine ulaşmıştır. Ayrıca Hat sanatındaki başarılarından dolayı kendisine mollalık, müderrislik, kadılık, kazaskerlik pâyesi, 1839'da da fiilen Anadolu kazaskerliği verilmiştir. Ta'lik ve bilhassa celi ta'likle eserler veren Yesarizâde yazılarını çok çabuk yazmıştır. Yesarizâde Hicaz, Mısır, Rumeli gibi yerlerde yeniden inşa veya tamir edilen âbidelere kitâbe yazmıştır. Günümüzde Yesârîzâde'nin doğrudan is mürekkebiyle yazdığı yahut zırnıklı kalıbından müzehhiplerce hazırlanmış birçok celi ta'lik levhasına müzelerde ve özel koleksiyonlarda rastlanmaktadır. (Uğur Derman, "Mustafa İzzet, Yesarizâde", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006, 31: 308.)

İslâmı dil-şâd eyledi ol şâh-ı hayriyyet-nişân

Yapdı kadiminden güzel kıldı binâsın bihalel

Oldı bu câmi' bi-bedel olsun cemâ'at şâdman

Ziver edüp fikr-i metin târihim etdim cevhereyn

Bu ma'bedi kıldı Güzin inşâ şehinşâh-ı cihân

1254

“Dünya ve dinin şehinşahi, zamanın Sultan Mahmud’u, El-Hakk Müslümanların imamı odur bu sözde yok yalan. Kerem mihrabının kandili, himmet minarelinin nuru, ümmetin ibadetlerinin süsü şüphesiz bu padişaktır. O sahib-kıran (uğurlu günde doğan) bu camii yenilenmesine, tamiratının tamamlanmasına binanın güçlendirilmesine lütfetti. O padişahı Nusret ve zaferini, ömür ve şevketini ziyade kılsın. Hüdâ-yı müsteân aydınlığının ziyasını parlak kılsın. Adalet mabedinin seçkini, saltanat mahfiline oturan, hilafete layık padişah, İslamların övünç kaynağı, ihsanını artırdı, camiler ihya etti. Hayır eserleri bina eden o padişah ehl-i İslam’ın gönlünü şâd etti. Cami binasını noksansız, eksiksiz eskisinden güzel yaptı. Bu camii bedelsiz ihya edildi, cemaat sevin sin, gönlü hoş olsun. Ziver²⁴⁶ iyice düşüp, tarihini cevherle söyledi. Cihanın hükümdarı bu mâbedi seçkin bir şekilde ihya etti. 1254²⁴⁷”

29 Zi'l-hicce 1255 (4 Mart 1840) tarihli onarım belgesinde caminin mermer ihtiyacı üst makamlara bildirilmiştir. Belgede;

Mirgün’de inşa olunan camii şerifin temeller üzerindeki duvarları haylice yükselmiş ve mermer taşlara ihtiyaç duyulmuştur. Mermer taşların benzerlerinin Marmara adasından getirilmesine karar verilmiştir. Zikr olunan bu mermer taşların da taşçı ustası tarafından uyumunun olmadığı belirtilmesine rağmen işin

²⁴⁶ Ahmed Sadık Ziver Paşa (Ziver Efendi 1794-1862) ; Enderûnî Hacı Hasan Ağazâde Defterhâne kâtibi Mehmed Sâdık Münif Efendi’nin oğludur. Hayatı hakkında bilgiler Âşâr-ı Ziver Paşa adlı divanına oğlu tarafından eklenen tercüme-i hâlden elde edilmektedir. Farklı bölgelerdeki memurluk ve kâtiplik hizmetlerinden sonra Harem-i şerif meşihatına memur atanmıştır. Burada memurluğunun birinci yılında vefat etti ve Cennetü’l-bakî’de Hz. Osman’ın kabrinin civarında defnedilmiştir. Dönemin başarılı şairlerinden olan Ziver Efendi, II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid dönemlerinde yaptırılan birçok idari ve hayır kurumlarının kitabelerini de kaleme almıştır. (Hakan Aksoy, “Ziver Paşa”, TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013) 44: 474-475.)

²⁴⁷ Ergin, *Emirgan Camii Tarihçesi ve Emirgan Tarihi*, 43.

devamına karar verilmiştir. Bu sebeple camii şerifin mermer talebi üst makama bildirilmiştir.²⁴⁸ İfadeleri kullanılmıştır. (Ek 7)

1840 tarihli belgedeki caminin mermer ihtiyacı göz önünde bulundurulursa II. Mahmud döneminde yeniden yapımına başlanan Emirgan camii'nin yapım aşamasının Sultan Abdülmecid döneminde devam ettiği düşünülebilir. Hatta belgeden anlaşıldığı kadarıyla 1840 tarihinde yapının yeni duvarları henüz yükselmektedir.

Yapının eklerinden olan muvakkithane ile ilgili belgeler daha sonraki tarihlerde önümüze çıkmaktadır. Bazı kaynaklarda muvakkithanenin 1844 yılında Sultan Abdülmecid döneminde (1839-1861) Emirgan Camii yanına yaptırıldığı ve bununla birlikte caminin su deposunun da inşa edildiği bilgisi verilmektedir.²⁴⁹ Arşivlerde ulaşılabilen kaynak belgeler öncelikle muvakkithanenin inşa tarihinin belirlenmesi ile ilgilidir. 21 Za (Zi'l-ka'de) 1259 (13 Aralık 1843) tarihli belgede;

Malum buyrulduğu üzere eski Vidin Müşiri Hüseyin Paşa tarafından Mirgün Camii Şerifi'nde inşa olunmakta olan muvakkithanenin kapısı üzerine padişahın adı tezyin olunarak bir parça da inşaat tarihinin atılması hususu zikredilerek tezkirede ifade edilmiştir. Sonra da tezkire Rum ili defterdarı Ziver Efendiye havale olunmuştur. Zikredilen defterdar okuyarak iki parça sunduğu tarihi tezkire ile birlikte bakılarak üst makama sunulması için götürülmüştür. Zikredilen tarihlerden hangisinin kaydedileceği üst kısımda hükümdarın parlak tuğrası ile tezyini bulunan tezkire hükümdarlık makamına sunulmuştur.²⁵⁰

Muvakkithanenin yapılması gerektiğini ve izin aşamasını aynı tarihli ikinci bir belge daha tafsilatlı anlatmaktadır. 21 Za (Zi'l-ka'de) 1259 (13 Aralık 1843) tarihli belgede inşaat süreci şöyle açıklanmaktadır;

Mirgün Camii Şerifi ve yüksek mektebin önceden inşasında lüzumu görünen muvakkithanesi ileride bina olunmak üzere kalması ve önemli bir yer olduğundan dolayı vakfa eklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu sebeple zikredilen camii şerifte Ramazan-ı şerifte vaktiyle Ezan-ı Muhammedînin okunduğundan dolayı caminin bitişiğine yeni bir bölüm olarak muvakkithanenin inşasının ihmali hususu rikâb-ı kamer-tâbı mülükâneye dilekçe ile sunulmuştur. Kabul

²⁴⁸ BOA, HAT / 1625-7-1255 Z (Zi'l-hicce) 29- 1

²⁴⁹ Aysu, , "Emirgan", 198.

²⁵⁰ BOA, İ.DH / 91 – 4537, 1259 Za (Zi'l-ka'de) 21 – 1

olması ise maliyede soru işareti ve nitelik olarak ebniye-i hassa (padişah binaları) müdürü tarafından kenar yazısında bilgi istenmiştir. Zikredilen camii şerifin konu olan ezan saatlerinin muvakkitlik durumunu görmekte olan Abdülaziz namındaki kimse ile irade-i seniyye elli altı senesi mübarek Arap aylarının ilk gününden itibaren ayda bir 40 kuruş vazife tahsisıyla bir parça ödeme yapılacağı belirtilmiştir. Zikredilen müdür keşf defteri ile birlikte verdiği muvakkithanenin inşaat izni dilekçesinde kırk iki bin yüz seksen (42180) kuruş harcama yapılacağı bildirilmiştir.²⁵¹

Belgedeki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla muvakkithane ezan vakitlerinin belirlenmesi açısından lüzumlu görülmektedir. Zira cami artık semtte merkezi bir konumdadır ve ramazan ayı başta olmak üzere ezan vakitlerinin belirlenmesi ahali için önem arz etmektedir.

Muvakkithaneye dair tezkere de ise yapıyı Mirgün'de Sabık Vidin Müşiri Hüseyin Paşa'nın inşa ettirdiği bilgisi yer almaktadır. Ayrıca 01 Zi'l-ka'de 1260 -(12 Kasım 1844) tarihli bu tezkerede muvakkithanenin Hamidiye vakfı şerifine tahsisi de belirtilmektedir.²⁵²

Arşivlerde ulaşılan diğer bir belgede Emirgan'da inşa edilen caminin iç kısmında bulunan kuşağın renk uyumsuzluğu nedeniyle boyasının değiştirilmesi ve muvakkithanenin uygun bir yere yapılması ile ilgilidir. 29 Z (Zi'l-hicce) 1260 (9 Ocak 1845) tarihli belgede;

Niyet ve dua içeren altı satırdan sonra isteğe geçilmiştir. Zikredilen binanın (Mirgün camii olduğu niyet ve dua kısmında bahsedilmiş) pek çok kusuru ve noksanı bulunduğu için irade-i seniyye emir buyrulmuştur. Buna rağmen hizmetkârlara hatırlatıldığı halde hala muvakkithane yapılmamıştır. Ancak Hayri Paşa hazretlerinin hanelerinin köşesine yapılabilmesi için adı geçen Paşa'dan yer alınması gerekmektedir. Fakat hakça olabilmesi için karşısındaki utufetli (nezaketli) Osman Bey Efendi'nin hanelerinin hizasında kahvenin önüne sedir ve çınar ağacı olan mahalle inşa olunursa yakışan olacaktır. Ama yine de bu konudaki buyruk irade-i seniyye emrine bağlıdır. Ayrıca camii şerif binası hakkındakiler doğrulanarak padişaha yakışır bir surette ferman buyrulmuştur.

²⁵¹ BOA, İ.DH / 81 – 4072, 1259 Za)Zi'l-ka'de) 21 -1

²⁵² BOA, İ.DH / 93-4664-1260 Za (Zi'l-ka'de) 01-1

Bu aciz kulunuz arz eder ki (maruz-ı çaker-i keminelendir ki) , Hazine-i Hümayuna sunulan tezkire-i samiye de zikredilen camii şerifin içerisindeki kuşağın birbiri ile uyumsuzluğunun düzeltilmesi padişah emridir. (emr-u ferman hümayun)²⁵³ şeklinde ifade edilmiştir.

Belgeden anlaşıldığı kadarıyla önceki belgelerde 1844’de inşa edilmiş gibi bahsedilen muvakkithane 1845’de inşaat alanı sorunlarından dolayı halen yapılamamıştır. Oysaki muvakkithanenin günümüze ulaşan kitabesinde 1260 (1844) tarihi yer almaktadır. Sadece kitabeler üzerinden inşa tarihlerinin tespitinin güç olduğu diğer belgeler incelendiğinde daha açık ortaya çıkmaktadır. Bugün muvakkithane halen ayakta durmakta ve büfe olarak işletilmektedir.

Ayrıca vakfiyesinde dört adet meşruthaneden bahsedilmesine rağmen 1847’de hizmetlilerin ikameti için meşruthanesi bulunmayan Mirgün Camii muvakkitliğine hane kirası tahsisi belgeleri de bulunmaktadır. Caminin meşruthanelerinin de I. Abdülhamid sonrasında camiyle birlikte yıkıldığı ya da hiç yapılamadığı anlaşılabilir. Buradaki belgeye göre;

1 Za (Zi’l-ka’de) 1263 (11 Ekim 1847) Evkaf-ı Hümayun Nazırı Devletlu Paşa’nın Mirgün Camii Şerifi muvakkitliğinin meşruthanesi olmadığı için vazife ile altmış kuruşa muvakkit bulunan Aziz Efendi’nin evladı İyalni idare ve hem de hane kirasını öder. Mirgün’e hane veya hane kirasının tahsisi için Saltanatı Seniyye’den tespitiyle birlikte izin istenmiştir. Zikredilen muvakkithanenin hane kirası için Teşrin-i saniden itibaren hazineден elli kuruş tahsisi belirtilmiştir. 18 Safer 1263 (5 Şubat 1847)²⁵⁴

1851 tarihli belgeden anlaşıldığı kadarıyla Cami artık inşa edilmiş ve tamirâtı için de hatırı sayılır büyüklükte bir tahsisat yapılmıştır. 24 C (Cemaziye’l-ahir) 1267 (26 Nisan 1851) tarihli belge Emirgan Camii tamir masrafının karşılanması ile ilgilidir. Belgede;

Evkaf-ı Hümayun Nazırı’na Mirgün Camii Şerifi’nin tamirindeki masraflar için on iki bin yüz doksan bir (12191) kuruş ödeme izni istenmiştir.²⁵⁵

²⁵³ BOA, İ.DH / 1286 – 101208 – 1260 Z (Zi’l-hicce) 29 – 1

²⁵⁴ BOA, İ.DH / 159 – 8268 – 1263 Za (Zi’l-ka’de) 18 – 1

²⁵⁵ BOA, İ.DH / 233 – 14035 – 1267 C (Cemaziye’l-ahir) 24 – 1

Arşivlerde 1851'deki son onarımdan sonraki ilk onarım belgesi yaklaşık on beş yıl sonrasına aittir. Bu arada cami görevlilerinin tahsisatları ve meşruthanelerde ikamet edenlerin kiralari hakkında belgelere rastlanmaktadır. Örneğin 07 Ra (Rebiü'l-evvel) 1271 (28 Kasım 1854) tarihli başka bir belgede Emirgan Camii hatibi Hafız Ahmed Efendi'ye maaş tahsisi ile ilgilidir. Bu tahsis bildirimini

Mirgün Camii hatibi müderrislerinden Hafız Ahmet Efendi'nin müderrislik sınıfı veyahut iki yüz kırk (240) kuruş maaş tahsisi için dilekçe üst makama vala-ya meşihat penahilerine gönderilmiştir. (Meşihat: Şeyhülislam makamı)²⁵⁶ şeklinde yapılmıştır. Ayrıca bu belge gibi bazı belgelerde iki tarih bulunmaktadır. Bu belgenin sonunda bulunan diğer tarihte 28 Ra 1270 (29 Aralık 1853) olarak verilmiştir.

Kira ile ilgili diğer bir belgede Sultan Abdülaziz Han Gazi Hazretlerinin Emirgan'daki Camii muvakkiti Abdülaziz Efendi'ye ev kirası verilmesine dairdir. Belge 01 Ş (Şaban) 1276 (23 Şubat 1860) tarihlidir. Belgede;

Evkaf-ı Hümayun Nezaretine sunulan zeyl de gösterildiğine göre Mirgün'deki Camii Şerifin muvakkithanesinin Abdülaziz Efendi'ye seksen kuruşa hane tahsisi için izin istenmiştir.²⁵⁷ İfadeleri kullanılmıştır.

Emirgan camisinin yeniden tamirati için tahsisat ayrıldığına dair bir belgeye 1865 yılında rastlanmaktadır. Bu belgenin önemli taraflarından biri de cami ekleri arasında artık mektebin de sayılmaya başlanmasıdır. II. Mahmud döneminde oluşturulan modern eğitim sisteminin önemli ayaklarından birini mahallelerde kurulan sıbyan mektepleri oluşturmaktadır. Görülen o ki 1850 ile 1865 tarihi arasında Mirgün semti sıbyan mektebi açacak kadar gelişmiş ve şekillenmiştir. Mirgün'de bulunan camii, mektep ve çeşmenin tamir ve masrafları için 18 C (Cemaziye'l-ahir) 1282 (8 Kasım 1865) tarihinde hazırlanan belgeye göre;

Sultan Abdülhamid Han'ın Mirgün'de bulunan camii şerif ile mektep ve çeşmelerinin tamir masrafları için gereken otuz beş bin altı yüz kırk iki (35642) kuruş indirim yapılarak alınıyor. Üst tarafı için dokuz bin üç yüz seksen bir

²⁵⁶ BOA, MKT. NZD / 122 - 26 – 1271 Ra (Rebiü'l-evvel) 07 – 1

²⁵⁷ BOA, İ.MVL / 428-18821- 1276 Ş (Şaban) 01 -1

(9381) kuruşun peşin ödenmesi ve kiremit masrafı Evkaf-ı Hümayun Nezareti vekâletine bildirilerek²⁵⁸ gerekenler istenmiştir.(Ek 8)

Emirgan'daki Camii haricinde onarım için harcama yapılan yapılardan biri de caminin Serkayyımı için meşruthanenin tamir edilmesidir. Bu tamir masrafı 10 M (Muharrem) 1290 (10 Mart 1873) tarihli belgede şöyle geçmektedir;

Mirgün Camii Serkayyım'ına meşruthanenin harap bölümlerinin masrafı için on üç bin (13000) kuruşun seksen sekiz senesi bütçesinden verilmesiyle tamirinin gerçekleşmesi iznini almak için Evkaf-ı Hümayun Nezaretine tezkire sunulmuştur.²⁵⁹

Daha sonradan Cami ve çevresindeki binalara ekler yapılmaya devam edilmiştir. Örneğin 13 M (Muharrem) 1298 (16 Aralık 1880) tarihli belgede de Sultan ABDÜLHAMİD Han'ın Mirgün Camii Şerifi'nin değerli imam ve müezzinleri için meşruthanelere beş parça haneye sonradan üç parça hane daha ilave edildiği görülmektedir. Hanelerden birinde kendisinin iskânı meşrut olduğundan gerekenin yerine getirilmesine dair zikredilen caminin baş müezzini Hüseyin Efendi'nin dilekçesi üzerine gerekenin yapılması istenmiştir. Ayrıca diğer ekte yerine vekil bırakmış olduğu müezzinin görevini terk etmesi sebebiyle uhdesinde bulunan müezzinlik görevinin başkasına verildiği şikâyetine dair Mirgün Camii müezzini Osman Efendi'nin dilekçesi üzerine ne şekilde muamele edileceği bildirilmiştir.²⁶⁰

Mirgün Camii Tamiri olarak kayıtlı olan bir diğer belgede Şuray-ı Devlet (Danıştay) Dâhiliye Dairesi 10 B (Recep) 1298 (8 Haziran 1881) gönderilmiştir. Belgede Evkaf-ı Hümayun Nezaretine sunulan 10 Cemaziye'l-ahir 98 (10 Mayıs 1881) tarihli ve kırk dokuz numarayla keşf defteriyle beraber havale olmuş ve 11 Cemaziye'l-ahir 98 (11 Mayıs 1881) de okunarak ödemesi yapılmak sevk edilmiştir. 1881 gibi daha geç tarihli belgelerin yapısına bakıldığında bürokratik ayrıntıların daha açık ortaya konulduğu görülmektedir. Belgede konunun tüm yönleri teferruatıyla yer almaktadır. Tamirat belgeleri takip edildiğinde neredeyse 15 yılda bir büyük tamirat ve eklemeler yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Mirgün Cami-i Şerif'inin tamire ihtiyaç olan kısımları ve fiyat indirimi için gerekenin -bir Osmanlı altını yüz kuruş hesabıyla- beş bin dört yüz

²⁵⁸ BOA, İ.DH / 542 – 37732 – 1282 C (Cemaziye'l-ahir) 18 – 1

²⁵⁹ BOA, İ.DH / 663 – 46181 – 1290 M (Muharrem) 10 -1

²⁶⁰ BOA, İ.ŞD / 101 – 19 – 1298 M (Muharrem) 13 - 2

(5400) kuruş olacağı Andarya kalfa tarafından belirlenmiştir. Ancak dayanıklılık göz önünde bulundurularak tamirin daha az düzenleme için izin istenmiştir. Sonuç olarak caminin tamire ihtiyacı olduğu ve bunun hazinece hayırlı olacağı bildirilmiş ve yerine getirilmesi içinde izin istenmiştir.²⁶¹ Ayrıca bu onarım belgesinin 10 B (Recep) 1298 (8 Haziran 1881) tarihli ikinci ekinde Mirgün Camii Şerifi'nin tamir gerektiren bazı mahalleri için gereken -bir Osmanlı altını yüz kuruş hesabıyla- beş bin dört yüz kuruş mal olacağı belirtilmiştir. Onarımın daha aşağı çekilmesine gayret edilmek üzere durumun evkaf hazinesinin doksan yedi senesindeki eski düzenlemenin havalesi hatırlatılmıştır.²⁶² Belgeden anlaşıldığı kadarıyla II. Abdülhamid döneminde yapım veya onarım için ayrılan birçok harcamada tasarrufa gidildiği görülmektedir.

Bu belgenin devamında 23 Ağustos 300 – 13 Zi'l-ka'de 1301 (4 Eylül 1884) tarihli belge;

Sultan Abdülhamid Han'ın hayratlarından olan Cami-i Şerif'in daha önceki beş bin dört yüz kuruş masraf yapılan tamiri ile ilgili Hazine-i Evkaf-ı Hümayun tamirâtı memurunun ve tamirat mübaşirinin de bildirdiği üzere burada üç bin beş yüz seksen üç buçuk (3583.5) kuruş harcama yapılmasına rağmen caminin tehlikeli bir surette harabeye yüz tutmuş olan bazı mahallerinin de bir olmadığı anlaşılmıştır. Bundan dolayı harap durumda ve tehlikede olan mahallerinin Şehr-i Emanet-i celilesinin keşf-i muayenesiyle keşif defterindeki düzenlemeye göre – bir lira yüz kuruş hesabıyla- yapılan yirmi bir bin yedi yüz altmış sekiz (20768) kuruş olacağı gösterilmiştir. Ayrıca vaktiyle bina kalfalarının hazineden istifade edemedikleri için hayrat vakfı tamiratına yanaşmadıkları da zikredilen memurlar tarafından bildirilmiştir.

Keşif defterinde yazılı bu tamiratı dayanıklılık ve sağlamlık ilkesinden ayrılmadan, özellikleri ve şekilleri bozulmadan, tasarruf kaidesine uyarak daha az masrafla faydalı ve kazançlı bir şekilde ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Tamiratta zikredilen memurun ortaya koyduğu masraf ve harcamalar üç yüz sene-i maliyesi evkaf bütçesinden alınması hususundaki izni meclis-i irade-i

²⁶¹ BOA, İ.ŞD / 54 – 3070 – 1298 B (Recep) 10 – 1

²⁶² BOA, İ. ŞD / 54 – 3070 – 1298 B (Recep) 10 – 2

evkaf kararıyla irade-i umumiyesinden zikredilen keşf defteri ilişikte takdim edilmiştir.²⁶³ (Ek 9)

Yukarıdaki belge dönemin ödeme sorunları hakkında az da olsa bilgi edinmemize yaramaktadır. Diğer taraftan tamirat süreçlerinin hem tahsisat açısından hem de ustalık açısından sürekli sekteye uğradığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle belgenin devamındaki iki ekte de bina kalfalarına ödenemeyen ücretlerden dolayı cami onarımının aksadığı da görülmektedir. 1884'deki onarımın yapılabilmesi için kalfalarla yaşanan ödeme sorunları yakın tarihlerle yazılmış onarım belgelerindeki ifadelerde görülmektedir.

Kamil Mehmet b. Salih tarafından mühürlenmiş 22 Eylül 1300 - 4 Ekim 1884 tarihli belgede;

Mirgün Camii için ihtiyaç olunan ödeme Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin Şurayı Devlete buyrulan emir dâhiliye dairesinde okunarak işleme konulmuştur. Ancak camide tamire ihtiyaç olan yerlerin eksik olmasının sebebi ile bina kalfaları hazineden istenilen desteği görmediklerinden dolayı anlaşmaya yanaşmamaktadırlar. Caminin tamirat yapılması gerektiği için kalfalara ödeme teminatı verilmiştir. Sonrasında zikredilen tamiratın yapılması için yirmi bir bin yedi yüz altmış sekiz (21768) kuruşa izin istendiği belirtilmiştir.²⁶⁴ Bina kalfaları ile hazine arasındaki sorun burada da tekrarlanmıştır.

1884'deki Mirgün Camisinin onarım sorunu yazışmalarda görüldüğü kadarıyla sonunda olumlu sonuca bağlanmıştır. 19 Zi'l-hicce 1301 (10 Ekim 1884) tarihli belgede;

Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin Şurayı Devlet Dâhiliye Dairesinden tutanak ve keşf defteriyle beraber ek ilave (zeyl) olarak bildirilmiştir. Anlaşıldığı üzere Mirgün Cami Şerifin tamiri için beş bin dört yüz (5400) kuruşa izin verilmiştir. Tamiratın başlangıcında üç bin beş yüz seksen üç buçuk (3183.5) kuruş harcanmış ise de caminin daha önce de belirtilen tehlikeli ve harap bölgelerinin yapılamamış olmasından dolayı şehremanetinin daha önceki hesabıyla da bu bölgelerin –bir lira yüz kuruş hesabıyla- yirmi bir bin yedi yüz altmış sekiz (21768) kuruş harcanarak onarımın tamamlanacağı anlaşılmıştır. Ayrıca bina kalfalarının ödeme alamadıkları için tamirata yanaşmamaları sonrasında teminat

²⁶³ BOA, İ. ŞD / 70 – 4131 – 1301 Z (Zi'-hicce) 25 – 1

²⁶⁴ BOA, İ. ŞD / 70 – 4131 – 1301 Z (Zi'-hicce) 25 – 1

gösterildiği belgenin aslında olduğu gibi zeylinde de belirtilmiştir. Aslında olduğu gibi tamir için zikredilen masraf miktarı yirmi bir bin yedi yüz altmış sekiz (21768) kuruşun hazine-i evkafın üç yüz senesi gelir-gider düzenlemesi yapılırken caminin de hesabı kapatılarak ödeme ilgili yerlere havale edilmiştir.²⁶⁵ Anlaşıldığı üzere tamirata dair sorunların zor da olsa çözüldüğü görülmektedir.

Camilerdeki onarım aksaklıklarının yanında Osmanlı Devleti bu yıllarda meydana gelen 1894 yılı depreminin açtığı yaraları sarmakla da uğraşmıştır. Bu depremde İstanbul'da birçok yapı yıkılmış çok sayıda insan vefat etmiştir. Hâkîpa-yı mükârim pema-yı hazret-i mülükâneye Atina rasathanesi direktörü Mösyö Eserinisti tarafından 3 Ağustos Rumi ve 15 Ağustos Efrenci sene 1894 tarihiyle takdim olunan raporunda Emirgan Camii depremi ufak hasarla atlatmıştır. Rapora göre minarenin âlemi kiremitlere düşmüştür.²⁶⁶

Nitekim yine on beş yıl sonra bulunan 1896 tarihli onarım belgelerinde de caminin tamiratında aksaklık ve ödeme sorunları artarak izlenmektedir. 19. Yüzyılın sonunda iflas etmiş Osmanlı maliyesi gelirleriyle bu tür tamiratları karşılamakta daha da zorlanmaktadır. 1896 yılına ait elimize geçen üç belge sorunun çözümü için birbirinin devamı niteliğindedir. Bunlardan Şaban 1313 - Ocak 1896 günü belirtilmeyen belgede;

Mirgün camii'nin önceki tamiratındaki harcamalar icmal defterinde -on dokuz kuruş- hesabıyla altmış iki bin (2000) kuruşun dört parça tutan miktarının Evkaf-ı Hümayun eski müdürü Hayri Efendi tarafından yapıldığı gösterilmiştir. Ancak ortaya konulan ikinci tamiratın kırk altı bin yedi yüz sekiz (46708) kuruşa yirmi bir parça masrafın yapıldığı tasdik olunmuştur. Ama ikinci tadilattaki harcamaların on beş bin yedi yüz doksan bir (15791) kuruş yirmi üç parça eksik olarak gerçekleştirildiği adı geçen Hayri efendiye bildirildiği ve bundan dolayı defalarca da durdurma işlemi yapıldığı ifade edilmiştir. Bu konudaki buyruk ise belediyenin teknik dairesine (şehir emaneti hendesihanesinden) verilmiş olan ifade de dahi zikredilen ifadeler kullanılmasından dolayı işlemler durdurulmuştur. Durdurmanın da israfı sebep olacağı görülmüş ve bunların onarım işlemlerini kabul edecek durumda olmamasına nazaran da bir şey denebileceği ve zikredilen noksanların hazineyi zarar ettireceği gösterilmiştir.

²⁶⁵ BOA, İ. ŞD / 70 – 4131 – 1301 Z (Zi'-hicce) 25 – 2

²⁶⁶ Sema Küçükalioglu Özkılıç, *1894 Depremi ve İstanbul*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015), 476.

Evkaf'ın araştırma memuru ve zikredilen caminin hademesi taraflarından verilen belge ve şahadetnamede onarımın durdurulmasından dolayı çok kere sıva ve alçıların ziyan ve telef olduğu tasdiklenmiş ise de bunların miktarı ve kıymeti belirlenmemiştir. Zikredilen noksanların giderilememesine ve zayıfların şahadetname ve araştırma belgelerinde tasdik olmasına rağmen zikredilen noksanların giderilmesi için Evkaf-ı Hümayun Nezareti makamına önceden sunulmuştur.

16 Cemaziye'l-ahir 308 (27 Ocak 1891) tarihi ve dört bin iki numarada hatırlatma yazısı dâhiliye dairesinde okundu. Buna göre zikredilen caminin henüz tamiratı son bulmamış ve bu halde harcamaların zayıf miktarının da kabul olmayacağı gibi yazılı ifade şekilleri bunun red veya kabulünden birisinin tercihine delalet edeceği görülememiştir. Bu sebeple zikredilen tamirat henüz tamamlanmamış ise Bala Kemal Bey'den araştırılması istenilerek artan onarım için bahsedilen gerekçelere göre adı geçen nezarete de yazı ile bildirilmiştir.

Cevapta camii şerifin eski tamirat memuru tarafından yaptırılan kısımların ikinci yılında ortaya çıkan önceden zikredilen on beş bin yedi yüz (15700) kuruş noksanın kabul veya reddinin ne olacağı tamamlanmamış tamiratı etkilemiştir. Çünkü zikredilen tamamlanmamış tamirat yerine getirilir ve tamamlanır ise önceden yapılan onarım ile yeni yapılan onarımın da ayırt edilmesine ve hala yapılamayan yerleri var ise hazine dairesince belirlenerek tamamlanması belirtilmiştir. Zikredilen eski belgedeki on beş bin yedi yüz küsür kuruşun kabul veya reddinin belirlenmesi gerektiği, adı geçen Hayri Efendi'nin ifadesi ile belediyenin teknik dairesinden (şehr-i emanet-i hendesihanesinden) verilmiş olan tutanak ve zikredilen camii hademesi ile imamı ve araştırma memuru tarafından verilen şahadetnamede bahsedilen tamirat üç sene kadar devam etmiştir.

Aynı zamanda birçok defa onarım durdurulmuş ve pek çok kerede sıva ile alçı uygulandığı halde çalışmalarda başarılı olunamamıştır. Bahsedilen onarım işlerinin yapılmamasıyla beraber kıymet ve miktarının da belli olmadığı ortaya konulmuş olduğu önceki emirlerde görülmektedir. Camii şerifin tamiratının tamamlanması için gereken noksanların miktarlarının yeniden belirlenmesi için tekrar adı geçen nezarete gönderilmiştir. İlk önce söz konusu olan tezkireye

(hatırlatma yazısı) cevapta zikredilen camii şerifin belirlenen tamiratın tamamlanması için -on dokuz kuruş hesabıyla- on beş bin iki yüz kırk üç (15243) kuruşun gerekeceği ve bu miktar üç yüz on bir senesi evkaf bütçesinde örnek harcama olarak gösterilmiştir.

Kısaca açıklamak gerekirse; zikredilen camii şerif için önceden Hayri Efendi tarafından yapılan harcamaların ikinci keşfinin miktarının on beş bin yedi yüz doksan kûsur kuruş fazla olduğu belirtilmiştir. Ayrıca tamirat üç sene kadar devam etmiş ve bu müddet zarfında da defalarca çalışmalar durdurulmuştur. Bu sebeple tekrar harcamaların belirlenmesi ve bununla beraber adı geçen camii şerifin tamiratının tamamlanması için daha on beş bin iki yüz kûsur kuruşa ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Bu görünen sebeplerden dolayı ikinci onarımdaki harcama miktarın fazla olduğunun belirlenmesi ve zikredilen harcamaların kabul ve israfiyla ilgili bir memur görevlendirilmiştir. Tamirat için gerekenlerin belirlenip bir an evvel tamamlanması için Evkaf-ı Hümayun Nezaretine havalesi ele alınmış ve ilişkide keşf defteri ile sunulmuştur.²⁶⁷

Emirgan Camii'nin noksan kalan kısımlarının tamirleri dosyası ikinci ekinde de görevlendirilen memurun durum tespitinden sonra cami için gerekli harcamalar 18 Ş (Şaban) 1313 – 3 Şubat 1896 tarihli belgede şu şekilde ilgili makamlara bildirilmiştir.

Mirgün Camii'nin önceki tamiratındaki harcamalar icmal defterinde on dokuz kuruşun hesabıyla altmış iki bin (62000) kuruşun dört parça tutan miktarın Evkaf-ı Hümayun eski müdürü Hayri Efendi tarafından yapıldığı gösterilmiştir. Ancak ortaya konulan ikinci tamiratın kırk altı bin yedi yüz sekiz (46708) kuruşa yirmi bir parça masrafın yapıldığı tasdik olunmuştur. Ama ikinci tadilattaki harcamaların on beş bin yedi yüz doksan bir (15791) kuruş yirmi üç parça eksik olarak gerçekleştirildiği adı geçen Hayri Efendiye bildirildiği ve bundan dolayı defalarca da durdurma işlemi yapıldığı ifade edilmiştir. Bu sebeple tekrar tekrar ortaya çıkan harcamalar ve caminin tamiratının tamamlanması için daha on beş bin iki yüz kûsur kuruşa ihtiyacı olduğu anlaşılmıştır. Anılan ikinci onarım miktarından fazla harcama olan on beş bin yedi yüz doksan bir kuruş yirmi üç parçanın kabul ve caminin zarar-ziyandan korunarak güzelleştirilmesi için hesap edilen on beş bin iki yüz kûsur kuruştur. Gerekli olan bu harcamanın üç yüz on

²⁶⁷ BOA, İ.EV / 12 -25-1313 Ş (Şaban) 18 -2

bir senesi evkaf bütçesinden alınması için caminin tamiratının Evkaf-ı Hümayun Nezaretine havalesi hakkında Şuray-ı Devlet dâhiliye dairesine kararname sunulmuştur.²⁶⁸

24 Ş (Şaban) 1313- 9 Şubat 1896 tarihli onarım belgesinde ise 1896 da Mirgün Camii'nin tadilatındaki aksaklıkları Şehr Emaneti tarafından tespit edilen sorunlardan bahsetmektedir. Belgeye göre;

Mirgün Cami-i Şerifin önceki tamirâtı için Evkaf-ı Hümayunun eski müdürü Hayri Efendi tarafından icmal defterinde altmış iki bin kuruşun dört parça halinde harcandığı belirtilmiş ise de Şehr-i Emaneti tarafından zikredilen tamirat için harcamalar şu şekilde belirtilmiştir;

Tamirâtı için kırk altı bin iki yüz sekiz kuruşun yirmi bir parça olarak sunulmasına karşılık ikinci keşfedilen tamirat miktarında on beş bin yedi yüz doksan kuruşun yirmi üç parçasının noksan olduğu zikredilmiştir. Ayrıca bu noksan tamiratın üç sene kadar sürdüğü ve bu müddet zarfında tadilatın defalarca durduğu vurgulanmaktadır. Bu sebepten dolayı da camii şerifin zikredilen tamirâtı için daha on beş bin iki yüz küsür kuruşa ihtiyaç olduğu anlaşıldığı belgede belirtilmiştir. İkinci tamiratta zikredilen miktardan fazla olunmuş olan on beş bin yedi yüz doksan bir kuruş yirmi üç parçanın kabul ve yok olmasıyla zikredilen camii şerifin inşası hususunda on beş bin iki yüz küsür kuruşun 317 senesi evkaf bütçesinden harcanması hususunda Evkaf-ı Hümayun Nezareti Celile'sine kararname ile birlikte takdim edilmiştir.²⁶⁹

1899'da Mirgün Camii'nin onarım sorunlarının bir türlü halledilemediği ve aynı sorunların devam ettiği yakın tarihli yazışmalarda görülmektedir. 13 Ca (Cemaziye'l-evvel) 1317 – 19 Eylül 1899 belgede;

Mirgün camii şerifin tamirâtı için belirlenen on beş bin iki yüz kırk kuruşun üç yüz on bir senesi bütçesinden harcanması için izin istenilerek Evkaf-ı Hümayun'un tamirat memuru tarafından bizzat yapılacağı belirtilmiştir. Zikredilen memur tarafından hakkında bilgi verilen camii şerifin bazı kısımlarının tamir olacağı tekrar ifade edilmiş ve bu konudaki buyruk ilişikteki

²⁶⁸ BOA, İ.EV /12 –25–1313 Ş 18 -1)

²⁶⁹ BOA, BEO (Evkaf-Şehremaneti) / 742- 55589 – 1313 Ş 24 -1

defterde düzene sokularak sunulmuştur. Zikredilen caminin ihmal edilen tamiri ve tüm tamirâtı için on dokuz kuruş hesabıyla yirmi sekiz bin iki yüz yetmiş kuruşla gerçekleştirileceği anlaşılmıştır. Tasarruf kaidelerine göre tamirâtın noksanıyla, sağlamlılığıyla ve dayanıklılığıyla ortaya çıkarılmasına çaba ve gayret olunması gerektiği belirtilmiştir. Buna dayanarak zikredilen caminin tamamlanması için önceki idarecilerin zikrettiği masraf yirmi sekiz bin iki yüz yetmiş kuruştan harcama izni bulunan on beş bin iki yüz kırk üç kuruş onarım için üst tarafı olan on üç bin yirmi yedi kuruşunda üç yüz on beş senesinde hesabın düzenlenmesi istenmiştir. Harcamalar için ödeme izni irade-i evkaf idaresine sunulmuştur.²⁷⁰

Emirgan Camii'nin onarımı ile ilgili on üç gün sonra yazılmış 26 Cemaziye'l-evvel 1317 –2 Ekim 1899 (12 Teşrin'i evvel 1315 – 24 Ekim 1899) tarihli bir diğer belgede onarım masrafları birbirini tekrarlamaktadır. Belgede;

Mirgün camii şerifin lazım gelen on beş bin iki yüz kırk üç kuruşla tamiri için ilgili makama danışılarak (irade-i seniyye cenab-ı hilafet-penahi muktezayı aliye) buyrulduğu halde caminin lazım gelen tamiri haricinde acil onarıma ihtiyaç olan bölümleri vardır. Bu sebeple binanın tekrar bir keşifle onarım gerektiren bölümleri için on dokuz kuruş hesabıyla yirmi sekiz bin iki yüz yetmiş kuruşla tamirâtın tamamlanacağı izah edilmiştir. Altta zikredilen izinde bulunan on beş bin iki yüz kırk üç kuruşun hesabından geriye kalan on beş bin yirmi yedi kuruşun üç yüz on beş senesi bütçesi dâhilinden düzenlenmesiyle caminin tamirâtının tamamlanması hususu Evkaf-ı Hümayun Nezareti Celilesine havalesi hakkında Şuray-ı Devleti Maliye dairesine mazbatası sunulmuştur.²⁷¹

1899'daki bu belgeler sorunu çözmeye yetmemiş ve onarım için yazışmalar devam etmiştir. Devamındaki 18 C (Cemaziye'l-ahir) 1317 – 24 Ekim 1899 tarihli belgede ise;

Evkaf-ı Hümayun Nezaretine havale olan 12 R (Rebiü'l-ahir)1217 tarihli ve üç yüz almış sekiz numaralı belge tahrir-i maliye dairesinde okundu. Sultan Abdülhamid Han'ın hayratlarından olan Mirgün Cami'nin tamiri için belirlenen on beş bin iki yüz kırk üç kuruşun üç yüz on bir senesi bütçesinden kanuna dayanarak karşılanması ve memurun hüneriyle başlaması belirtilmiştir.

²⁷⁰ BOA, İ.ŞD / 149 – 69 – 1317 Ca 13 – 1

²⁷¹ BOA, İ.EV / 23 – 25 – 1317 Ca 26 - 3

Zikredilen memur tarafından caminin daha evvelki inceleme haricinde tamirata ihtiyaç olan bazı bölgelerinin de tespit edildiği ifade edilmiştir. Bu sebeple tekrar bir düzenleme gerektirdiği dikkat çekilmiştir. Camii şerifin daha önceki ve haricindeki tamiratın on dokuz kuruş hesabıyla yirmi sekiz bin iki yüz yetmiş kuruşla yapılacağı anlaşılmıştır. Daha önce belirtilen tamiratın alt harcama için izin istenmiş ve zikredilen on beş bin iki yüz kırk üç kuruş hesabıyla üst taraf olan on üç bin yirmi yedi kuruş da üç yüz on beş senesi dâhilinde sonuçlanması istenmiştir. Bunun üzerine zikredilen caminin tamiratın tamamlanması için harcamalarının izni istenmiştir. Sebepler açıklanarak bildirilmiş ve zorunlu bulunarak kanuna göre ödemenin havalesi zikredilerek ilişikte keşf defteri ile beraber sunulmuştur.²⁷²

Caminin geçirdiği tamiratlar içinde en sancılı olanın 1896'dan 1899'a kadar süren yukarıdaki tamirat olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarih aralığı II. Abdülhamid döneminde Osmanlı iradesi ile gerçekleştirilen tek savaş olan Osmanlı-Yunan savaşına denk gelmektedir. Anlaşılan o ki savaş tamirat harcamalarını bayağı sekteye uğratmıştır. Nitekim savaş sonrasındaki harcamaların rahatladığı görülmektedir. Aşağıdaki örnekte olduğu gibi sadece cami değil ona bağlı meşruthanelerin de tamiratına girilebilmiştir.

Nitekim 1906'da II. Abdülhamid döneminde cami ile birlikte imam efendinin meşruthanesinin onarımları da gerçekleştirilmiştir. Meşruthanenin onarımı ile ilgili 29 Safer 1324 – 24 Nisan 1906 tarihli belgede;

Sultan Abdülhamid Han-ı Evvel Hazretleri vakfından Mirgün'de kâin camii Şerifte imam efendi meskeninin meşruthanesindeki inceleme sonucunda on üç bin beş yüz (1350) kuruş masrafla tamirin gerçekleşeceği ve bu meblağın üç yüz yirmi iki senesi bütçesinden hesap edilerek sonuçlandırılması için Evkaf-ı Hümayun Nezaretine sunulmuştur.²⁷³

1906'daki Emirgan Camii İmamı meşruthanesinin onarımı, yeniden inşasına karar verildiğinden gerçekleştirilmemiştir. Zira diğer bir belgede sebepler belirtilerek meşruthanenin yeniden yapılmasına karar verilmiştir. 24 M (Muharrem) 1325 – 9 Mart 1907 tarihli onarım belgesine göre;

²⁷² BOA, İ.EV / 23 – 25 – 1317 C 18 – 3

²⁷³ BOA, İ.EV / 40 – 14 - 02 – 01

Sultan Abdülhamid Han'ın yaptırdığı Mirgün'deki Camii şerifin imamı için yapılan meşruthanenin tamiri için müteahhit Nasuhi Efendi toptan on beş bin beş yüz (15100) kuruş üstlenmiş. Ancak meşruthanenin mümkün olamayacak surette harap olduğu anlaşılmış ve bu sebeple yeniden inşası için gerekli olanlar önceki tespittekiler fiyattan düşürülerek deftere yirmi kuruş değerindeki gümüş para (sim mecdiye) -on dokuz kuruş hesabıyla- on sekiz bin yüz on bir (18111) kuruş olarak işlenmiş ve Nasuhi Efendiye ihale edilmiştir. Meşruthane için önceki tamirat haricinde gerekli olan dört bin altı yüz on bir (4611) kuruşun üçyüz yirmi iki senesi bütçesinden ödenerek sonuçlandırılması gerektiği arz edilmiştir.²⁷⁴

Osmanlı Döneminde Emirgan Camii ile ilgili onarım belgelerine ulaşılsa da onarımların ayrıntılarına ulaşmak mümkün olmamıştır. Onarımların ayrıntılarına ulaşmak için tamiratların niteliğinin belirtildiği “keşf defterlerine” ulaşmak gerekmektedir. Fakat arşivlerdeki çabamıza rağmen Emirgan Camisiyle ilgili bu tür defterlerden herhangi biri bulunamamıştır. Ulaşılan belgelerden anlaşıldığı kadarıyla yaklaşık 15 yılda bir Cami onarım ve bakıma alınmıştır. Osmanlı hanedan eseri olarak cami özel olarak korunmuştur. Camilerin bu güne kadar ayakta kalmasında onarım ve tamiratlar önemli rol oynamıştır. Her onarım sonrasında cami mimarisi ve süslemelerinde yenilenme ve değişimler olduğunu tahmin edebiliriz. Camide en büyük değişimi II: Mahmud döneminde yaşanmıştır. Diğer tamiratlar genel olarak yenilenme şeklindedir. Cumhuriyet döneminde de tamiratlara ara verilmiş gibi görülmesine rağmen 1950 sonrasındaki Demokrat Parti (DP) iktidarı ile yeniden başlanmıştır.

Cumhuriyet dönemine ait Emirgan Camii ile ilgili arşiv bilgilerine İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğünde ulaşılmıştır. İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğünden temin edilen belgelere göre Emirgan Camii ve çevresinin onarım ile geçirdiği değişikliklere dair ilk tarih 1951'dir.

20.1.1951 de Mirgün'de Hamid-i Evvel Camii yanına karakol inşasının yapıldığı ve hiçbir suretle cami arsasına girilmediği bilgisi Beyoğlu Vakıflar Müdürlüğüne verilmiştir.²⁷⁵

²⁷⁴ BOA, İ.ŞD / 180 – 33 – 1325 M 24 – 1

²⁷⁵ İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 20. 1.1951 tarihli yazı.

Çizim 8:

Emirgan Camii ile karakol arasının kabataslak çizimi (KVKBK)

8.1951 tarihli başka bir belgede;

Mimar Süreyya Yücel'in Emirgan Camii mahfelinde P.T.T Başmüdürlüğüne istenilen yer mahalline karşılık hazırlanan raporunda mahfelin iki katlı olup her katında bir oda ve hol olduğu bilgisi yer almaktadır. Ayrıca Emirgan Camii hünkâr mahfelinin birinci katının tamamının belediye doktoru tarafından ve ikinci katın odasının Sarıyer müftülüğü tarafından Hafız kursu açılmak için kilitlendiği ve holünün de Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından işgal edildiği için boş bir yerin bulunmadığı bildirilmiştir.²⁷⁶

Özellikle Cumhuriyet dönemi sonrasında Caminin ek binalarının inşa amaçları dışında kullanımının arttığı görülmektedir. Bunun önemli sebeplerinden biri laiklikle birlikte bir devlet hizmeti olarak dini hizmetlerin azalması olduğu söylenebilir. Bir cami için artık bu kadar hizmet binasına ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu nedenle devletin diğer kurumları eski binaların farklı hizmetler için kullanılması amacıyla rekabet etmektedir. Hatta siyasal partilerin bile lokal olarak Cami ek binalarını kullanmaktadır.

²⁷⁶ İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 8.1951 tarihli belge.

Sultan Abdülmecid döneminde yapılan muvakkithanenin durumu ile ilgili olarak 22.5.1952'de Sarıyer Müftüsü tarafından İstanbul Evkaf Baş Müdürlüğüne gönderilen belgede;

Emirgan Camii Şerifi muvakkithanesinin Kur'an kursuna tahsis edildiği ve içindeki eşya ve saatin İlçe Müftülük makamına teslim edildiği bilgisi ilgili makama bildirilmiştir.²⁷⁷

1950 sonrasında Camilerdeki ek binaların dini hizmetler için kullanılması ağırlık kazanmaktadır. Hatta ibadet için abdesthane gibi yeni eklemeler yapılmaktadır. Nitekim 10.7.1952'de Emirgan'da Hamid-i Evvel Camii bünyesinde olan ve cemaatin ihtiyacı için yapılan eklerden olan helalar hakkında;

Emirgan Camii helasını kullanmak için yeniden kapı açılması istenmiştir. Caminin karakol tarafındaki demir parmaklığın orta kısmındaki iki baba arası sökülüş ve aynı desen bozulmadan kapı haline getirilmiştir. (Camii bitişiğine karakol yapılırken cami helasına giden yol kapatıldığı için çıkan demir parmaklıkların karakol binasına takıldığı da anlaşılmıştır.22.5.1952)²⁷⁸

Caminin ek binalarının kullanılması hususunda devlet hizmetleri ile siyasal hizmetler ayrıştırılarak siyasi partilerin binanın eklerini boşaltması sağlanmıştır. Bu tarihlerde tek parti dönemindeki devlet-hükümet birlikteliğine son verildiğinden CHP'nin işgal ettiği devlet binaları elinden alınmıştır. Nitekim 18.8.1952 tarihli belgede;

Emirgan Camii hünkâr mahfilinin üst katını işgal eden CHP boşaltmış olmasına rağmen alt katındaki odayı Hükümet tabipliği işgal etmekte olduğunu Muhakeme Bürosuna “Hayrişleri Mümeyyizi Vecihi Ünlütürk” bildirmektedir.²⁷⁹

Caminin tamirat işleri bu tarihlerde daha ziyade işgallerin boşaltılması ve caminin ibadet işlerine tahsisi yönündedir. Hatta tamiratlar için artık devletin parası değil daha ziyade halkın parası kullanılmaktadır. Cumhuriyet döneminde dini hizmetlerin inşaa faaliyetlerinin sivil inisiyatifler olarak derneklere geçmesi de bu tarihlerden sonra olmuştur. Zira artık Osmanlı döneminde olduğu gibi vakıf gelirleri tamirat işlerinde

²⁷⁷ İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 22.5.1952 tarihli yazı.

²⁷⁸ İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 10.7.1952 tarihli yazı.

²⁷⁹ İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 18.8.1952 tarihli belge.

daha nadir kullanılmaktaydı. Nitekim 8.9.1952'de Evkaf Baş Müdürlüğüne gönderilen belgede;

Emirgan Camii cemaatinin verdiği parayla şadırvanın saçak ve bozuk olan su mecrasının yapılması için Emirgan muhtarı İstanbul Evkaf Baş Müdürlüğünden izin istemiştir.²⁸⁰

Her ne kadar sivil inisiyatifler tamiratlarda rol almaya başlasa da eski bir mimari eser olarak tarihi cami ve eklerinde yapılan inşaatlar her zaman Vakıflar Genel Müdürlüğü ya da Anıtlar Yüksek Kurulu gibi kurumların denetimi altında olmuştur. Nitekim aşağıdaki belgeler bu bağlama işaret etmektedir. 8.9.1952 tarihli belgede;

Hayır işleri Mümeyyizliğine Mimar tarafından yapılan bilgilendirmeye göre Emirgan Hamid-i Evvel Camii'nin karakol tarafındaki orta kısmın parmaklık demiri sökülerek kapı haline getirilmiştir.²⁸¹

21 Kasım 1953 tarihinde Vakıflar Müdürlüğüne Umum müdürünün sunduğu belgeye göre;

Emirgan Camii müstemilatında bulunan hünkâr mahfelinin Kızılay tarafından dispanser olarak kullanılmasının uygun olmayacağına dair yazı Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından tetkik ettirilerek karar verilmiştir.²⁸²

Bu belgeden anlaşıldığı kadarıyla hayır işleri de olsa cami ile ilgili olmayan işler için ek binaların kullanılması zamanla engellenmiş ve binalar asıl işlevlerine geri döndürülmüştür.

1953'te Vakıflar Başmüdürlüğüne gönderilen yazıda;

Emirgan Hamid-i evvel Camiinde Kur'an kursu için ayrılan mahfelin doğramalarında, sıvalarında, döşemelerinde bazı bozukluklar bulunduğu ve çatısının da yağmurlu zamanlarda aktığı görülmüştür. Bu onarımlar için de 1000 TL ödenek istenmiştir.²⁸³

Ayrıca 29.4.1953 deki Hayır işleri Mümeyyizliğine gönderilen belgeye dayanılarak;

²⁸⁰ İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 8.9.1952 tarihli belge.

²⁸¹ İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 8.9.1952 tarihli yazı.

²⁸² İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 21 Kasım 1953 tarihli yazı.

²⁸³ İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 1953 tarihli yazı

Emirgan Hamid-i evvel Camii'nin Kur'an kursu için ayrılan mahfelin Halk Partisi işgalinden sonraki tahliyede doğramalarında, sıvalarında, döşemelerinde bazı bozukluklar bulunduğu ve çatısının da yağmurlu zamanlarda aktığının görüldüğü ifade edilmiştir. Bunların onarımı içinde 1000 TL kadar masraf meydana geleceği Mimar Ertuğrul Eğilmez tarafından belirtilmiştir.²⁸⁴

Belgelere bakıldığında Vakıflar Genel Müdürlüğünün de bu tür eski eserler üzerinde sadece denetim yetkisini kullanmamış gücü yettiğince onarımlarını da yaptığı anlaşılmaktadır. Fakat onarım konusu artık gelirlerini sadece bu işe vakfedenlerin istediği miktarda olamamıştır. Zira Cumhuriyet yönetimi Evkaf Bakanlığını lağvederek emlakın yönetimini Vakıflar Genel Müdürlüğüne aktarmıştır. Vakıf gelirleri amaçları dışında devlet bütçesine katkı olarak kullanılmıştır. 1950 sonrasında vakıflar konusunda daha dikkatli davranıldığı söylenebilir.

Diğer taraftan eski eserlerdeki menkul kıymetlerin oldukça ilkel yöntemlerle korunmaya çalışıldığı görülmektedir. Aynı yıl içerisinde 9 Temmuz 1953'te Sarıyer Müftülüğüne gönderilen belge bu tür "depoya kaldırmak" gibi ilkel koruma yöntemlerinden birine işaret etmektedir;

Emirgan Hamidi Evvel Camii muvakkithanesine ait olup müftülükçe muhafaza altına alınmış olan saat ile diğer eşyanın Şehzadebaşı'ndaki kâin teberrukat ambarına nakli Umum Müdürlüğüne uygun görüldüğü bildirilmektedir.²⁸⁵

Bir başka belge de 25 Aralık 1953 Kızılay Şubesi Başkanlığına gönderilen belgedir;

Emirgan Hamid-i evvel camii muvakkithanesine ait olan ve Sarıyer müftülüğüne teslim edilen kitapların da teberrukat ambarına nakli kararlaştırılmıştır.²⁸⁶

I. Vakıflar Bölge Müdürlüğünden temin edilen belgelere göre Cumhuriyet döneminde Emirgan Hamid-i Evvel Camii'nin ilk teferruatlı onarım süreci 1956'da başlamış ve üç dört yıl sürmüştür. Süreç 17. 09. 1956 da Sarıyer Müftüsü Naimi Efendi İstanbul Vakıflar Baş Müdürlüğüne Emirgan Hamid-i evvel camii şerifin onarım gerekçelerini şu şekilde izah etmesiyle başlamıştır;

²⁸⁴ İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 29.4.1953 tarihli yaz.

²⁸⁵ İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 9 Temmuz 1953 tarihli belge.

²⁸⁶ İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 25 Aralık 1953 tarihli belge.

Bu ayın 14ünde bir Cuma günü Emirgan Camii'ne vaiz için gitmişim. Vaiz öncesi cami gezdirildi. Gördüm ki muhtelif ve müteaddit yerlerinde ve bilhassa mermerlerde amudi ve ufki mühim yarıklar ve çatlıklar ile tabanın duvardan ayrılışını gördüm. Bu sebeple caminin ibadete açılması tehlikeli görülmektedir. Bu hususta 16.2.1956 da halk tarafından istida ile Makamı Samilerine müracaat edildiği söylenmektedir. Çatısı da bozuk ve akar vaziyette olan caminin cüzi bir meblağ ile onarım yapılmış ise de birkaç gün evvel yağın yağmurlarda çatının aktığı ve olukları olmadığından yağmur sularının pencerelerden içeri girdiği alakadarlar tarafından söylenmektedir. Hakikaten haraplığa yüz tutan caminin esaslı bir tamirinin yaptırılmasına hiç olmazsa tahkim ve tersin edilerek tehlikenin önüne geçilmesine acil ihtiyaç vardır. Çatının ve olukların müstecilen ve hemen yaptırılmasına ve bir fen heyeti tarafından mahallinde tetkikat yapılmasının buyurulmasını üstün saygılarımla arz ederim.²⁸⁷

Sarıyer Müftüsü Naimi Efendi'nin İstanbul Vakıflar Baş Müdürlüğüne Emirgan Hamid-i Evvel Camii Şerifin onarım isteği göz önünde bulundurulmuş ve Vakıf Umum Müdürlüğü müteahhidi İhsan Denizci ile 03. 10. 1956 da sözleşme yapılmıştır. Sözleşmeye göre ihale bedeli 660,00 TL dir. Ayrıca Emirgan Hamid-i Evvel Camii 1956 yılı onarımına ait kabul ise Mimar Ertuğrul Eğilmez, Mimar Şevket Özden ve müteahhitten müteşekkil bir heyet marifetiyle yapılması Vakıflar Umum Müdürü tarafından uygun görülmüştür. Bu onarımda kullanılan malzemeler belgelerde;

Marsilya tipi kiremit aktarılması; çatı üzerindeki mevcut Marsilya kiremitlerin telle bağlanmak suretiyle aktarılması gerçekleştirilecektir. Ayrıca aktarma sırasında çürük kiremit altı tahtaları değiştirilecek ve bedeli sözleşme tutarı haricinde ödenecektir. Bunun dışında çatıdaki aktarma yapılan yerlerin şakuli mürtesemi sathı da ölçülecektir.

Kiremit altı tahtası değiştirilmesi; mevcut mertekler üzerine yapılacak kiremit altı kaplaması için iki santim kalınlıkta çıralı çam tahtalarının yerleştirilmesine karar verilmiştir. Ayrıca tahtaların satın alınması iş yerine nakli ve aralıksız olarak çakılması da hesabın içindedir.

---

²⁸⁷ İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 17. 09. 1956 tarihli yazı.

Marsilya tipi kiremit tecdidi; kiremit aktarması esnasında kırık ve çatlak kiremitler yerine piyasada birinci kalite Marsilya tipi yerli kiremit kullanılacaktır. Ayrıca bunların telle tespiti yapılacaktır.

Ahşap kaplama sökülmesi ve kaplamanın tekrar yapılması; kırık ve bozuk ahşap kaplamalar zarar verilmeyecek şekilde sökülecektir. Sökülen malzemelerden işe yarar olanların ayrılacak ve idarenin göstereceği yere nakli gerçekleştirilecektir. Daha sonra mevcut ahşap kiriş ve dikmeler bir yüzü rendelenmiş ve temizi 2,5 cm kalınlıkta ve 8cm genişlikte kuniş (lamba zıvanalı) geçmeli fabrika malı çam tahtalardan yapılarak gizli olarak çivileneceği belgede belirtilmiştir.

Saçak altı kaplaması yapılması; çırallı çam tahtalarının satın alınması, nakli ve yüzünün rendelenmesi, zıvana lamba çekilmesi, tahtaların mevcut yerinde aslı gibi çakılması, pervaz tavan zarı koltuk silmesi ve alın tahtası konması da hesaba katılarak sözleşmede belirtilmiştir.

Çırallı çamdan telerolu tek satırlı pencere yapılması; kasalar temizi 2.5 cm kayıt ve serenler temizi 4.5 cm kalınlığında olmak üzere budaksız ve kuru çırallı çamdan pervazsız pencere doğramalarının en iyi işçilik ve geçmeli olarak yapılması ifade edilmiştir. Ayrıca madeni gömme köşebent konması, geçme yerlerine ahşap çiviler konması, örneği idare tarafından beğenilecek olan madeni aksamın yerlerine takılması, karboleneum veya emsali bir maddeye batırılarak konmuş takozları, çivisi, köşebentleri her türlü malzeme birlikte cam hariç hesaplanmıştır.

Çırallı çamdan kasa ve pervazlı tek satırlı sürme pencere yapılması; çırallı çamdan telerolu tek satırlı pencere yapımındaki koşullar burada da geçerlidir.

Cam takılması; Üç milimetre kalınlığındaki camın satın alınması ve yerine uygun olarak kesilmesi, takılması, çivilenmesi, macunlanması hesaplanarak belirtilmiştir.

Mevcut camların sökülüp tekrar yerlerine vaz'ı (konulması); Mevcut camların sökülmesi macunların raspa edilmesi yerlerine cam çivisi ve macunla takılmasıdır.

Çıralı çamdan ahşap camekân yapılması; kasa ve çerçevelerin temizi 4,5 cm kalınlıkta cam yerleriyle çerçevesi, kenarları çıtalı iç camekân bölmesi ve benzeri doğrama işlerinin yapılması, ayrıca eğer varsa madeni aksamında yapılması dâhil hesaplama yapılmıştır.

Çıralı çamdan camlı iç kapı yapılması; projeye göre tek tek, çift veya daha fazla kanatlı, kasa kalınlığı temizi 4,5 cm, pervazları temizi 2,5 cm kalınlığında, beyaz şamdan alt kısmı 10 cm kontrplak tablalı camlı iç kapı yapılması belirtilmiştir. Bu iç kapının yerine konması, idare tarafından beğenilecek olan madeni aksamın takılması, karbonlineum veya emsali bir maddeye batırılarak duvara konulmuş takozları çivisi cam takılmak için çıtaların hazırlanması da sözleşme maddelerine eklenmiştir.

6 cm kalınlıkta çıralı çamdan masif dış kapı; Projeye göre tek veya çift kanatlı, kasa kalınlığı temizi 7.00 cm kayıtlı temizi 5.50 cm tablaları temizi 4.00 cm kalınlıkta ve 8.00 cm genişlikte çıralı çam tahtalardan kınışlı olarak levha halinde masif tablalalı dış kapı yapılmalıdır.

Şakuli yağmur borusu; 12 nolu çimentodan ve 12 cm iç kuturda şakuli yağmur boruları hazırlanması, boruların levha ek yerlerinde 2 cm genişlikte kenet ve 1.30 mm kalınlıkta lehim yapılması, boru kenarlarına 10 cm de fitil çekilmesi ve birbiri içinde giren boruların fitillere kadar dayanması ve 3x20 mm miktarında galvanizli demirden ve icabında açılabilir kelepçelerle en çok birer metre aralıkta duvara bağlaması gerekliliği belirtilmiştir.

Pikdofen (yağmur suyu sistemi); şakuli yağmur borularının alt uçları için iç kutuları 120 mm olmak üzere 1.00 m boyunda bir ucu kıvrık font dofenler satın alınması iş yerine taşınması, yerinde takılması, galvanize demirden ve icabında açılabilir iki adet kelepçe ile birleşen ağızlarına çinkodan şapka konması belirtilmiştir.

Pencere camekân gibi rendeli imalatın üç kat boyası; ağaç yüzlerinin hazırlanması için temizlik yapılarak budakların yakılması, tel fırça ile temizlenmesi, üzerine gomlak mahlulü sürülmesi, zımparalanması, metre murabbına 70 gr astar boya, 180 gr som macun, 50 gr yoklama macunu, 80 gr

birinci beyaz boya, 100 gr ikinci kat beyaz boya isabet edecek şekilde boyanmasının gerekliliği belirtilmiştir.

Boyaları bozulmuş ahşap kapı, bölme, möble yüzlerine iki kat boya yapılması; ağaç yüzlerinin hazırlanması için temizlik yapılması kabarmış boyaların raspası, üzerine gomlak mahlülü sürülmesi ve zımparalanması lüzumu belirtilmiştir. Ardından metrekaresine 90 gr boya, 180 gr macun, 50 gr yoklama macunu, 100 gr birinci beyaz boya, 125 gr ikinci beyaz boya ile boyanması ifade edilmiştir.

Kapı, bölme, möble gibi rendeli imalatın üç kat boyası; ağaç yüzlerinin hazırlanması için temizlik yapılması kabarmış boyaların raspası, üzerine gomlak mahlülü sürülmesi ve zımparalanması gerekliliği belirtilmiştir. Ardından metrekaresine 90 gr boya, 180 gr macun, 50 gr yoklama macunu, 100 gr birinci beyaz boya, 125 gr ikinci beyaz boya atıldıktan sonra son kat olarak 125 gr renkli boya yapılması uygun görülmüştür.²⁸⁸

Bütün bu masraflar için 6505 lira tutarında masraf yapılmıştır.

Yukarıda ayrıntıları verilen tamirat gerçekteştikten sonra bile Caminin çatısının sorunları tam olarak giderilememiştir. Nitekim 9.1958 Vakıflar Umum Müdürlüğüne Emirgan Hamid-i Evvel Camii'nin dam üzerinin kiremitle kaplı olup saçakları gizli dere ve kurşunla kaplı olduğu, bu kurşunlar delik ve yırtık olduğundan yağmur sularının cami içine akmakta ve dolayısıyla sıva ve tezyinatı bozmakta bulunduğundan 120 levhadaki takriben 3600 kg kurşunun değişmesi gerekliliği bildirilmiştir. Ayrıca bu değişim arzının teknisyen Ethem Gülmen'in raporuna dayanılarak ifade edildiği de belirtilmiştir.

Mimar Ertuğrul Eğilmez tarafından da bu durum Emirgan Hamid-i Evvel Camii ikinci imamı Zihni Yiğit'in yazısı üzerine incelenmiştir. İnceleme sonucunda da şu şekilde bilgi verilmiştir;

1956 yılı onarımında yapılan çatı aktarılmasından sonra muhtelif zamanlarda gidilmiş ve yağmur yağdığı halde orta kısımdan akma görülmeyince belirtilmiştir. Ancak mail derelerindeki kurşun harabiyeti dolayısıyla sızıntı olduğunun

---

²⁸⁸ İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 03. 10. 1956 yapılan sözleşme

görüldüğünü ifade etmiştir. Ayrıca imam ve cemaatin şikâyetleri üzerine son cemaat yerindeki camekân onarımının da yapıldığı belirtilmiştir.²⁸⁹

7.9. 1959'da Mimar Ertuğrul Eğilmez tarafından Abide ve Yapı İşleri şubesine sunulan belge de ise;

Emirgan Camii'nin son cemaat giriş kapısının rüzgârlık kısmının sıkışıklık dolayısıyla kaldırıldığı, caminin eskimiş dış kapısının yenilendiği, hoparlörlerin alınıp takıldığı ve caminin iç kısmındaki beş sütunun renklerinin bozulması ve sıvalarının dökülmesinden dolayısıyla bu sütunların boyanması hakkında gerekli talimatında verildiğini bildirmektedir.²⁹⁰

30. 01. 1960 yılında müteahhidinin de hazır bulunduğu cami onarımının son defa kontrolü yapılmıştır. Özellikle çatı ile ilgili sorunlar bu tamiratta giderildiği görülmektedir. Caminin genel yapısına son cemaat yerine bir camekân eklendiği görülmektedir. Ayrıca Camiye ses aletlerinin monte edildiğinden bahsedilmektedir.

Cami daha sonraki yıllarda ana taşıyıcı duvarlarından da hasar almıştır. İskele yapımı sırasındaki sarsıntıların Caminin duvarlarında hasara neden olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 7.4.1964'de İhsak Tok ve Ethem Gülmen tarafından Abide ve Yapı İşlerine gönderilen belgede;

Emirgan Hamid-i Evvel Camiinin duvarları çatlamış olduğundan buralara cam konmasını isteyen Mühendis Turan Usun 22.2.1964 tarihli ilişik yazılarındaki zikredilen camiye gidilerek çatlamış olan yarıklara kontrol camı konduğu bildirilmiştir. Camideki çatlak beden duvarlarından denize paralel olan mihrap duvarında tasmandan mütevellit bütün duvar boyunca meydana geldiği tetkik sonrası belirtilmiştir. Bu çatlağın rıhtım inşaatı sırasında kazık çakılması sebebi ile sarsıntıdan ileri geldiği ve gün geçtikçe de ilerlediği imam ve cemaat tarafından ifade edilmiştir. Ayrıca cami döşemesinde de bu sebeple duvarlardan 5 cm kadar bir açılma olduğu da ilgili makama bildirilmiştir.²⁹¹

²⁸⁹ İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 9. 1958 tarihli yazı.

²⁹⁰ İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 7. 9. 1959 tarihli belge.

²⁹¹ İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 7.4.1964 tarihli belge.

Vakıflar Genel Müdürlüğü adına yapılan onarım 28.5.1964 tarihinde bitirildiği halde, yapılan işlerin son defa incelenmesi sonunda projeye uygunluğu görülmüştür. Rapor 2.6.1964 tarihinde düzenlenmiştir.

Rapora göre hünkâr mahfilinin çatı onarımı için yapılan keşfi ile onarılması gerekenler bölümleri;

Marsilya tipi çatı kaplamasında kiremit; kullanılacak kiremitler iyi pişmiş, muntazam kalıplaşmış, renkleri yeksenak kırmızı, düzgün pürüzsüz her türlü kırık çatlak ve delikten ari bulunacak, mekseri kesif ve mütecanis olacaktır. Kiremit iki parmak arasında tutularak köşelerine demir parçası ile vurulduğunda tok bir ses verecektir. Kiremitlerin mesamiyet %10 dan fazla olmayacak yanlarından iki mesnet arasına oturtularak ortasına 120 kg lık münferit bir sıklet tatbik edilince kırılmayacaktır.

Mahyada Marsilya tipi kiremit; Mahya ve omurgalar proje üzerinden ve ufki mürtesemde mt. olarak ölçülmüştür.

Her cins kiremit toplanması; Çatı üzerindeki her cins kiremit itina ile sökülmesi, temizlenmesi, çatıdan aşağı indirilerek idarenin göstereceği yere istif edilmesi ve çıkacak molozların muvakkat moloz deposuna nakil edilmeside bütçenin içindedir.

Marsilya tipi kiremit ferşi (döşeme, uygulama) ve Marsilya veya alaturka kiremit ferşi; Marsilya tipi kiremitlerin muntazam olarak mevcut sathı maili üzerine ferşi, birer sıra atlamak suretiyle galvanizli tel ile bağlanmasıdır. Aynı zamanda 225 dz. çimento takviyeli kireç harcı ile kiremidin üzerlerine harç taşmayacak şekilde ve boşluksuz kiremit ferşi yapılması projede yer almıştır.

15 cm üst açıklığı 12 no lu çinkodan yağmur oluğu; 12 no çinkodan yuvarlak veya dört köşe maktada; genişliği ve derinliği 15 cm olmak üzere projesine göre oluk yapılması aynı no çinko ile 25 cm lik çinko eklerinin eklenmesi ve setir altına sokulması ek yerlerinde olukların birbiri üzerine 5 cm bindirilmesi ve 1,5 mm kalınlıkta lehim yapılması, metrede adet 5x30 mm maktadaki kalvanizli demir kancalarla yerine konması hazneye birleşme yerlerindeki ittihadı ve galvanizli süzgeçler proje kapsamındadır.

Atika duvarı arkası için 14 no. çinkodan çatı deresi; 14 no lu çinkodan en az 40 cm genişliğinde ve 25 cm yüksekliğinde olmak üzere projesine göre oluk yapılması belirtilmiştir. Yine aynı no çinko ile 25 cm genişliğindeki eklerin kenetlenmek suretiyle eklenmesi ve setir malzemesi altına sokulması, muntazam meyilli döşenmesi, paramet kısmında oluk üst seviyesinin 15 cm fevkine kadar aynı çinkonun çevrilerek kaplanması projede ifade edilmiştir. Ayrıca duvara tesbiti çinkonun harç ve ahşapla temas etmemesi için altına bir kat ryberoit konması, ek yerlerinde olukların birbiri üzerine 5 cm bindirilmesi ve 1,5 mm kalınlığında lehim yapılması hazneye birleşme yerlerindeki ittihadi ve galvanizli süzgeçler takılması da eklenmiştir.

12 no. Çinkodan sıva eteği yapılması; projesine göre yukarıda yazılı işlerin yapılması çinkonun harç veya ahşapla temas etmemesi için altına bir kat rubero (yüzyüze) için çinkoda ek yerlerinin birbiri üstüne 5 cm bindirilmesi ve bir buçuk mm. kalınlığında lehim yapılacağı raporda belirtilmiştir.

Ahşap duvar yüzü kaplaması; bedeli ayrıca verilen veyahut yerinde mevcut ahşap ve karkas veya döşeme kirişleri üzerine bir yüzü rendelenmiş ve temizi 2,5 cm kalınlıkta ve 8 cm genişliğinde kuniş (lamba zıvanalı) geçmeli fabrika malı çam, sedir, ladin veya ardıç tahtalardan döşeme yapılması, gizli olarak çivilenmesi, ay genişlikteki süpürgeliklerin 40 cm aralıklarla duvara tespit edilmiş takozlara çakılması işlemleri projede yer almıştır.

Bütün bu masrafların yanında moloz nakli ile mevcut çürük çinko oluğun sökülmesi ve idare ambarına nakil edilmesinin bedelleri ise 3552.61 TL dir.²⁹²

---

²⁹² I. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2.6.1964 tarihli rapor.

Fotoğraf 55:

Hünkâr Mahfilinin 1964 yılındaki çatı onarımından

I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü

1960 darbesi sonrasında Caminin ek binalarının farklı amaçlar için tahsis edilme istekleri yeniden hâsıl olmuştur. Fakat bu tür tahsisler kurul kararlarıyla uygun bulunmamıştır. Örneğin 02.09.1963'te Emirgan Camii hünkâr mahfilinin üst katındaki oda Tevfik Fikret merhumun hayat ve eserlerini yayma ve tanıtma amacıyla kurulmuş olan derneğe tahsisi için izin istenmiştir. Fakat 28.03.1964'te başkanlığını Tahsin Öz'ün yaptığı kurul kararı ile mahfilin tamire muhtaç olduğu anlaşıldığından dolayı Tevfik Fikret Derneğine verilemeyeceği Vakıflar Genel Müdürlüğüne bildirilmiştir.²⁹³

²⁹³ I. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 28.03.1964 tarihli yazı.

Fakat daha sonraki yıllarda cami ek binalarının amaç dışı kullanımına son verilememiştir. Mimar Hasan Ergezen tarafından 29.11.1968 de Abide ve Yapı İşlerine gönderilen belgede;

Emirgan Hamid-i Evvel Camii ve hünkâr kasrı için 1969 programında 50.000 lira tahsisat ayrıldığı ve tahsisat nispetinde onarımın yapılacağı bildirilmiştir. Ayrıca belgede hünkâr mahfilinin Türk Donanma Cemiyeti Sarıyer Şubesi ve Emirgan Muhtarlığının işgali altında olduğu da belirtilmiştir.²⁹⁴

Boğaziçi'ne sahil yolu yapıldıktan sonra Caminin sahil ile bağlantısı kesilmiştir. Sahil tarafındaki giriş ana girişe benzer bir kapı bundan sonra yapılmıştır. Nitekim 27.8.1970'de Mimar Fikret Çuhadaroğlu tarafından Abide ve Yapı İşlerine gönderilen belgede;

Emirgan Hamid-i Evvel Camiinin deniz tarafından sağlanan girişine ahşap bir kapı yapılması gerekliliği belirtilirken bu kapının binanın esas giriş kapısı üslubunda yapılması gerektiği de göz önünde bulundurularak boyanacağı ve kapı renginin gurupça belirleneceği belirtilmiştir.²⁹⁵

Caminin birçok defa onarımdan geçirilmesine rağmen çatısının akıntısı daha sonraki yıllarda da durdurulamamıştır. Nihayetinde 11. 8. 1972'de Abide ve Yapı İşlerine gönderilen belgede;

Emirgan Camii'nin ahşap olan çatısının aktığı bildirilmiştir. Ek belgede de caminin çatısının beşik çatı şeklinde olduğu, üzerinin Marsilya tipi kiremitlerle örtülü olduğu ve çatısının etrafının kurşun levhalardan yapılmış gizli dere ile çevrili olduğu belirtilmiştir. Belgede cami çatısının yağmur sularını cami içine akıtma sebebi olarak bazı kiremitlerin kırık olması, derelerde delik ve çatlakların bulunması ve bilhassa derelerin şakuli borularla olan irtibatının ağaç yapraklarından tıkanmasından dolayı meydana geldiği bildirilmiştir. Daha sonra bu durumun giderilmesi içinde camii çatısında bulunan kırık kiremitlerin yenileri

---

²⁹⁴ I. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 29.11.1968 tarihli yazı.

²⁹⁵ İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 27.8.1970 tarihli belge.

ile değiştirilmesi, derelerdeki delik ve çatlakların onarılması, derelerde birikmiş yaprak v.s temizlenmesi gerekliliği ifade edilmiştir.²⁹⁶

27 Eylül 1974 de Emirgan Hamid-i Evvel Camii Hünkar Mahfili onarımı için yapılan ihale sonucunda, ihaleyi kazanan müteahhit Selahattin Tuna ile Vakıflar Başmüdürü sözleşme yapmışlardır. Keşif bedeli 51.113,85 TL olan Emirgan Hamid-i Evvel Camii Hünkâr Mahfili ihale bedeli ise 50. 858,28 TL dir. Fakat 21.2.1975 de Vakıflar Müdürlüğüne gönderilen belgede Hünkâr Mahfili onarımına ait %30 keşif ilavesinden fazla olan işlerin 1974 yılı hariç ve birim fiyatlarına göre aynı müteahhide yaptırılmak üzere 10.423.60 liralık keşif defterleri tasdik edildiği bilgisi verilmiştir. Çünkü çatı onarımı bittikten sonra eksik kalan saçak, silme ve boyalarının acilen tamamlanması gerekmektedir. Bu durumda da %30 ilave keşif haricinde kalan ve acilen onarım gereken işler için tanzim olunan 10.423.60 TL lik harcama onaylanmıştır.²⁹⁷

1975 de geçici heyet tarafından bir rapor hazırlanmasına rağmen asıl kabulünü Mimar Fikret Çuhadaroğlu, Mimar Yavuz Tutaş ve Mimar Erol Çetin'in adlarının yazılı olduğu bir heyetin yapacağı 2.2.1978 tarihli Vakıflar Genel Müdürlüğüne gönderilen belgede verilmiştir.

Keşif sonucunda hünkâr mahfilinde yapılması gereken onarımlar;

Öncelikle döşeme ve tavan giriş ile ahşap kaplamaların sökülmesi, bağdadinin sökülmesi ve kiremitlerin toplaması yapılacaktır. Ardından sıva raspası yapılması, düz satıh sıva yapılması, kavisli satıh sıva yapılması, bağdadi üzeri sıva yapılması, ahşap kiremit altı kaplaması gerçekleştirilecektir. Daha sonra ayaturka mahya örtüsü, bağdadi çakılması, Marsilya tipi kiremit ve mahya, ruberoit serilmesi, ahşap kapı karkası, ahşap döşeme ve ahşap dış kapı ile ahşap tavan yapılması, şakuli yağmur borusu, asma yağmur oluğu, dere ve atika duvar deresi yapılması, pik dofen konulacaktır. En son olarak moloz nakli ve fotoğraf çekilmesi işlemleri gerçekleştirilecektir. Bütün bu işlemlerin sözleşmede bedeli 51.113,85 TL olarak gösterilmiştir.²⁹⁸

24.6.1975 de çok acele olarak Abide ve Yapı İşleri Müdürlüğüne gönderilen belgede;

²⁹⁶ İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 11. 8. 1972 tarihli belge.

²⁹⁷ İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 27 Eylül 1974 tarihli belge.

²⁹⁸ İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 2.2.1978 tarihli belge.

Emirgan Hamid-i Evvel Camii minaresinin petek ve külahının şakülünden saptığı tespit edilmiştir. Minareye Safsaf sokağından bakıldığında azami inhirafi göstermekte olduğu ifade edilmiştir. Minarenin külah ve peteğinin şerefe kapısı üst seviyesine kadar sökülmesi gerektiği bildirilmiştir. Ancak durumun bir kere de Statik büro elemanları tarafından tetkik edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Bunun üzerine İnşaat mühendisleri Muhammed Yazgan ve Mazhar Çizmecioğlu'nun hazırladığı Emirgan Hamid-i Evvel Camii minaresi hakkında heyetçe tetkik edildikten sonraki rapor hazırlamışlardır.²⁹⁹

Vakıflar Baş Müdürlüğü 1.2.1977 de onarmakta olduğu Emirgan Hamid-i Evvel Camii Hünkâr Mahfiline elektrik bağlanması için Sarıyer Belediye Şube Müdürlüğünden izin istemiştir.

29.11.1977 tarihli Abide ve Yapı İşlerine gönderilen belgede Emirgan Hamid-i Evvel Camii'nin minaresinin külah kısmının eğri olarak monte edildiği ve külahın sökülerek yeniden yapılması gerektiği kontrol memuru K. Oğuz tarafından bildirilmiştir. İnşaat Mühendisi Çetin Tuncay tarafından hazırlanan raporda minarede yapılması gerekenler şu şekilde ifade edilmiştir;

Statik yönden tedkik edilmekte olan minare külahı ve sırt kısmından 1 metre kadar olan yerinin kible yönünde sağa doğru eğildiği görülmüştür. Külahın ve peteğin eğik olan bölümü minarede eksantriste meydana getirdiğinden dolayı şerefenin takriben 1.5 m altında çepe çevre derzle dolduğu yerde yatay dilim halinde çatlamlar meydana getirmiştir. Bu sebeple minare külahının biran önce sökülerek petek kısmının rölövesi yapıldıktan sonra yukarıdan itibaren 1 metrelik kısmın sökülmesi gerekmektedir. Minare gövdesindeki çatlaklıklarında kurşun kemer tamiri ile mümkün olacağı raporda belirtilmiştir.³⁰⁰

7.9.1982'de Tahir Kurt ve ekibi tarafından Emirgan Hamid-i Evvel Camii'nin 1977'den beri onarımı bekleyen minaresinin ahşap külahı ve kurşun onarımı yapılmıştır. Ayrıca kurşun külahın tahrip olmaması içinde minare paratöneri (yıldırımsavar) takılmıştır. Bu onarım Abide ve Yapı İşleri Müdürlüğüne bildirilmiştir.

²⁹⁹ İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 24.6.1975 tarihli belge.

³⁰⁰ İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 29.11.1977 tarihli belge.

1970'li yılların sonlarında bölgede kadaströ çalışmaları yapılmıştır. Caminin kadastral kayıtları da bu dönemde tamamlanmıştır. Caminin kadastral bilgilerine göre yapılan arşiv araştırmasında bulunan tescil kararlarında geçen cami isimleri arasında çelişkiler mevcuttur. Bazı kaynaklarda Mirgün Camii, bazılarında Emirgan Camisi diye geçen bu caminin adı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 10.06.1978'deki tesciline ilişkin kurul kararlarına göre adı artık "Emirgan Hamid-i Evvel Camii" dir.

Fotoğraf 56:

Emirgan Camii parsel ve ada numaraları

Sarıyer	88	5	Emirgan Ham. Ev. C.	G.E.E.A.Y.K. 10.06.1978/ 10455
---------	----	---	---------------------	-----------------------------------

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

1980 darbesi sonrasında Camii ek binalarının yeniden işgale uğradığı görölmektedir. Nitekim 3 Aralık 1980'de Emirgan Hamid-i Evvel Camii Hünkâr Kasrı'nın Türk Donanma Vakfının İstanbul Şubesi tarafından kullanılması için bir sakınca görölmediğini Abide ve Yapı İşleri Müdürlüğü ve Hayrişleri Müdürlüğüne bildirmiştir. Gereğesinin bahanesi ise tahsisi talep edilen gayrimenkulün cami ile aynı parselde olduğu belirtilmekte ise de, binanın konumu itibariyle camiden tamamen ayrı bir kullanım arz etmesidir. Ayrıca caminin girişi ile Hünkâr Kasrı'nın girişi ayrı yerlerde olması gerekçe olarak gösterilmiştir. Camiye ait mahfilin adı da artık Hünkâr Kasrı olarak ayrıştırılmaktadır.

1983'deki belge Osmanlı'dan sonra Cumhuriyet döneminde muvakkithaneninin onarımı ile ilgili ilk belgedir. Bu belgede;

Muvakkithaneninin kiracısı tarafından onarımı için Vakıflar Başmüdürlüğünden izin istenmiştir. Onarım yapılacak bölgeleri ise; ahşap çatının orijinal biçimde tamir ve tahkimi, muhdes (eskiden olmayan) sunta tavan kaplamasının yenilenmesi, çürümüş doğramaların tamiri, ahşap giriş kapısının ışlahı yapılmalıdır. Daha sonra muvakkithaneninin bünyesine müdahale edilmeden içine ahşap lambri yapılarak zemin döşenmesinin onarımı, evvelce kapatılmış olan pencerelerin özgün hale getirilmesi, dış cephenin su ve sabunla temizlenmesi ve gereken kısımlarının derzlenmesi, binanın buhar çekişinin ışlahı, boya ve badana

işlerinin yapılması gerekliliği de belirtilmiştir. Aynı zamanda eski eser açısından bu onarımın yapılmasında bir sakınca görülmediği de ifade edilmiştir. Onarımdan sonra muvakkithane Emirgan çay ocağı olarak kullanılmıştır.³⁰¹

Camii onarım belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla yaklaşık 20 yıl boyunca tamirat için bir kaynak ayrılmış değildir. Ancak Sarıyer İlçesi, Emirgan Mahallesi, Mirgün Caddesi, 88 ada, 5 parselde bulunan Hamid-i Evvel Camii cemaati tarafından yapılan onarım talebi sonucunda 30.09.2001 tarihinde Mimar Esin Demirel İşli'nin İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğüne hazırladığı rapora göre;

Caminin ahşap hünkâr mahfilinin cephe boyalarının kabarıp döküldüğü için kabaran boyaların temizlenip gerekli ahşap tamirler yapılarak, yeniden boyanması gerekliliği,

Caminin özellikle ahşap kısmından su alarak içten kabaran sıvalar için öncelikle saçak kısmından su almasını önleyecek gerekli onarımın yapılması,

Ahşap doğramaların bir kısmında deformasyon ve çürüme bulunduğu için doğramalarda gerekli değişim ve onarımın yapılması,

Ahşap tavan kaplamalarının bazı kısımlarında meydana gelen boya kabarmaları içinde gerekli tamir ve boyaların yapılması gerekliliği belirtilerek izin istenmiştir.³⁰²

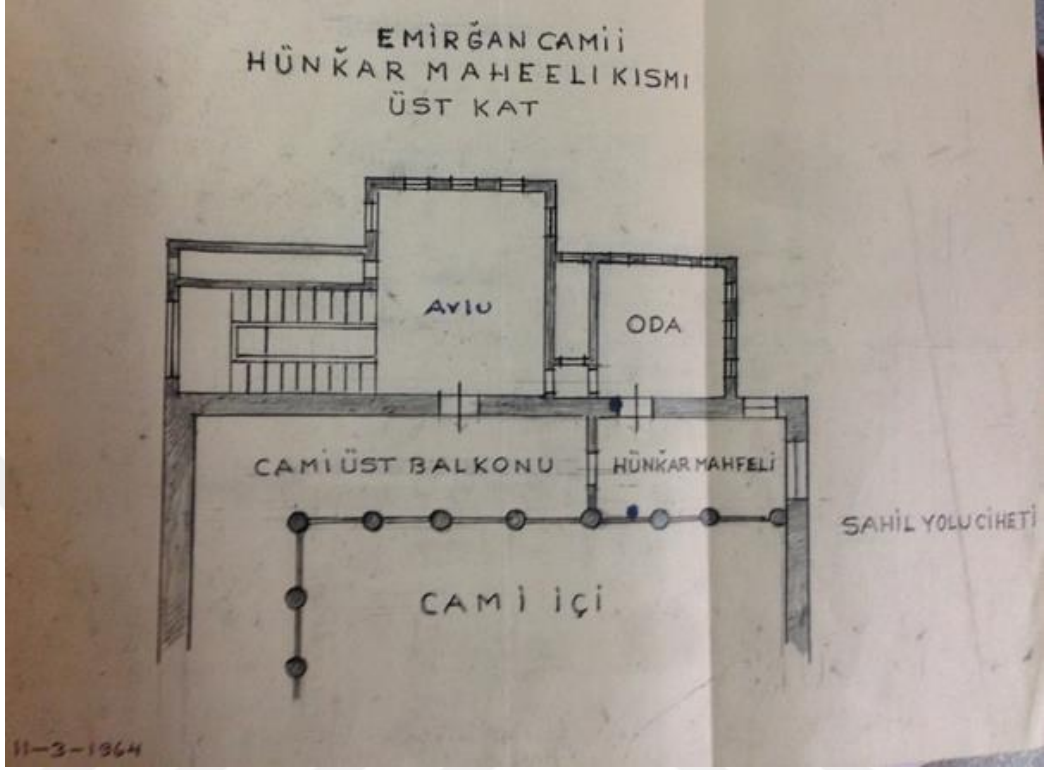
---

³⁰¹ İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 4.1.1983 tarihli belge.

³⁰² İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 30.09.2001 tarihli belge.

Çizim 9:

Hünkâr mahfilinin üst katı

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 57:

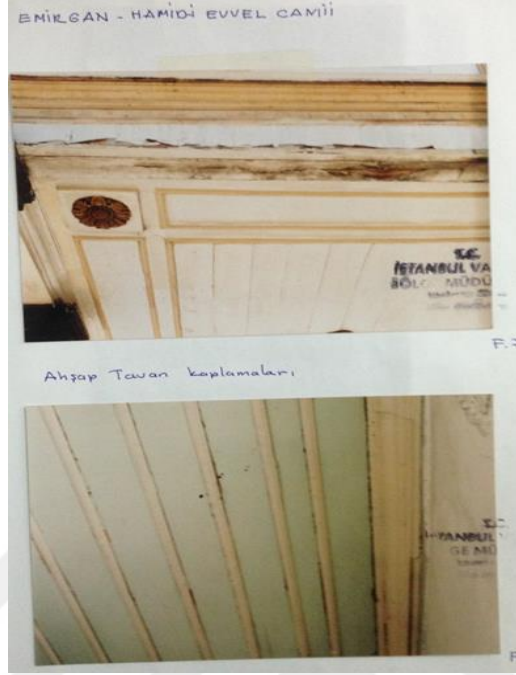
Hünkâr kasrının ahşap dış cephe sorunları

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 58:

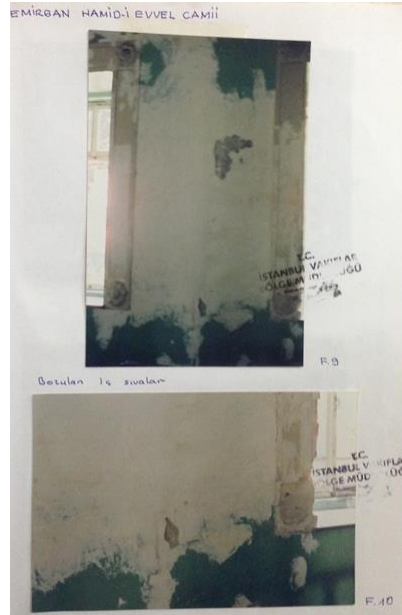
Emirgan Camii tavanında bozulmalar

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 59:

Emirgan Camii bodrum duvarlarındaki bozulmalar

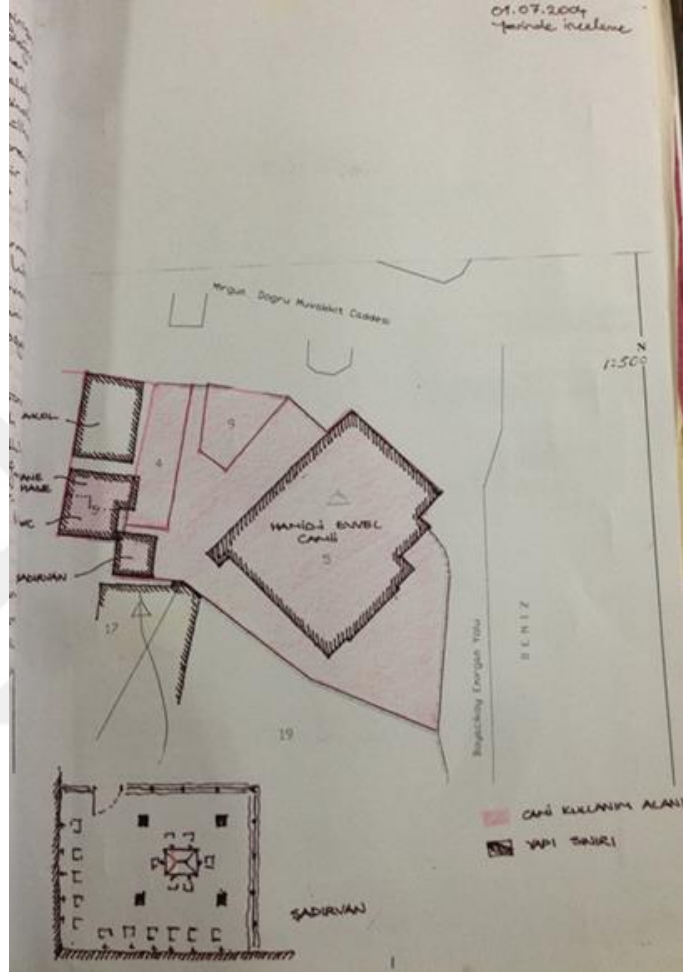

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

01.07. 2004 de yerinde inceleme sonucunda çizilen plan;

Çizim 10:

Emirgan Camii yerinde inceleme planı

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

30.05.-2005 de Emirgan Hamid-i Evvel Camii bahçesinin düzenlenmesi için İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğüne rapor hazırlanmıştır. Raporu göre;

Avludaki değişimler;

Ana giriş kapısı yanında yer alan taksi durağı kaldırılmıştır.

İkinci giriş kapısı yanındaki muhtarlık tanıtım panosu kaldırılmıştır.

Bahçe duvarının ve kaidelerinin sıvanması ve korkulukların onarılması

Bahçe zemin kotu indirilerek orijinal kota getirilmiştir.

Avlu sınırındaki toprak çiçeklikler yeni kota göre düzenlenmesi ve derinliklerinin 70 cm ye getirilmesi önerilmiştir.

Ağaçların çevresindeki toprak sınırlayıcı yeni zemin kotuna göre düzenlenmesi ve üzerindeki korkulukların kaldırılması önerilmiştir.

Camiye bitişik olan elektrik ve ısıtma elemanları ahşap bir cidar içine alınmıştır.

Ön avluya geçilen kemerli duvarın sıvanması ve kapısının yenilenmesi önerilmiştir.

Mevcut ayaklı aydınlatmaları kaldırılmış, zeminden camiye yönlendirilen aydınlatma elemanları konulmuştur.

Avlu Güneybatı Sınır Duvarı;

Duvarın genel olarak onarılması, dökülmüş yüzeylerin sıvanması ve onarılan duvarın üzerine son kat sıvası olarak taraklı mozaik sıva uygulanmıştır.

Duvar ucundaki çeşmeye açıktan giden su borusunun sıva altında kalması ya da yerden şap içerisinden götürülmesi önerilmiştir.

Üst harpuşa onarılmıştır.

Çeşme üzerindeki kısmi yüksek duvar parçası kaldırılmıştır.

Taraklı mozaik sıva çeşmenin yanlarında da devam ettirilmiştir.

Çeşme önündeki asmanın taşınmasıyla çeşmenin önündeki alan açılmıştır.

Çeşmenin mermerleri temizlenmiştir.

Cami girişi;

Avlu zemin kotunun orijinal seviyeye indirilmesiyle cami girişine iki basamak eklenmiştir.

Girişin üzerine ahşap taşıyıcılı kurşun kaplama bir saçak yapılmıştır.

Kitabe üzerindeki çatlaklı olan silme onarılmıştır. Bu silmeye tutturulmuş olan aydınlatma elemanının kaldırılmış, aydınlatmanın yeni yapılacak saçak içinde gömme armatürler kullanılmıştır.

Kitabenin altında ve üzerinde yer alan silmeler üzerine kuşların verdiği zararı önlemek amacıyla paslanmaz çubuklardan oluşan ürün konulmuştur.

Abdestlik ve Tuvaletler;

Mevcut abdestlik ve tuvaletler kaldırılmış, yerine önerilen tuvaletler ve abdestlikler projelendirilmiştir.

Yeni yapılan abdestliğin ve tuvaletlerin çatı detayında duvarın bitiş kotunun bahçe sınır duvarıyla aynı olmasına dikkat edilmiş, çatı detayında da harpuşa devam ettirilmiştir.

Abdestliğin ve tuvaletlerin avlu duvarıyla aynı sıva dokusunda (taraklı mozaik sıva) ancak farklı renkte olması önerilmiştir.

Abdestlik ve tuvaletlerin ön cephesinde, cami girişinde önerilen saçağın mütemadi bir şekilde kullanılmasıyla bütünlük elde edilmesi amaçlanmıştır. Bu saçak abdestliğin sol yanına uzanarak çeşmenin üzerini de kapatmaktadır.

Tuvalet bölümünün sağında yer alan çeşmenin mevcut eklerinden arındırılarak yeni kaide üzerine oturtulmuştur. Bu konstrüksiyon doğal taş kaplı bir duvara sabitlenmiştir.³⁰³

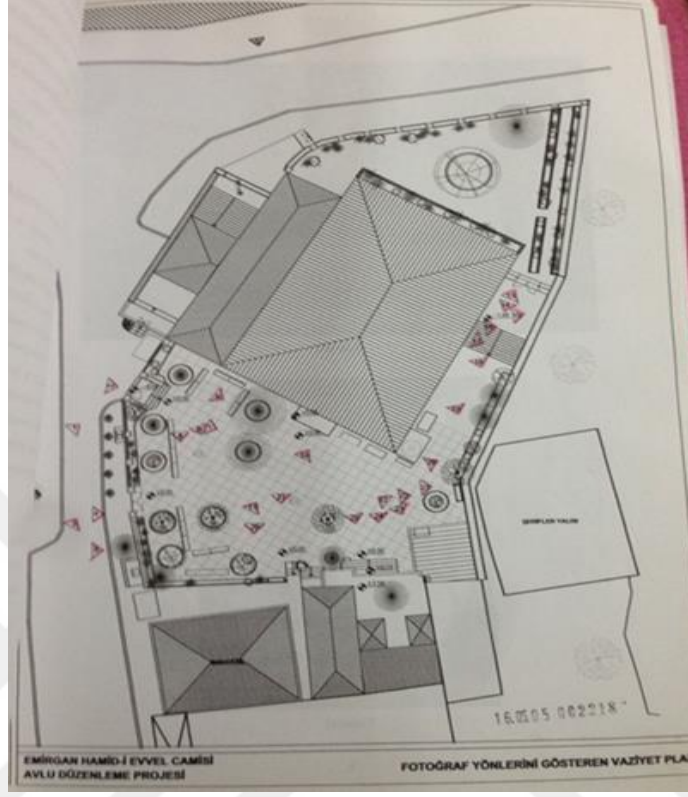
Rapor ekteki çizim ve fotoğraflar;

---

³⁰³ İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 30.05.-2005 tarihli belge.

Çizim 11:

Emirgan Camii avlu düzenleme çizimi

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 60:

Emirgan Camii avlu

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 61:

Emirgan Camii caddeden avlunun fotoğrafı

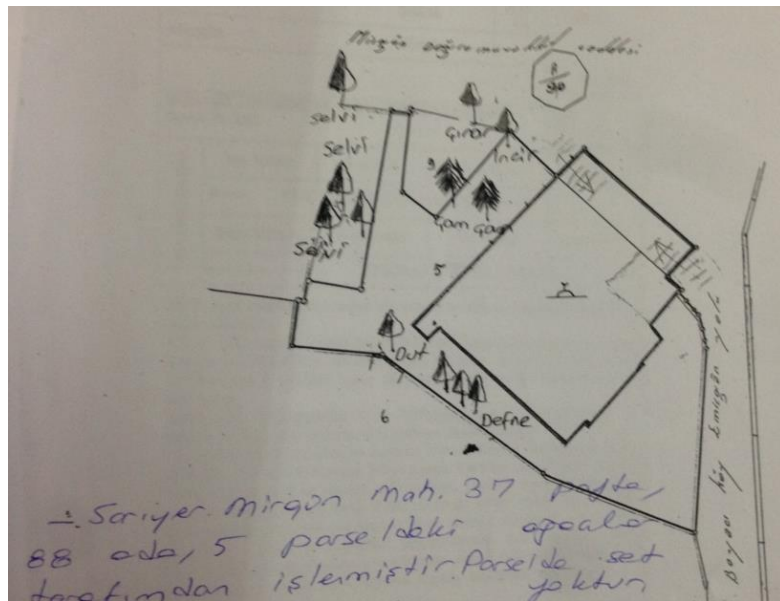

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Ayrıca 2005'te Emirgan Camii bahçesinin ağaç düzenini gösteren bir krokiyi gösteren belgeyi İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden elde edilmiştir.

Çizim 12:

Emirgan cami avlusuna dikilecek ağaçların yerinin çizimi

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

25. 09. 2006 İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Vakıflar Bölge Müdürlüğüne Sunulan Tapu senedi de bulunmaktadır.

Fotoğraf 62:

Tapu Senedi

İl	İSTANBUL	Türkiye Cumhuriyeti		Fotoğraf	
İlçe	SARAYER	TAPU SENEDİ			
Mahalle	MİRGÜN				
Köy	-				
Sokaç	-				
Mevki	Mektep ve Mergin				
Satış Bedeli	Pafta No	Ada No	Pafta No	Yüzölçümü	
				ha	m ²
SURET	37	89	9	-	96 2
Nitelik	ARSA				
Sınır	PAFTASINDIR.				
Edilme Sebebi	KAYINDA OLDUĞU GEBİ ADINA KAYITLIDIR. ZAYUNDEN VERİLMİŞTİR. 25.09.2006				
Sahibi	ABDÜLHAMİDİ EVVEL VAKFI				
Defter	Yatırım No	Cilt No	Sahne No	Sıra No	Tarih
Cilt No		1	85		22.11.1348
Sahne No					
Sıra No					
Tarih					

İBRAHİM BOZAN
Tapu Sicil Müdürü
25.09.2006

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

2006 yılında Emirgan Hamid-i Evvel Camii'ne yapılan restorasyonda özellikle bir yangın nedeni ile kullanılamaz halde olan hünkâr mahfilinin orijinal haline getirilmesi ve yapının genelini orijinal malzemeler kullanılarak onarılması amaçlanmıştır. Hedef doğrultusunda Emirgan Camii ve hünkâr mahfilinde gerçekleştirilen onarımlara göre;

Muhdes elemanlar; Cami son cemaat giriş kapısı önünde mevcut ahşap, camlı kapı sökülecektir. Cami avlusunda mevcut muhdes abdesthane nitelik ve malzeme bakımından son derece uyumsuz bir yapı olduğundan kaldırılacaktır. Ayrıca caminin sol cephesindeki su deposu ve cami duvarına asılı bulunan klimalar kaldırılacaktır.

Örtü; Cami harim bölümü ahşap çatı üzerine kiremit ile kaplıdır. Hünkâr mahfilinden başlayan yangın ana mekân çatısına da sıçramış ve ahşap çatı

örtüsünde tahribata neden olmuştur. Bu sebeple kiremit örtü kaldırılarak ahşap çatıdaki hasarlı bölümler onarılacaktır. Daha sonra yangından zarar gören kiremit altı tahtaları ve kiremitler yenilenecektir. Ayrıca gizli dere şeklinde yapılmış olan kurşun derelerin kurşunları da değiştirilecektir. Hünkâr mahfilinde çıkan yangın sonucunda hünkâr dairesinin tavanı tamamen yanmıştır. Bu nedenle hünkâr dairesinin ahşap tavanı özgün malzemesi ile yeniden yapılarak çatının kiremit örtüsü, pvc yağmur olukları ve dereleri çinko olarak tamamen yenilenecektir.

Düşey taşıyıcılar; Yapının zemin oturmasından kaynaklandığı düşünülen eğimden dolayı caminin ana mekânı ve hünkâr mahfili ile minarede görülen bu durumun ise statik rapordan sonra nasıl bir uygulama yapılacağına karar verilecektir. Yapının hasar görmeyen ana mekân duvarları dışardan kesme taş içerden bağdadi sıvalıdır. Duvar dışında mevcut küfeki taşlarında yüzeyden kopma bozulma görülmemiştir. Yapının cepheleri onarım geçirdiğinden dolayı kısmen imitasyon taş tozlu sıva ile tamamlama yapılmıştır. Bu sebeple taş olan cephe kaplamalarında büyük ölçekte onarım yapılmamıştır. Fakat gerekli olan yerlerde özellikle deniz cephesinde hava koşulları nedeni ile yer yer oluşmuş taş bozulmalarda küfeki taşı tozu katkılı imitasyon sıva yapılacaktır.

Caminin iç mekânında duvarlar bağdadi sıvalı ve sıvaların üzeri boyalıdır. Bağdadi sıvalarda önemli bir bozulma görülmemektedir. Fakat yangından dolayı cami içi sol yan cephede mihrap cephesi solunda ve hünkâr mahfili zemin kat taşıyıcı sütündeki sıvalarda bozulma ve dökülme söz konusudur. Hasar görmüş bu bölümlere özellikle bağdadi sıvaların dökülerek çıtaların açığa çıktığı bölümlere çürümüş çıtalar orijinaline uygun şekilde yenilenecek sonrada kireç katkılı sıva ile sıvanacaktır.

Hünkâr mahfili ise dışarıdan ahşap kaplama içerden bağdadi sıva üzeri boyalıdır. Çıkan yangında hünkâr odasında, bekleme odasında, taşıyıcılarda ve mahfil dış cephesinde hasar olmuştur. Hasarlı bölümler dikkatli bir şekilde sökülecektir. Daha sonra ahşap karkaslar yenilenecek birinci sınıf çam kereste ile ahşap kaplama yapılacak ve son olarak üzeri yağlıboya ile boyanacaktır. Ayrıca iç duvarlarda bağdadi çıtaları ve sıvalar yenilenecektir. İç mekân ara duvarlarının sıva raspaları yapılacak bozuk bölümler bağdadi sıva ile onarılacaktır. Harimden

camii duvarına inişini sağlayan muhdes ahşap merdiven korunarak altındaki briket duvara sıva ve boya sürülecektir. Bodrumdaki kolonlar, üzerlerindeki kaplama kaldırıldıktan ve gerekli kısımlarına sıva raspası yapıldıktan sonra çıkacak malzemeye göre tadilatı yapılacaktır. Bunların dışında depo birdeki moloz taş duvarların derz araları açılarak horasan derz harcı ile sıvanacaktır.

Mermer elemanlar; Camii giriş kapısının yan söveleri, kitabeler, camii içi pencere söve ve denizlikleri mermerdir. Özgün formlara dikkat edilerek mermer denizliklerdeki mevcut kırık ve eksik mermer tadilatları yapılacaktır. Muhdes abdesthane kaldırıldıktan sonra açığa çıkan mermer şadırvan üzerindeki kirler AB 57 ile kimyasalla temizlenerek kitabe üzerine altın varak uygulanacaktır. Avludaki musalla taşları ve şadırvan yanında bulunan mermer çeşme kimyasal yollarla temizlenecektir. Bahçe kapılarının yanlarındaki mermer sütunlardan olması gereken sütun başlıklarından sadece biri yerindedir. Eksik sütun başlıklarından biri hünkâr kasrı altındaki depodadır. Sütun başlığı buradan alınarak AB 57 ile temizlendikten sonra itinayla yeniden yerine yerleştirilecektir. Daha sonra eksik olan diğer iki sütun başlığı da asıllarına uygun olarak imal edilerek yerlerine konulacaktır.

Taş elemanlar; Kirlenmenin yoğun olduğu taş yüzeylerde, kontrollü bir mikro kumlama temizliği yapılacaktır. Mikro kumlama metodunda 1-1,5 atmosfer basıncı, 125 mikron altı alüminyum oksit, dolomit veya benzeri yumuşak agregalar kullanılacaktır. Caminin beden duvarları yakın zamanda onarım geçirdiği için duvarlar kısmen imitasyon taş tozlu sıva ile tamamlanmıştır. Bundan dolayı taş olan cephe kaplamalarında büyük ölçekte onarım yapılmayacaktır. Ancak gerekli olan yerlerde özellikle deniz cephesinde ve minare şerefesinde hava koşulları nedeni ile yer yer oluşmuş taş bozulmalarda küfeki taşı tozu katkılı imitasyon sıva uygulanacaktır. Caminin güney doğu cephesinde ve minarede eksik olan kemer taşları ile süslemeler küfeki taşı ile tamamlanması yapılacaktır. Ayrıca avlu kapılarının mermer kaplama olmayan arka yüzeylerinde ve güneybatı cephesindeki pencere parapetlerinde bulunan muhdes sıvanın raspası yapılarak ortaya çıkan taş yüzeyde 5 cm den büyük bozulmalarda orijinal taşı ile tamamlama gerçekleştirilecektir.

Ahşap kapılar; Hünkâr kasrı tarafındaki bahçe kapısında eksik olan ahşap kapı, kapı emsal alınarak yeniden yapılacaktır. Mevcut olan ahşap avlu kapısı zamanla çürüdüğünden orijinaline uygun şekilde birinci sınıf sert ahşaptan yenilenecektir. Avludan ana mekâna giriş kapı önüne yaptırılan muhdes camlı kapı kaldırılacaktır. Orijinal ahşap kapısı üzerindeki yağlıboyanın raspası yapılacak, böcek ve zararlılara karşı ilaçlanacak, ahşap onarımları yapılarak yeniden boyanacaktır. Kapı üzerindeki madeni aksam kaul kullanılarak temizlenerek kararmaya karşı da koruyucu (Paloroid B72) sürülecektir. Harime giriş kapısı aynı yöntemlerle temizlenerek yağlı boya ile boyanacaktır. Kapı kilit ve menteşe gibi madeni aksamı üzerindeki oksitlenme üzerine ortofosforik esaslı bir pas sökücü ile korozyonun stabilizasyonu gerçekleştirilecektir. Harimden hünkâr mahfiline çıkış kapısı ile hünkâr mahfili kapılarının raspası yapılarak böcek ve zararlılara canlılara karşı ilaçlanarak ahşap onarımları yapıp yeniden boyanacaktır. Kısaca yangın nedeniyle veya zaman içerisinde çeşitli nedenlerden dolayı hasar görmüş kapılar aslına uygun şekilde onarılacaktır.

Hünkâr mahfilindeki ahşap pencereler ise son tadilatla onarılmıştır. Fakat önceki son tadilatla yenilene pencere panjurları orijinalinden farklı bir yenilemeğe uğradıkları ve yangın nedeni ile bazı panjurlar hasar gördüğünden dolayı orijinal haline uygun olarak onarılacaklardır.

Metal elemanlar; Pencere şebekelerindeki boyanın metilen klorür esaslı bir boya sökücü ile sökümü yapıldıktan sonra bir kat astar, üç kat sentetik boya ile boyanması yapılacaktır. Ayrıca aşırı paslı bölümlerde ise ortofosforik esaslı bir pas sökücü ile korozyonun stabilizasyonu yapılacaktır.

Bezemeler; Cami hariminde bulunan hünkâr mahfilini taşıyıcısı konumundaki sütunlardan hasar görmüş olanların onarımları yapıldıktan sonra sütunların üstlerinin yeşil porfir ve dalgalı beyaz mermer tonlarında orijinaline uygun şekilde boyaması gerçekleştirilecektir. Ayrıca mahfili taşıyan sütunlardaki eksik akantus yaprakları da orijinaline uygun olarak tamamlaması yapılacaktır. Hünkâr mahfilinde sütunlar arasında mevcut olan madeni şebeke üzerine altın varak uygulanacaktır. Mihrap içinde bulunan kalemişleri özgün hali göz önünde bulundurularak onarılacaktır. Minber ve vaaz kürsüsünün yağlı boya raspaları yapılacak ve sonra böcek zararlarına karşı ilaçlanarak yağlıboya ile

boyanacaktır. Son olarak minber ve vaaz kürsüsündeki geometrik motifler üzerine yapılan altın varak uygulaması onarımı yapılacaktır. Cami düz, ahşap tavanın ortasında altın yıldızla yapılmış göbek altın varak ile varaklanacaktır. Ana mekân pencerelerinde mevcut II. Mahmud dönemi madeni şebekelerin yağlıboya raspası yapılarak, anti paslanıp yeniden boyası yenilenecektir.

Pencereler; Cami pencereleri ise bundan önceki son onarımda yenilenmiştir. Fakat yenilenen pencerelerin montajları yapılırken pencereler düzgün yerleştirilemediği için pencere ve duvar arasındaki açıklıklar sıva ile kapatılmaya çalışılmıştır. Pencerelerde estetik olamayan bu görüntüyü ortadan kaldırmak için pencereler sökülerek, mevcut açıklıklara göre pencereler birinci sınıf çam kereste ile yenilenecek boyası yapılacaktır. Kötü montajdan dolayı onarılan pencereler özenli bir şekilde yerine yerleştirilecektir.

Döşemeler; Ana mekândaki cami döşemeleri ahşap olduğu için yer yer nem almıştır. Nem alan bölümlerdeki döşemeler taşıyıcı sistem kontrol edilecek sökülecektir. Nemden dolayı işlevini kaybeden bölümler orijinal ahşap malzeme kullanılarak onarılacaktır. Ayrıca giriş döşemesi mermer olan mahfilin döşemesindeki mevcut kırıklar orijinaline uygun mermer ile tamamlanacaktır. Yangın nedeni ile hünkâr kasrında hasar gören döşemelerde kaldırılarak orijinal döşeme kendi kotunda ikinci sınıf çam kereste ile onarımı yapılacaktır. Bodrum zeminde mevcut ahşap kontrplak döşeme plakaları ve depo birdeki toprak zemin kaldırılarak, yerine cami genelinde kullanılan ahşap rabıta parke uygulanacaktır. Depo ikideki şap zemin yerine işlevine uygun olarak seramik kaplanacaktır. Ayrıca caminin muhdes avlu döşemeleri de sökülerek traverten döşeme yapılacaktır. Güneydoğu cephesinde mevcut zemin dolgusu kaldırılarak orijinal döşeme kotuna indirilecektir.

Abdesthane; Abdesthane yapı ile uyumsuz ve hijyen olmayan durumdadır. Ayrıca bu projede abdesthane içinde yer alan şadırvanın restorasyonu amaçlanmıştır. Ancak cami avlusunda estetik ve faydalı amaç doğrultusunda mevcut bina kaldırılacak ve sonra şadırvan AB 57 ile temizlenecek, yeni oturak taşları konularak şadırvanın kullanımı etkinleştirilecektir.³⁰⁴

---

³⁰⁴ İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü 2006 yılı restorasyon raporu.

Fotoğraf 63:

Yangın sonrası Hünkâr Kasrının içten görünümü

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 64:

Hünkâr Kasrı'nın yangın sonrası çöken çatısı

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 65:

Emirgan Camii hünkâr kasrı onarımından

<https://www.google.com/search?q=emirgan+camii+kitabeleri&source>

Fotoğraf 66:

Emirgan Camii ana giriş kapısı

KTVKKB (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 67:

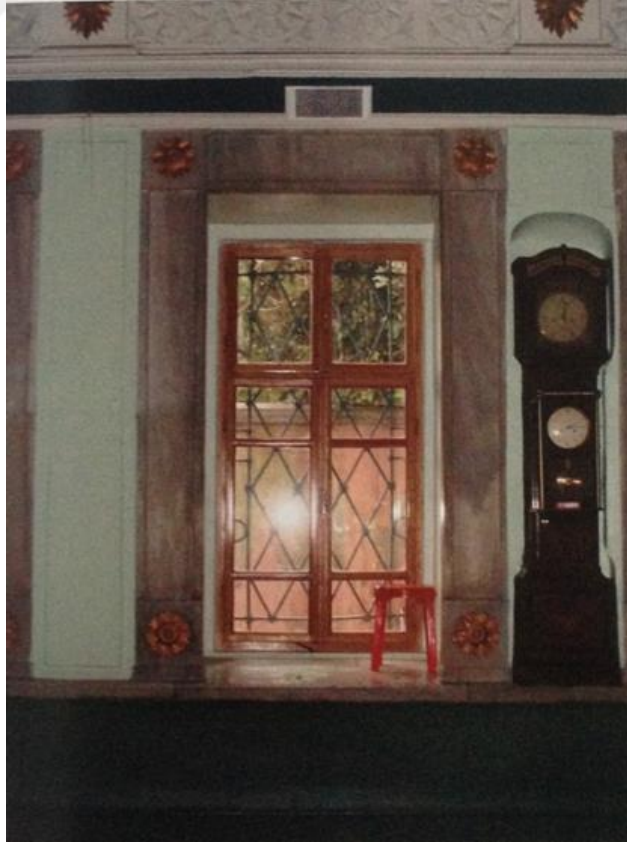
Emirgan Camii'nin hünkâr kasrı cephesinden görünümü

KTVKKB (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 68:

Emirgan Camii rozetli çerçeveleri

KTVKKB (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 69:

Emirgan Camii Minberin köşkünü taşıyan sütunlar

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 70:

Emirgan Camii minaresinden detay

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 71:

Emirgan Camii avlusundaki çeşme

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 72:

Emirgan Camii haremindeki sütun başlıkları

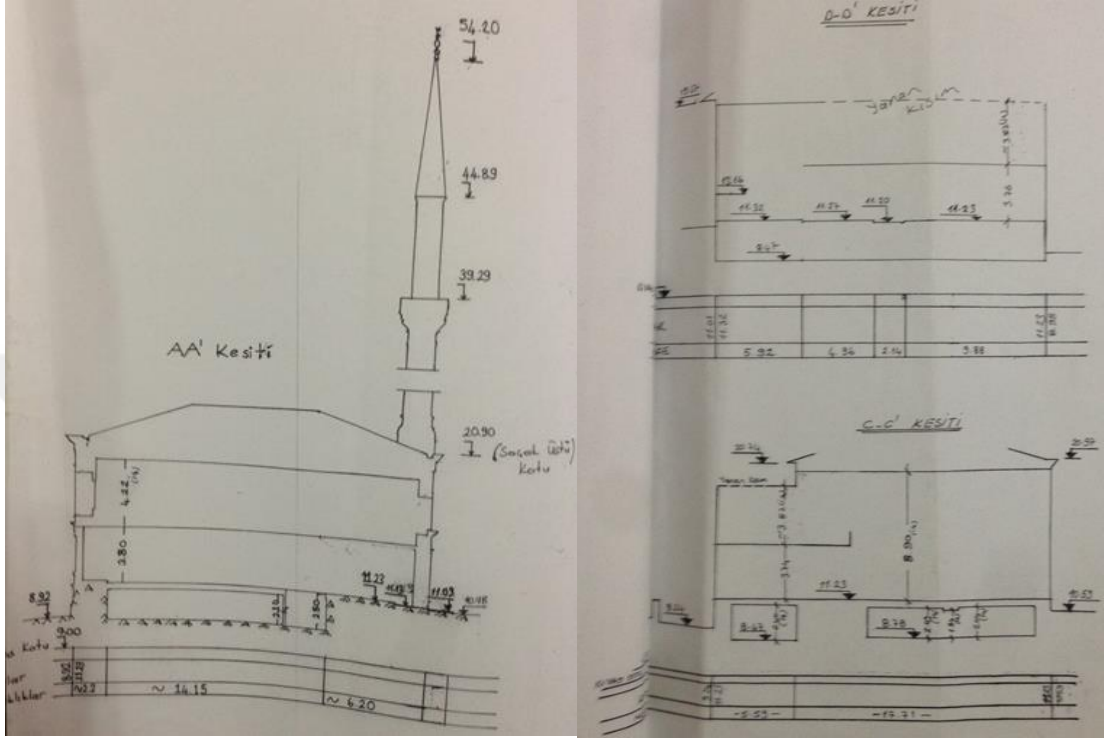

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Emirgan Hamid-i Evvel Camii'nin 04.01.2008 de hazırlanan kesit formuna göre;

Çizim 13:

Emirgan Camii kesit formuna göre çizimi

KTVKKBK (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu)

Fotoğraf 73:

Emirgan Camii mihrap cephesi

http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=13314 18.12.2008

3. .5. Külliye'nin Diğer Unsurları

3. 5. 1. Emirgan Mektebi (Hamid-i Evvel Mektebi)

Emirgan camisinin onarım belgeleri arasında Sıbyan Mektebi için tahsisat ayrıldığına dair ilk belgeye 1865 yılında rastlanmaktadır. 1865'de sonra ise Mirgün semti Sıbyan Mektebi ile ilgili belge yeniden 1911'de hazırlanan müfettiş raporunda geçmektedir. Fi 13 Ağustos sene 329 (1911) tarihli raporda mektep;

Mirgün'de Hamid-i Evvel Mektebi kâgir bir mektep olup ahşap bir yemekhane ve fevkani bir dersane ile öğretim araçlarından ibarettir. Muallim-i evvel Osman Beyin evkaftan 50 kuruş irfan-ı muarefe olarak almakta ve muallim-i sani Sadık İttifa da 40 kuruş almaktadır. Muallim-i evvel aynı zamanda camii şerifte imam-ı sanidir. Muallim-i sani de camide imam-ı evveldir. Muallim-i evvel Arabiden mezundur. Ellili yaşlarındadır. Ve her iki muallim de masundur. Mektepte 8 talebe bulunmaktadır. Bundan beş sene evvel-i muallim Sabık'ın zamanında 80 talebe bulunmaktaydı. Meşrutat nihayetinde bu muallimat uhdesine geçmiş ve bugünkü verakasına gerilemiştir. Böyle iken civarındaki ittihat mektebinin mükemmeliyetinden dolayı bu mektepte tersi ettiği rivayet edilir.³⁰⁵ (Ek 10)

Görülen o ki II. Abdülhamid zamanında okulun mevcudu kalabalık iken II. Meşrutiyet sonrasında öğrenciler daha modern okullara gönderilmeye başlanmıştır.

Gültekin, Mirgün mektebindeki hoca için 57 kuruş verildiğini İstanbul ve Bilad-ı Selase'deki vakıf sıbyan mekteberinin kayıtlarından çıkarmaktadır.³⁰⁶ Buradan da anlaşıldığı gibi bugün Cami meşrutatı içinde yer almayan sıbyan mektebi 20. Yüzyılın başında bulunmaktaydı. Ayrıca aynı kaynakta sıbyan mektebinin ihtiyaçlarının aşağıdaki şekliyle giderilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Evkâf-ı Şerife ile Evkâf-ı Mülhakadan bulunan dersa'âdet ve bilâd-ı selâse'de sâ'iresi vezâ'if-i seneviyesiyle sıbyânânın aynen ve bedalen muhassas kaplama olup 1295 senesinden i'tibaren bir senelik def'aten ve bundan i'ta kılınacak

³⁰⁵ Mekatib-i Umumiye Talebesine Mahsustur, *Müfettiş Raporu*, Ankara Milli Kütüphane Yazmalar koleksiyonu 1120 nolu eser, 1912-1914, 86.

³⁰⁶ Ahmet Nezih Gültekin, *Osmanlı Kaynaklarına göre İstanbul Cami, Tekke, Medrese, Mekteb, Türbe, Hamam, Kütüphane, Matbaa, Mahalle ve Selatin İmaretlere*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2003), 897.

mebalığın cedvelinde; Mirgün mektebi için 90 kömür parası, Kapama-i gariyye 1277/30, avâ'idât 152/10 ve icmal 1521 kayıtları bulunmaktadır.³⁰⁷

Suphi Saatçi'nin verdiği bilgide ise, 1923-1928 yıllarında düzenlenen yazma vesikaya göre Boğaziçi'nde saptanan 39 sıbyan mektebi arasında Emirgan Camii'nde bulunan Abdülhamid-i Evvel Mektebinin durum vaziyeti belirtilmiştir. Vesikada mektebin cami hariminde ve harap durumda olduğu ifade edilmiştir.³⁰⁸ Yani Cumhuriyetin ilk yıllarında sıbyan mektebi binası artık harap haldedir. Bugün ise binadan eser bulunmamaktadır.

3. 5. 2. Muvakkithane

Emirgan Cami'nin Hünkâr Kasrı tarafındaki Muvakkithane sokağının deniz tarafındaki köşesinde yer almaktadır.

Sultan Abdülmecid (1839-1861) döneminde Emirgan Cami için 1844 tarihinde su deposu ve muvakkithane yaptırıldığı kaynak kitaplarda geçmektedir.³⁰⁹ Taştan inşa edilen muvakkithanenin camiye bakan giriş kapısının üzerinde kitabesi bulunmaktadır. Kitabeye göre H.1260-M.1844 yılında Sultan Abdülmecid döneminde inşa edilmiştir. Bir köşesi pahlanmış olan yapı dikdörtgenden bozma bir şekildedir. Beden duvarlarının üst kısmı kademeli silmeler ile hareketlendirilmiştir. Ayrıca dışarıya taşmış şekilde yüksek bir korniş ile çevrelenmiştir. Kıрма çatı üslubunda örtüsü kiremit ile kaplanmıştır. Muvakkithanenin kitabesinde oval bir madalyon içerisinde Hattat ve Tuğrakeş Abdülfettah Efendi³¹⁰ tarafından çekilmiş olan Sultan Abdülmecid'in tuğrası

³⁰⁷ Gültekin, *Osmanlı Kaynaklarına göre İstanbul Cami, Tekke, Medrese, Mekteb, Türbe, Hamam, Kütüphane, Matbaa, Mahalle ve Selatin İmaretleri*, 911.

³⁰⁸ Suphi Saatçi, "Boğaziçi Medreseleri ve Sıbyan Mektepleri", *Geçmişten Günümüze Boğaziçi*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2008), 255.

³⁰⁹ Çelebi, *Boğaziçi Yerleşmelerinde Emirgan'ın Tarihsel Gelişimi*, 35.

³¹⁰ Abdülfettah Efendi (1815-1896); Sakız Adasında doğan Fettah Efendi Rum asıllıdır. Çocukken Serasker Hüsrev Paşa tarafından satın alınmış ve sonrasında Müslüman olmuştur. İyi bir eğitim ve terbiye göyerek yetişen Fettah Efendi, Hâfız Mustafa Şakir Efendi'den sülüs ile nesih icazeti almış Yesârizâde Mustafa İzzet Efendi'den ta'lik icazeti almıştır. Hüsrev Paşa'nın özel kâtibi, sıbyan alayı ve tabur kâtiplerine yazı hocası olarak görev yapmıştır. Döneminin birçok yapısında levha ve tuğraları bulunmaktadır. Konu bağlamında Sultan Abdülmecid'in imar eylediği emakini emiriyye, çeşme ve sairelerinin tuğra, yazı ve tarihlerini yazmıştır. Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, (Maarif Vakfı Bilim Eserleri Müdürlüğü, 1953), 24-25 - Muhittin Serin, "Abdülfettah Efendi", *Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi*, (İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları: 23, 2012), 19.

bulunmaktadır.³¹¹ Ayrıca kitabenin sözleri Şair Ziver tarafından yazılmış, hatta dökülmesi ise Hattat Yesarizâde Mustafa İzzet tarafından olmuştur.³¹²

Fotoğraf 74:

Emirgan Camii muvakkithanesi

<https://www.google.com/search?q=emirgan+muvakkithane&source>

3. 5. 3. Çeşmeler

Emirgan Camisi meşrutatında üç adet çeşme bulunmaktadır. Bunlardan ilki Emirgan Cami avlusundaki çeşmedir; Bu çeşmenin kitabesi yoktur. Caminin sağında avlu duvarına dayanmış durumdadır. Enine kuşak halinde dizilmiş renkli taşlardan oluşan bir fon üzerinde vazo ve çiçek motifleri ile bezenmiştir. Bitkisel bezemelerin üstüne korniş ve sonrada bir başlık ile ayna taşı yerleştirilmiştir. Ayrıca teknesi iki konsola bindirildiği için banyo küvetini andırmaktadır.³¹³

³¹¹ Haluk Kargı, “Boğaziçi Muvakkithaneleri”, *Geçmişten Günümüze Boğaziçi*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2008), 242.

³¹² Köşklü, *I. Abdülhamid Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi*, 109.

³¹³ Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, 266.

Fotoğraf 75:

Emirgan Camii avlu duvarına dayalı çeşme

Neziha Bezci, 21.4.2018

İkinci çeşme ise daha görkemli olan Meydan çeşmesidir (I. Abdülhamid Han Çeşmesi); Cami meşrutatındaki en orijinal eserdir. Emirgan Camii'nin inşasından iki yıl sonra 1783'te I. Abdülhamid eşi Hümaşah Hatun ve oğlu Mehmed için caminin karşısındaki Çınaraltı meydanına yaptırmıştır. Çeşmenin denize bakan kısmında “Maşallah”, “Barekallah” yazısı ile I. Abdülhamid'in tuğrası ve H.1197 tarihi bulunmaktadır. Çeşmenin üstündeki kitabelerin sülüs ile yazılı olanları Hattat Mehmed Emin³¹⁴, talik ile yazılı olanlar Hattat Yesari Mehmed Esad Efendi³¹⁵ tarafından yazılmıştır.³¹⁶ Camii

³¹⁴ Mehmet Emin Bey (H.1198-M.1784); Edirne'de doğmuştur. Hattatzâde Hüseyin Efendi'den sülüs ve nesih öğrenerek icazetini almıştır. Darüssaade Nazırı Şehit Ahmet Ağa'nın Kahvecisi iken daha sonra hocalık mesleğine geçmiştir. Celi yazıya da meraklı olan Mehmet Emin Efendi'nin Beykoz çayırının iki kıyısında bugün de mevcut iki çeşmeden Terazibaşı Çeşmesi diye anılan çeşmenin kitâbesi, Beykoz Ortaçeşme otobüs durağı yakınındaki diğer çeşme, İshak Ağa'nın Kireçburnu'nda yaptırdığı caminin kuzey tarafında bulunan çeşmenin kitâbesi, I. Mahmud devrinde Edirne Sarayı'nda yapılan binaların tarih kitâbelerini ve İstanbul'da Arap Camii'nin mahkeme tarafındaki “selâmün aleyküm bimâ sabertüm” ibaresini yazmıştır. Şevket Rado, *Türk Hattatları*, (İstanbul: Yayın matbaacılık), 176. – Muhittin Serin, “Emin Efendi, Edirneli”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), XI:114.

³¹⁵ Mehmed Esad Yesari (ö.1213/1789); İstanbullu olan Yesari, sağ tarafı felçli doğduğu için yalnız sol tarafını kullanmıştır. Bu sebeple kendisine “solak” manasına gelen “Yesari” denmiştir. Bu sebeple solak olarak meşhurdur. Hat sanatında büyük başarılar gösteren Mahmed Esad Yesari, Talik ekolünün kurucularından olmuştur. Ayrıca III. Mustafa döneminde kendisini Sarây-ı Hümâyun'a hat muallimi olarak tayin etmişlerdir. Özellikle I. Abdülhamid ve III. Selim devrinde kendilerinin ve devlet adamlarının yaptırdıkları mimari eserlerdeki celi ta'lik kitâbeler Yesârî Esad Efendi'ye yazdırılmıştır. Emirgân Camii ve Çeşmesi (1197/1783) bunlar arasındadır. (Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, (Maarif

avlusu dışına meydan çeşmesi olarak inşa edilen çeşme, sekiz köşelidir. Mermer malzemeden yapılan çeşmenin dört yüzeyinin alt kısımlarında musluklar, üst kısımlarında ise aynalık ve kitabelikler yer almaktadır. Ayrıca aynalıklar Türk rokoko üslubu ile bezenmiştir. Köşeler ise friz ile çevrelenen sütunlar bulunmaktadır. Frizin üstünde sütunlar saçağa kadar devam eder. Burada tekrar bir frizle daha çevrilmiştir. Ayrıca frizler arasında kalan boşluklara kabartma şeklinde yazılar yerleştirilmiştir. Çeşme, musluk olan cephelerinde yalaklar diğer cephelerde ise zenk taşları ile çevrelenmiştir.³¹⁷

“Çeşmenin üzerindeki manzumenin metni şöyledir;

Güzidemmenba’-cûy-ı atâ seçeşme-i ihsan

Sehab-ı atıfet zıll-i Hâlik-i Zü’l-men

Şehinşah-ı cihan Abdülhamid Han-ı adaletkâr

Olur vasf-ı cemilinde zeban-ı natıkaa alkan

Bina itdi bu ziba çeşmesar-ı nur-bahşayı

Akıtdı âb-ı nâbı ta ola gencide-i mahzen

Be-ferman-ı Hüda şehzadesi Sultan Mehmedle

Hümaşah Valide Kadın çün itdi cenneti mesken

Hibe itdi bu çeşme ecrini anlara cami’-veş

Ola ervahı şad-ü cennet ola kûşe-i medfen

Safay-ı kalb ile Hak Padişahı eyleyüb dâim

Kederden olalar şehzadegân-ü duhteran eymen

Bu ziba çeşmenin her katre-i âbı hesabınca

Vire bâri Hüda ruz-i cezada ecr-i müstahsen

Vakfı Bilim Eserleri Müdürlüğü, 1953), 531. – Uğur Derman, “Yesari Mehmed Esad”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43: 486-487.

³¹⁶ Köşklü, *I. Abdülhamid Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi*, 109.

³¹⁷ Mustafa Akgün, *18.yy İkinci Yarısı İstanbul Çeşmeleri*, (*Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 1974), 28.

Zeban-ı lülesi atşana der tarihini Tevfik

Muhammed aşkına mâ iç su bu nev ayn-ı sâfider 1197³¹⁸

Üçüncü çeşme ise Şadırvan sayılabilir; Caminin orijinal şadırvanı günümüze ulaşmamıştır. Günümüzdeki şadırvan üzerindeki kısa kitabesine göre; Sahibü'l hayrat vel hasenat Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın merhumun haremi Mümtaz Kadın Efendi'nin kalfalarından Rengigül Hanımın vakfıdır. H.1322- M.1904 ibaresi bulunmaktadır. Yapı ortada bulunan bir havuz ile dört cephesindeki musluk ve tekne taşlarından oluşmaktadır.³¹⁹

Fotoğraf 76:

Emirgan Camii Rengigül hanımın hayratı

Neziha Bezci, 21.4.2018

3. 5. 4. Hamam

Emirgan Camii ve meydan çeşmesi ile birlikte I. Abdülhamid döneminde yaptırılan hamam büyüktü. Döneminde “Taksim suyu” denilen fakat zamanımızda İstinye sırtlarında kaybolmuş sudan yaralanıyordu. Ayrıca bahçesine bulunan iki kuyudan da faydalanılmaktaydı. 1887’deki gazete hamam ile ilgili “4000 zira bahçe içinde ikişer odalı iki menzilhanesi olan ve iki masura suyu olan 18 kurnalı Emirgan’da bir bab yekta

³¹⁸ Egemen, *İstanbul’un Çeşme ve Sebilleri*, 26.

³¹⁹ Köşklü, *I. Abdülhamid Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi*, 107.

hamamın 4/5 nin satılıktır” ilan bulunmaktadır. Günümüzde mevcut olmayan hamam 1949’da yıktırılarak yerine apartman yaptırılmıştır.³²⁰

3. 6. Emirgan Cami’nin Bugünkü Durumu

Günümüzde Sakıp Sabancı Caddesi (Boyacıköy) ile Doğu Muvakkithane Caddesinin köşesinde bulunan Emirgan Camii, II. Mahmud dönemindeki büyük yenilenmeden sonra geçirdiği onarımlarla günümüze kadar ulaşmıştır. Mihrap eksenindeki giriş kapısının üzerine konulan I. Abdülhamid dönemi kitabesi halen yerinde bulunmaktadır.

Fotoğraf 77:

Emirgan Camii giriş kapısı cephesi

Neziha Bezci, 21.4.2018

Beden duvarları kesme taştan olan cami, 15.50 x 15.50 m. ölçülerinde kare planlı ve üst çatı örtüsü ahşaptandır.³²¹ Cami dışarıdan iki katlı görünmesine karşılık arazi eğiminden dolayı güney ve batı beden duvarlarının zemininde depo olarak kullanılan bodrum katları bulunmaktadır. Güney ve batı beden duvarları ufak teferruatlar haricinde birbirinin aynısıdır. Güney beden duvarı iki korniş ile kesilerek üç bölüme ayrılmıştır.

³²⁰ Reşat Ekrem Koçu, “Emirgan Hamamı”, *İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1961) IX: 5095.

³²¹ Köşklü, *I. Abdülhamid Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi*, 104.

Üç ayrılan beden duvarının alt kısmı kesme taşlarla işlenirken orta ve üst bölüm ikisi köşelerde yedi paye ile dikey olarak bölümlendirilmiştir. Üst katta payeler arasında ortasında dışarı taşkın kilitli taş bulunan yuvarlak kemerli altı tane pencere bulunmaktadır. Alt kat yani bodrum üstündeki beş pencere ise dikdörtgen ve dış tarafı demir kafeslidir. Beden duvarlarında çatıya geçiş ise payeler bittikten sonra kademeli saçak sistemiyle sağlanmıştır. Güney beden duvarlarına pencere detayları, gömme payeler, enine kornişler ve kademeli saçak görüntüsü ile hareketlik katılmıştır. Güney beden duvarları ile aynı özelliklere sahip batı beden duvarlarında zemin eğiminden dolayı payeler birinci korniş yerine zemindeki kornişten başlatılmışlardır.

Caminin güney cephesindeki avlu ile kuzey cephesindeki avluya giriş cephesi demir parmaklıklarla çevrilidir. Enine kornişlerle iki bölüme ayrılan kuzey cephesinin ortasında giriş kapısı bulunmaktadır. Giriş kapısının iki yanındaki mermer payeler üzerinde caminin ilk yapıldığı dönemi ifade eden yeşil zemin üzerine yazılmış kitabesi bulunmaktadır. Kuzey cephesinin ortasında bulunan ana giriş kapısından öncelikle son cemaat yerine girilir. Dört pencereye yer verilen son cemaat yerinin solunda imam odası sağında ise kadınlar mahfiline çıkış merdivenleri bulunur. Ayrıca merdivenlerin yanında minareye çıkış kapısı bulunmaktadır. Son cemaat yerinin üst katıda kadınlar mahfili olarak ayrılmıştır. Giriş kapısının solunda üç, sağında iki pencere yer almaktadır. Enine kornişlerle iki bölümden oluşan bu cephenin üst katında ise altı adet dikdörtgen pencere bulunmaktadır.

Caminin iç mekânında ise son cemaat yerinden harim kısmına geçişin karşısında mihrap yer almaktadır. Mihrabın beden duvarlarından dışına taşmış herhangi bir çıkması yoktur. Dıştan, kör bir pencere formundadır.³²² Mihrap da üzerinde taşıdığı bezeme kompozisyonları göz önünde bulundurulduğunda caminin yenilediği II. Mahmud dönemine mal edilmektedir. Mihrabı tarihlendirmede nişindeki kalemişi bezemelerindeki kompozisyonlar, iki yanındaki payeler ile üstlerindeki rozet ve yaprak motifleri önemli unsurlardandır. Mihrabın üzerinde ise yeşil levha üzerine altın kullanılarak celi sülüs ile yazılmış Âl-i İmrân süresinin 37. Ayeti bulunmaktadır.³²³ Yarım yuvarlak niş şeklindeki mihrabın içi kalemişi ile bezenmiştir. Burada stilize yaprak, çiçek motifleri ve kıvrık dal örnekleri bulunmaktadır ayrıca mihrap nişinin tam

³²² Berica Nevin Berberoğlu, *Boğazın İncileri Yalı Camileri*, (İstanbul: Portakal Basım Yayınları, 2010), 93.

³²³ Ersoy, İstanbul'daki Selatin Camilerinin Kitabeleri, 134.

ortasında çiçek ve yaprak motiflerinden oluşan zincirlerle tutturulmuş bir kandil kompozisyonu bulunmaktadır. Mihrabın iki yanında ise başlıkları ve cephesi varaklarla bezenmiş payeler bulunmaktadır. Payelerin üstü arasında kornişlerle bölünerek iki kademeli olarak bir miktar daha uzatılmıştır. Uzatılan bu bölümler arasına varaklı rozet ve yaprak motifleri uygulanmıştır.

Fotoğraf 78:

Emirgan Camii mihrabı

Neziha Bezci, 21.4.2018

Harimin iç kısmından pencereler mermerden dikdörtgen çerçeveli ve köşelerinde varaklı kabartma rozetler bulunmaktadır. Mahfilin daire ile yıldız şeklinde motiflerle bezenen ahşap korkuluğu alt ve üst pencereler arasında devam ederek bir bütünlük oluşturmaktadır. Harimdeki sütunlar ise hünkâr mahfilini alt ve üstten taşıırken, kadınlar mahfilinin harim cephesinin üst katında ve harimim üst pencereleri arasında beden duvarlarına gömme olarak bulunmaktadır. Gömme sütunlar ve üst kattaki sütun başlıkları volütlü ve üzerleri varaklıdır. Alttaki sütunlar ise kaideler üzerindedir.

Emirgan Camii'nin Hünkâr mahfili, son cemaat yerinin üst katına “L” planlı olarak yerleştirilen mahfilin güneydoğusuna eklenmiştir. Sekiz sütun tarafından taşınan mahfilin dört sütunu Hünkâr mahfilinin taşıyıcısı konumundadır. Altın yaldızla boyanmış akantus yapraklı başlıkları bulunan sütunlar kare planlı taş kaideler üzerindedir. Ayrıca doğusunda ahşap Hünkâr kasrı bulunmaktadır. Mahfilin harime bakan cepheleri deliğişi tekniği kullanılarak yapılmış, her biri dörtlü olarak yan yana sıralanmış motiflerden oluşan korkuluklar bulunmaktadır. Ayrıca korkuluklar hünkâr mahfilini aşarak mahfilin tamamını dolanmaktadır. Sütunların üzerine denk gelecek şekilde korkulukların üzerine yerleştirilmiş ve altın yaldızla boyanmış ahşap çiçek motiflerinden üçü hünkâr mahfilinin harim cephesine denk gelmektedir. Hünkâr mahfilinin harim cephesindeki dört sütunun arasında altın yaldızla boyanmış kafesler bulunmaktadır. Pirinç döküm tekniğiyle yapılmış kafes levhalar ampir üslubundadır. Ayrıca kafes levhalar II. Mahmud döneminin bezeme öğelerinden olan ve “Sultan Mahmud Güneşi” olarak adlandırılan ışınsal doğrulardan oluşan bir taç bölümü ile sonlandırılmıştır. Kafesin içi ise bir meşale ve onun çevresine serpiştirilmiş buğday başakları, kurdele ve çiçek motifleri ile bezenmiştir.³²⁴

Fotoğraf 79:

Emirgan Camii hünkâr mahfili

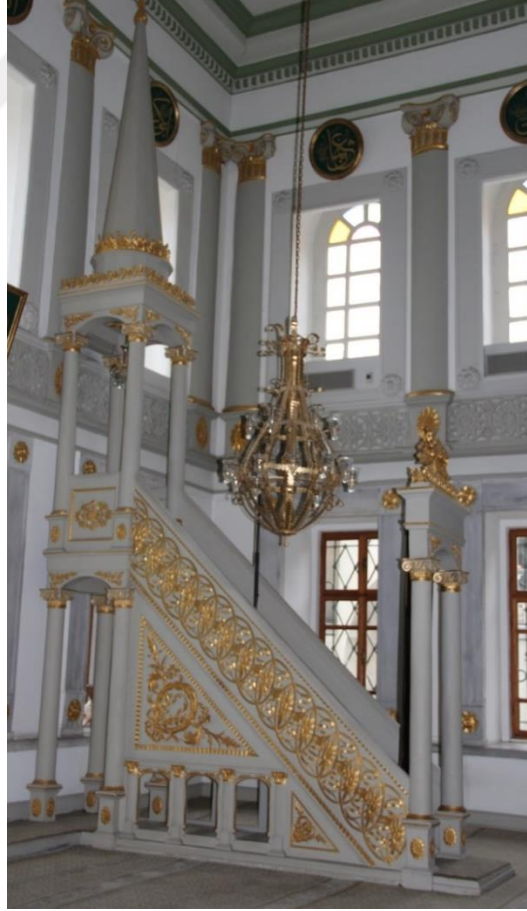
Neziha Bezci, 21.4.2018

³²⁴ Çetinaslan, Osmanlı Camilerinde Hünkâr Mahfilleri, 191.

Üzerinde yapıldığı dönemi belirten herhangi bir kitabe bulunmamasına rağmen alınışındaki celi sülüs ile yazılmış Kelime-i Tevhid H.1280 (M.1863) tarihli dir.³²⁵ Caminin mermer minberi harimin genelinde olduğu gibi varaklı bezemeler ile hareketlendirilmiştir. Minberin merdivenlerinin yan korkuluklarında harimi çeviren mahfilin ahşap korkuluklarındaki oymalı bezemeyi andıran varaklı kompozisyonlarla bezenmiştir. Aynalık kısmı ise varaklı yaprak motifleri ile kompozisyon oluşturulmuştur. Harimin bütünlüğü düşünülerek minberin girişinin iki yanında ve köşk kısmı ile külahını taşıyan zarif sütunların başlıkları volütlü ve varaklıdır. Ayrıca sütunların kaidelerinde varaklı rozet motifleri kullanılmıştır. Minberin çıkış kapısının tacında ise bitkisel motiflerle kompozisyon oluşturulmuş ve sonrada varaklanmıştır. Minberin süpürgelik kısmında ise varaklı yuvarlak kemerli üç açıklık bulunmaktadır.

Fotoğraf 80:

Emirgan Camii minberi

Neziha Bezci, 21.4.2018

³²⁵ Ersoy, İstanbul'daki Selatin Camilerinin Kitabeleri, 134.

Kitabesi bulunmayan vaaz kürsüsü de malzeme, teknik, süsleme, form ve üslup özellikleri göz önünde bulundurulduğunda 1838'e tarihlendirilebilir. Vaaz kürsüsü, harimin güneydoğu köşesinde, Hünkâr mahfilini taşıyan sütunların arasına yerleştirilmiştir.³²⁶ Nitekim geç dönem sanatsal özellikleri taşıyan vaaz kürsülerinde olduğu gibi Emirgan Camii vaaz kürsüsünün yuvarlak formlu gövde bölümü kaidenin üstündeki kısa sütun üzerinde yükselmektedir. Vaaz kürsüsünün yapımında ayağın yerine düz, iç bükey ve dışbükey silmelerle vurgulanan kademeli kaideler kullanılmıştır.³²⁷ Ahşap malzemeden yapılan vaaz kürsüsünün korkuluğu ise çiçeğe benzer yaprak motifleri ile bezenmiştir. Çakma, kabartma, geçme ve delik işi teknikleri kullanılarak bezenen vaaz kürsüsünün zemini beyaz, yaprağa benzer bezemeleri de yaldızlı yağlı boya ile boyanmıştır.³²⁸ Yuvarlak formdaki vaaz kürsüsü de yapıldığı dönemin özelliklerini korumaktadır.

Fotoğraf 81:

Vaaz kürsüsü

Neziha Bezci, 21.4.2018

³²⁶ Saat, İstanbul Selatin Camilerindeki Vaaz Kürsüleri, 64.

³²⁷ Gülay Apa, "Osmanlı Geç Dönem İstanbul Vaaz Kürsüleri", XII. Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu, Çanakkale, 15-17 Ekim 2008 erişim: 14.02. 2019.
https://www.researchgate.net/publication/280711662_OSMANLI_GEC_DONEM_ISTANBUL_VAAZ_KURSULERI

³²⁸ Saat, İstanbul Selatin Camilerindeki Vaaz Kürsüleri, 64.

Emirgan Cami'nin ahşap tavanı bulunmaktadır. Üzeri kiremit örtülüdür. Beyaz zemin üzerinde yer alan oval formdaki göbekte bezemeler varaklıdır ve ampir üslubunun özelliklerini yansıtmaktadır. Göbeğin ortasında II. Mahmud döneminin en çok kullanılan kompozisyonu "Sultan Mahmud Güneşi" bulunmaktadır. Bu sebeple II. Mahmud dönemine tarihlendirilmektedir. Göbeği çevreleyen şeritlerin köşelerinde çiçek rozetleri bulunmaktadır. Dikdörtgen içinde Sultan Mahmud güneşini çevreleyen fiyonklarla birbirine tutturulmuş yarım daire şeklinde varaklı bezemeler yer almaktadır. Dıştan çevrelenen bordürün ortalarında ve köşelerdeki çiçek rozetlerine birleşik olarak iki yaprağın birbirini kesmesi ile oluşmuş şekiller yer alır.

Fotoğraf 82:

Emirgan Camii harem bölümünden görünüm

Neziha Bezci, 21.4.2018

Emirgan Cami'nin beden duvarlarındaki paye, korniş ve üst pencere kenarlarındaki kilit taşları haricin dış cephede süslemeler daha çok minarede toplanmıştır. Caminin kuzeybatısında çatı seviyesinden başlayan minare, zaman içinde hasar görse de geçirdiği onarımlarla ilk formunu koruyarak günümüze kadar gelmiştir. Nitekim bunun göstergesi de minarenin süslemelerinde bulunan akantus ve soyut yaprak üslubundaki süslemelerin yapının geç dönem mimari eserlerden olduğunun kanıtıdır.³²⁹ Emirgan

³²⁹ Söylemez, *Batılılaşma Dönemi İstanbul Camii Cephelerinde Taş Süsleme (1703-1839)*, 157.

Camii'nin minaresinin yapım tarihi hakkında kitabesi yoktur. Yapımı üzerindeki taş süslemelerin üslubuna dayanarak II. Mahmud döneminde caminin yenilenme aşaması olarak tarihlendirilebilir.

Camii'nin kuzeybatısında yer alan minaresi, kare bir kaide üzerinde yükselmektedir. Kaideden sonraki friz de baklava dilimi üzerinde beş yapraklı ve ortasındaki tomurcuğu taşmış şekilde yoncayı andıran kabartma motifler bulunmaktadır. Devamında bir kabartma frizden sonra şerefesine kadar hiçbir süsleme yoktur. Şerefenin altındaki ve korkuluğundaki süslemeler benzerlik göstermektedir. Şerefenin altında bir ucu dış bükey diğer ucu da sarmal kıvrımlı akantus yaprakları payanda görevi görmektedir. Payandaların arasında küçük boyutlu akantus yaprak motifleri bulunmaktadır. Şerife altı ile korkuluğunun arasındaki ince frizde kabartma şeklinde hatayi motifleri ile bezenmiştir. Şerefenin eşit parçalara bölünmüş korkuluğunun her bir parçasında üst üste oturturulmuş baklava dilimleri kabartma olarak taş işlenmiştir. Şerefeden sonra külaha kadar minare düz yükselmiştir. Külahın altında ise şerife korkuluklarındaki taş üzerine yapılan bezemeler tekrarlanmıştır.³³⁰

Fotoğraf 83:

Emirgan Camii minaresi

Neziha Bezci, 21.4.2018

³³⁰ Söylemez, *Batılılaşma Dönemi İstanbul Camii Cephelerinde Taş Süsleme (1703-1839)*, 156.

Caminin Muvakkithane Caddesine bakan tarafında ve caminin doğu cephesini kaplayacak şekilde beden duvarlarına bitişik olarak inşa edilen Hünkâr Kasrı bulunmaktadır. Camiye alt ve üst katlarda yer alan kapılarla bağlı Hünkâr Kasrı'nın batısında müstakil bir girişi de bulunmaktadır. Hünkâr Kasrı'nın müstakil girişine yapıldığı dönemde padişah kayıkla gelir, iki yanından mermer payeli merdivenlere yanaşır ve ahşap Hünkâr Kasrına çıkardı.³³¹ İki mermer payeye oturan bu kapının üstünde I. Abdülhamid'in tuğrası ile II. Mahmud döneminde caminin yenilediği H. 1254- M.1838 tarih ve Şair Ziver'in on altı mısralık yazısı Yesarizâde Mustafa İzzet³³² tarafından taşa işlenen onarım kitabesi bulunur. Ahşap ve iki katlı oluşuyla döneminin Hünkâr mahfillerinden ayrılmaktadır. Kasrın batı cephesindeki sütunlarla çevrili ana girişi dışa taşırılmış bölümle korumaktadır. Günümüzde Hünkâr Kasrı'nın üst katında ön cepheden dört pencere, güney cephesinden beş pencere bulunmaktadır. Alt katı ise ön cepheden giriş kapısının iki yanındaki dikdörtgen pencereler haricinde iki büyük pencere ve güneyden de üç pencere ile aydınlatmaktadır. Ayrıca girişin üstündeki çıkıntılı bölümün üst katı beş pencere ile aydınlanmaktadır. Hünkâr Kasrı'nda giriş cephesindeki pencerelerden kaynaklanan simetri sorunu ise aslında onarımlar sırasında girişin sağındaki pencerelerin kapatılmasından kaynaklanmaktadır.³³³

Fotoğraf 84:

Emirgan Camii sahil yolundan görünümü ve hünkâr kasrı

Neziha Bezci, 21.4.2018

³³¹ Berberoğlu, *Boğazın İncileri Yalı Camileri*, 92.

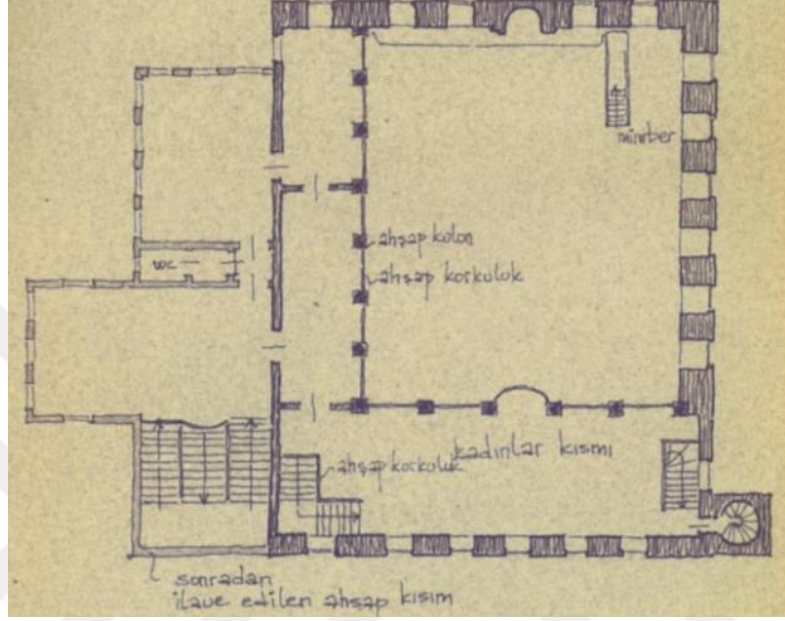
³³² Ergin, *Emirgan Camii Tarihçesi ve Emirgan Tarihi*, 42.

³³³ Köşklü, *I. Abdülhamid Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi*, 106.

Günümüzde cami avlusunun kuzeyinde ise Emirgan karakolu, gasilhane, helalar ve şadırvan bulunmaktadır.

Çizim 14:

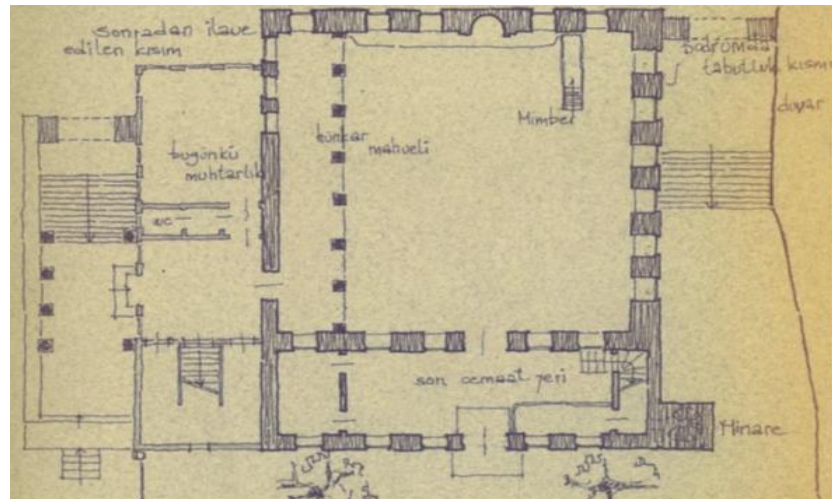
1965 yılına ait Emirgan Cami alt kat planı çizimi

Müjgan Şerefhanoglu³³⁴

Çizim 15:

1965 yılına ait Emirgan Cami üst kat planı çizimi

Müjgan Şerefhanoglu³³⁵

³³⁴ Çelebi, Boğaziçi Yerleşmelerinde Emirgan'ın Tarihsel Gelişimi, 52.

³³⁵ Çelebi, Boğaziçi Yerleşmelerinde Emirgan'ın Tarihsel Gelişimi, 52.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

I. Abdülhamid dönemi Batı etkisinin mimariye de yansıdığı bir dönemdir. Bu çalışma bağlamında incelenen Beylerbeyi ve Emirgan Camileri de benzer şekilde Batı mimari etkisini barındırmaktadır. Dönemin mimari açıdan önemli bir özelliği de barok ve rokoko üsluplarının Türk mimari üslubuyla yeniden sentezlenmesidir. Bu sentezleme Türk baroğu ve Türk rokokosu üsluplarını yaratmıştır. Her iki eser de öncelikle Türk barok üslubuyla inşa edilmiştir. Fakat II. Mahmud döneminde Emirgan Cami başta olmak üzere ampir üslubuyla neredeyse yeniden inşa edilmiştir. Beylerbeyi Cami orijinalliğini daha çok korumasına rağmen geçirdiği büyük tamiratlarla II. Mahmud dönemi özelliklerini de taşımaktadır.

Her iki cami için de inşa yeri olarak Boğaziçi köyleri seçilmiştir. Zira bu dönemde Boğaziçi köyleri bir sayfiye mekânı olarak yalılarla birlikte özellikle gelişmektedir. Beylerbeyi fetihten önce de yerleşilen bir yer olmasına rağmen, Emirgan semtinin oluşmasında bile inşa edilen cami büyük bir rol oynamıştır. I. Abdülhamid Emirgan Camiinin inşasından sonra çevresindeki bölgeyi de imara açmıştır. Semtlerin günümüzdeki halleri ise daha ziyade 1960'lar sonrasındaki taşradan gelen göçlerle oluşmuştur.

1777-1778 yılları arasında Padişahın validesi Şermi Rabia kadın için yaptırdığı Beylerbeyi Cami, Bizans döneminden beri yerleşim yeri olan hatta yazlık sarayların bulunduğu bir Boğaziçi köyündedir. Caminin ilk onarımı ve Hünkâr Kasrı gibi ekleme yapılarının ortaya çıktığı dönem II. Mahmud dönemidir. Ayrıca II. Mahmud döneminde caminin ilk minaresi yıkılarak yerine iki yeni minare inşa edilmiştir. II. Mahmud dönemindeki minare inşası sırasında sıbyan mektebi de caminin son cemaat yerinin üstünden avluya alınmıştır. Bu dönemde avluda bir iç harem avlusu da oluşturulmuştur. Bir Selatin Cami olarak Beylerbeyi camisinin 20-30 yıl arasında büyük tamiratlar geçirdiği anlaşılmaktadır. Ara dönemlerde de küçük tamiratlarla cami günümüze kadar gelmiştir. Büyük tamiratlara dair ilk bilgiler yapıdaki kitabeler üzerinden II. Mahmud dönemine ait olmasına rağmen arşivlerdeki ilk belgelere I:Abdülmeccid zamanında rastlanmaktadır. Sultan Abdülaziz döneminde ise yapıya Şehzade odaları eklenmiş ve mihrabın iki yanına şamdanlar konulmuştur.

Cami 1894 depreminde önemli derecede hasar görmüştür. Minareleri şerefe kısmına kadar yıkıldığından yeniden onarılmıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde onarım kayıtlarına rastlanmasa da caminin ilgili dönemde ulaşılan ilk onarımı 1945 tarihlidir. Cami 1960'lerden itibaren denize doğru kayma sorunu yaşamaya başlamıştır. Bu bağlamdaki ilk onarımını 1970'lerin başında geçirmiştir. Ayrıca aynı dönemde yapılan bilinçsiz restorasyonların ve amaç dışı kullanımların yapının orijinalliğini zedelediği görülmüştür. Caminin en büyük hasarlarından biri de 1983'de geçirdiği yangın sonrasına aittir. Yangında ahşap olan çatısı büyük hasar gören Caminin restorasyonunda süslemelerinde de değişimler olmuştur. Cami son büyük onarımını 2006 yılında geçirmiştir. Günümüzdeki durumu son onarım sorasına aittir. Caminin ilk halinde muvakkithane, hamam, çeşme ve sıbyan mektebi bulunmaktadır. Sonradan avlu, rıhtım, bağımsız bir sıbyan mektebi, ek çeşmeler, Hünkâr Kasrı, ikinci minare ve şehzade odaları eklenmiştir.

Arşivlerden tespit edilebildiği kadarıyla Beylerbeyi Camiinin geçirdiği değişimler belgeler üzerinden yeniden toparlanabilir. Böylece çalışmanın içinde ayrıntılı olarak ele alınan hususlara genel bir bakış elde edilebilir. Beylerbeyi Camiinin geçirdiği değişimler kronolojik olarak aşağıdaki gibidir:

1777-1778	I.Abdülhamid döneminde ilk inşası
1810-1811	I.Mahmud döneminde onarım görmüş. Onarım kitabesi mevcut
1820-1821	Tahsin Öz bu tarihte onarım gördüğünden bahsediyor. (Belgeve
22 Receb 1258 / 28 Ağustos 1842	Beylerbeyi Camii genel onarım
26 Zi'l-hicce 1268 / 11 Ekim 1852	Beylerbeyi Camii minaresinin onarımına dair masraflar
28 Muharrem 1276 / 27 Ağustos 1855	Beylerbeyi Cami meşruthanesinin tamiri
29 Şevval 1278 / 29.Nisan 1862	Beylerbeyi Cami tamiri
1 Recep 1286 / 7 Ekim 1869	Beylerbeyi Cami mahfili hümayun dairesinin tamiri
20 Recep 1287 / 6 Ekim 1870	Beylerbeyi Camii onarımı için bütçe

15 Şaban 1288 / 30 Ekim 1871	Beylerbeyi Camii onarımı ve memurlar için iki oda eklenmesi
23 Safer 1290 / 22 Nisan 1873	Beylerbeyi Camii minarelerinin külahlarının onarımı
6 Aralık 1292 /3 Ocak 1876	Beylerbeyi Camii onarımı için bütçe
29 Recep 1297 / 7 Temmuz 1880	Beylerbeyi Camii onarımı ve kalfalara verilen ücretler
22 Muharrem 1312/ 26 Temmuz 1894	1894 depremi sonrası minareler ve iskele
5 Zi'l-hicce 1302 / 15 Eylül 1885	Beylerbeyi Camii onarımı
6 Şaban 1282 / 25 Aralık 1895	Beylerbeyi Camii onarımı
9 Zi'l-kaide 1312 / 4 Mayıs 1895	Beylerbeyi Caminin suyolları onarımı
15 Cemaziye'l-evvel1315/12Ekim1897	Beylerbeyi Camii onarımı için kereste ihtiyacı belirtilmiştir
1 Zi'l-hicce 1319 / 11 Mart 1902	Beylerbeyi Camii mektep ve Araba meydanındaki suyolları masrafları
19 Cemaziye'l-ahir 1321 /	Beylerbeyi Camii müştemilat onarımı
7 Muharrem 1324 / 3 Mart 1906	Beylerbeyi Camii kurşunlarının onarımı
11 Ramazan 1324/ 29 Ekim 1906	Beylerbeyi Camii tamir ettirilen kurşunların masrafları
19 Recep 1327 / 6-7 Ağustos 1909	Beylerbeyi Cami şehzadelere ait odalarının tamirinin yapılması (iki belge)
1913	Beylerbeyi Camii rıhtımının onarımı
1945	Beylerbeyi Camii duvar çatlakların onarımı, pencerelerin yenilenmesi ve ahşap kitaberin onarımı
1950	Beylerbeyi Camii genel onarımı
1956	Beylerbeyi Camii kubberindeki kurşun kaplamaların onarımı

19 Temmuz 1959	Beylerbeyi Camii minareleri onarımı
12 Haziran 1960	Beylerbeyi Camii aksam ve duvarlarının onarımının gerekliliği için hazırlanan
12 Temmuz 1960- 2 Ekim 1960	Beylerbeyi Camii minarelerinin onarılmasının gerekliliği için hazırlanan
1967-1968	Beylerbeyi Camii minare onarımları
10 Temmuz 1971	Beylerbeyi Camii doğramalarının yanlış bakım dolayısıyla zarar görmesine dair
2 Aralık 1971	Beylerbeyi Camii onarımında hünkâr mahfili ve odalarına verilen zarar dair
5 Ocak 1972	Beylerbeyi Camii Hünkâr Kasrı'nın üst kat odalarının kaldırılması
11 Eylül 1973	Beylerbeyi Camii onarımı sırasında orijinal kapının iskele olarak
5 Ocak 1976	Beylerbeyi Cami otobüs caddesi tarafındaki taş kapının temizlenmesi
1983	1983'te Caminin kubbesinin yangın sonrası onarımı
1 Ekim 1997	Beylerbeyi Camiinin bahçe duvarlarının onarımının gerekliliğini bildiren belge
1 Mayıs 1998	Beylerbeyi Camii bahçe duvarlarının
16 Kasım 1999	1999 depremi sonrası camideki hasarlar rapor istenmesine dair belge
9 Kasım 2000	Müştemilat onarımı ve tarihi halinin
27 Temmuz 2001	Büyük gemilerin etkisiyle Beylerbeyi Camiindeki çatlakların büyüdüğünü
10 Temmuz 2002	Beylerbeyi Camii ısıtma sistemi yapılırken verilen zarara dair belge
1 Nisan 2002	Beylerbeyi Camii ve avlusunun yapısal risklerine dair belge

5 Nisan 2002	Beylerbeyi Camiinin kurşun örtüsünün değiştirilmesi kararı
22 Aralık 2004	Beylerbeyi Camii mevcut durumu, onarım ve güçlendirme önerileri
9 Şubat 2006	Beylerbeyi Camii yapısında meydana gelen bozulmalara dair belge
16 Mayıs 2006	Beylerbeyi cami restitüsyon ve restorasyon için kurul kararına sunulan
20 Şubat 2007	Beylerbeyi Camiinin onarımı için 2006 raporunun kabul edildiğine dair belge
7 Mayıs 2013	Beylerbeyi Camii orjinaline uygun genel onarımına dair belge

Emirgan camii ise 1781’de Boğaziçi’nin yeni yerleşim yeri olan Mirgün’de inşa edilmiştir. Günümüzdeki yapının ise daha ziyade II. Mahmud döneminde ampir üslubuyla inşa edildiği söylenebilir. Caminin I. Abdülhamid döneminden yapıda kalan orijinal kısımları hareme girişteki kitabesi ve günümüzde caddede kalan çeşmesidir. II. Mahmud döneminde Camiye Hünkâr Kasrı da eklenmiştir. Bu döneme ait bilgilere daha ziyade kitabeler üzerinden ulaşılmaktadır. Abdülmecid döneminde ise camiye muvakkithane eklenmiştir. Caminin onarımı ve idamesi için ayrılan kaynaklara dair belgeler olmasına rağmen masrafların hangi tür tamiratlara yapıldığı net olarak tespit edilememiştir. Ayrıca belgelerde sıkça imam, müezzin, kayyum, devrhan, aşrhan, muvakkit, suyolları bakımcıları için kaynaklar ayrıldığı ve bazılarına meşrutalar tahsis edildiği geçmektedir.

Osmanlı döneminde caminin yapısına dâhil olduğu bilinen sıbyan mektebi Meşrutiyet sonrası açılan modern okullarla birlikte kaybolmuştur. Ayrıca cami külliyesinde var olduğu bilinen hamam da muhtemelen yeni bina inşaları sırasında yok olmuştur. Cami avlusunun kuzey tarafının bir kısmı Cumhuriyet döneminde karakol inşası için işgal edilmiş diğer kısmına da helalar inşa edilmiştir. Bugün caminin kuzey tarafındaki avlusunda helalar, şadırvan ve biri tarihi bilinmeyen diğeri 19. Yüzyıl sonlarından kalan iki çeşme bulunmaktadır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde üst sınıfların iskân ettiği bir semtte yer alan caminin amaç dışı kullanımı artmıştır. 1950’lerden sonra semt taşradan

yoğun olarak göç almıştır. Bu dönemlerde Boğaziçi sahil yolunun caminin önünden geçmesiyle yapının rıhtımla bağı da kesilmiştir. Halen Caminin ek binalarının farklı amaçlarla kullanımı da devam etmektedir.

Emirgan Camisinin ilk halinin tespiti zor olsa da II. Mahmud dönemi sonrasındaki belgeleri takip ederek caminin geçirdiği değişimler ortaya konulmuştur. Caminin tamirat belgelerinin takibinin özeti aşağıda yer almaktadır. Çalışmada daha detaylı ele alınan konular aşağıdaki gibi toparlanmıştır.

Hicri 1196 / Miladi 1781	I. Abdülhamid döneminde ilk inşası
1838	II. Mahmud döneminde yeniden inşa ediliyor. Kitabesi mevcuttur.
29 Zi'l-hicce 1255 / 4 Mart 1840	Emirgan Cami'nin mermer ihtiyacını bildiren belge
21 Zi'l-ka'de 1259 / 13 Aralık 1843	Emirgan Camii muvakkithanesinin inşası
1 Zi'l-ka'de 1260 / 12 Kasım 1844	Emirgan Camii muvakkithanesinin inşa ettirildiği bilgisinin ver aldığı belge
29 Zi'l Hicce 1260/ 12 Kasım 1844	Emirgan Camii iç kısmında bulunan kuşağın boyamasının değişimini bildiren
12 Zi'l Kaide 1263 / 11 Ekim 1847	Emirgan Camii muvakkitliğine hane kirası bilgisini veren belge
24 Cemaziye'l-ahir 1267 /	Emirgan Camii tamir masrafları
26 Nisan 1851	
7 Rebiü'l-evvel 1271 / 28 Kasım 1854	Emirgan Camii hatibi Hafız Ahmed Efendi'ye verilen maaş bilgisi
1 Şaban 1276 / 23 Şubat 1860	Muvakkit Abdulaziz Efendi'ye verilen hane kirası bilgisi
18 Cemaziye'l-ahir 1282 /	Emirgan Camii mektep ve çeşmenin tamir masrafları
8 Kasım 1865	
10 Muharrem 1290/ 10 Mart 1873	Emirgan Camii meşruthanesinin onarımı

13 Muharrem 1298 / 16 Aralık 1880	Emirgan Camii imam ve müezzinler için meşruthaneye ilave haneler yapılması
10 Recep 1298 / 8 Haziran 1881	Emirgan Camii tamiri
13 Zi'l-ka'de 1301 / 4 Eylül 1884	Emirgan Camii tamiri
1894	1894 depremi sonrası camiinin durumunu gösteren belge
18 Şaban 1313/ 3 Şubat 1896	Emirgan Camii tamiri (1896 ile ilgili üç belge bulunmaktadır.)
13 Cemaziye'l-evve'l 1317 /	Emirgan Camii onarımı
19 Eylül 1899	
16 Cemaziye'l-evve'l 1317/	Emirgan Camii onarım masraf bütçesi
2 Ekim 1899	
26 Safer 1324 / 24 Nisan 1906	Emirgan Camii meşruthanesinin onarımı
24 Muharrem 1325 / 9 Mart 1907	Emirgan Camii meşruthanesinin onarımı
20 Ocak 1951	Emirgan Camii yanına karakol yapıldığına dair belge
Ağustos 1951	Hünkâr Kasrı'nın Kur'an kursu CHP ve doktor tarafından işgalini bildiren belge
22 Mayıs 1952	Emirgan Camii muvakkithanesinin Kur'an kursuna tahsisi
10 Temmuz 1952	Emirgan Camii helası için kapı açılması
18 Ağustos 1952	CHP nin Emirgan Camii'nin Hünkâr Kasrı'nda işgal ettiği odayı boşattığını
8 Eylül 1952	Emirgan Camii şadırvanının onarımı
29 Nisan 1953	Emirgan Camii Hünkâr Kasrı'nın
21 Kasım 1953	Emirgan Camii Hünkâr mahfilinin Kızılay tarafından dispanser olarak kullanılmasının uygun olmadığını

25 Aralık 1953	Emirgan Camii muvakkithanesine ait olan kitapların kaldırıldığını bildiren
17 Eylül 1956	Emirgan Camii onarım gerekçelerini ortaya koyan rapor
7 Eylül 1959	Emirgan Camii giriş kapısının ve haremdeki gerekli yerlerin onarımı
30 Ocak 1960	Emirgan Camii genel onarımlar kontrolü ve son cemaat verinin camekân ile
7 Nisan 1964	Emirgan Camii genel onarımı
29 Kasım 1968	Emirgan Camii Hünkâr Kasrı onarımı için tahsisat
11 Ağustos 1972	Emirgan Camii çatısının sorunları
27 Eylül 1974	Emirgan Camii Hünkâr mahfilî onarımı
24 Haziran 1975	Emirgan Camii minaresinin petek ve külahının sakulünden saptığı tespiti
1 Şubat 1977	Emirgan Camii Hünkâr Kasrı'na elektrik bağlanması
29 Kasım 1977	Emirgan Camii minaresinin yanlış
7 Eylül 1982	Emirgan Camii minaresinin onarımının hala yapılmaması
1983	Emirgan Camii muvakkithanesinin
30 Eylül 2001	Emirgan Camii ve Hünkâr Kasrı'nın
30 Mayıs 2005	Emirgan Camii bahçesinin düzenlenmesi
25 Eylül 2006	Emirgan Camii tapu senedi
2006	Emirgan Camii yangınından sonra hazırlanan rapor

Çalışmanın en önemli kısıtı Emirgan Camisinin orijinal hali ile ilgili tatmin edici bilgiye ulaşamamasıdır. İlk dönemlerden elde kalan ve ulaşılabilen belgeler Emirgan caminin kitabesi ve I. Abdülhamit Vakfiyesi olmuştur. Bu belgelerde de Caminin orijinal haliyle alakalı yeterince bilgi bulunmamaktadır. Arşivlere her ziyarette yeni belgelere ulaşıldığını da ayrıca zikretmek gerekmektedir. Bu nedenle çalışma yıllar sonra tekrarlandığında daha içeriği zengin bir çalışma olma ihtimalini taşımaktadır. Ayrıca çalışmada ulaşılmayan eserlerden masraf kayıtlarının tutulduğu “Keşf defterleri” tarandığında yeni bilgilere de ulaşılabilir.

Osmanlı belgelerine dayanılarak yapılan hiçbir çalışma tamamlanmış bir çalışma değildir. Zira bir taraftan arşivde yeni belgeler ortaya çıkarken diğer taraftan da konuyla alakalı başka bir bakış açısı gelişmekte yeni belgelerle konu ele alınabilmektedir. Bu çalışma da daha önce yapılanları zenginleştirirken bundan sonra yapılacak olanlara da yol gösterecektir.

KAYNAKÇA

Matbu ve Dijital Kaynaklar

AÇIKGÖZOĞLU, Ahmet Sacit, Osmanlı Camisinde Mihrab Önü Mekânı, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, 2002.

AKGÜN, Mustafa, 18.yy İkinci Yarısı İstanbul Çeşmeleri. Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 1974.

AKSOY, Hakan, “Ziver Paşa”, TDV İslam Ansiklopedisi, 44: 474-475. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

AKSUN, Ziya Nur, “Sultan El-Gazi Abdülhamid Han-ı Evvel”, Osmanlı Tarihi, II. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1994.

AKTEPE, Münir, “I. Abdülhamid”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, I: 213-216. İstanbul: ISAM Yayınları, 1988.

ALPAY, İ. Birol, “I. Sultan Abdülhamid Külliyesi ve Hamidiye Medresesi”, Sanat Tarihi Yıllığı VIII 1978. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü, 1979.

APA, Gülay, “Osmanlı Geç Dönem İstanbul Vaaz Kürsüleri”. XII. Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu, Çanakkale, 15-17 Ekim 2008 erişim: 14.02. 2019.
https://www.researchgate.net/publication/280711662_OSMANLI_GEC_DONE_M_ISTANBUL_VAAZ_KURSULERI

ARSEVEN, Celal Esat, Türk Sanatı, İstanbul: Cem Yayınevi, 1973.

ARSLAN, Hidayet, “Boğaziçinde 18.Yüzyıldan Kalma Bir İstanbul Evinin Durumu Hakkında Sanat Tarihi Bağlamında Değerlendirme”, METU JFA, 97-117, 31:1, 1: 2014.

http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/2014/cilt31/sayi_1/97-117.pdf 23.05.2018

ASLANAPA, Oktay, Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2: 2004.

- AYSU, Çiğdem, “Emirgan”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, III:168-169. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- AYVANSARAYI Hüseyin Efendi – Ali Sâti’ Efendi – Süleymân Besim Efendi, Hadiktü’l Cevâmi’, Haz. Ahmed Nezih Gültekin. İstanbul: İşaret Yayınları, 2001.
- BARAZ, Mehmed Rebiî Hatemi, Teşkilat Meraklısı Beyzade Takımının Oturduğu Bir Kibar Semt BEYLERBEYİ, I. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1994.
- BATUR, Selçuk, “Beylerbeyi”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, II:200-203. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayını, 1994.
- BAYRAKTAR, Mehmet, “Beylerbeyi Senti”,
file:///C:/Users/Hp/Downloads/Beylerbeyi_Senti_Istanbul_-_Kent_Dokusu.pdf
- BERBEROĞLU, Berica Nevin, Boğazın İncileri Yalı Camileri. İstanbul: Portakal Basım Yayınları, 2010.
- BİRİNCİ, Ali, GÜZEL, Hasan Celal, Genel Türk Tarihi, VII. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- BÜLBÜL, Ahmet Hamdi, “Beylerbeyi Camii (Hamid-i Evvel) ‘inde Onarım Faaliyetleri’”, Restorasyon Dergisi
<http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/275/B%C3%BClb%C3%BCl.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- CUNBUR, Müjgân, “I. Abdülhamid Vakfıyesi ve Hamidiye Kütüphanesi”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 22: 17-68. Ankara: 1-2: 1964.
- ÇALIŞKAN, Uğur Can, İstanbul Camilerinde Süslemeleriyle Hünkâr Mahfilleri (1808-1909), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2010.
- ÇELEBİ, Evliya, Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, I/II. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

- ÇELEBİ, Gonca, Boğaziçi Yerleşmelerinde Emirgan'ın Tarihsel Gelişimi. Yüksek Lisans Tezi. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, 2013.
- ÇETİNASLAN, Mustafa, Osmanlı Camilerinde Hünkâr Mahfilleri, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2012.
- ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, "Mehmed Tahir Ağa", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 28:535, İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- DEMİR, Derya, Beylerbeyi Camii Çinileri, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Eski Çini Onarımları, 2010.
- DEMİRSAN, Belgin, "Emirgan Camii". Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, III:168-169. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- DERMAN, Uğur, "Mustafa İzzet, Yesarizâde", TDV İslam Ansiklopedisi, 31: 307-309. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- DERMAN, Uğur, "Yesâri Mehmed Esad". TDV İslam Ansiklopedisi. 43: 486-487. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- EGEMEN, Affan, İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri, İstanbul: Arıtan Yayınları, 1993.
- ERGİN, Şemsettin, Emirgan Camii Tarihçesi ve Emirgan Tarihi, İstanbul: Altınoluk Yayınları, II. Baskı, 2010.
- ERSOY (Top) F. Gülsüm, İstanbul'daki Selatin Camilerinin Kitabeleri, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, 2002.
- EYİCE, Semavi, "Empire", TDV İslam Ansiklopedisi, XI: 159-163. İstanbul: TDV Yayınları, C.XI, İstanbul, 1995.
- GOODWIN, Godfrey, Osmanlı Mimarlığı Tarihi, İstanbul: Kabalcı yayınları, 2012.
- GÖREN, Deniz, 20. yy'da Beylerbeyi Kentsel Dokusunda Yaşanan Değişim, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2014.

- GÜLTEKİN, Ahmet Nezih, Osmanlı Kaynaklarına göre İstanbul Cami, Tekke, Medrese, Mektep, Türbe, Hamam, Kütüphane, Matbaa, Mahalle ve Selatin İmaretları, İstanbul: İşaret Yayınları, 2003.
- HAMADEH, Shirine, Şehr-i Sefa 18. Yüzyılda İstanbul, çev: İlknur Güzel, İstanbul: İletişim Yayınları, II: 2017.
- İNAL, Mahmud Kemal, Son Hattatlar. Maarif Vakfı Bilim Eserleri Müdürlüğü, 1953.
- İNCİCİYAN, G.V., Boğaziçi Sayfiyeleri, Trc. Kandilli Kilise Papazı, İstanbul: Eren Yayınları, 2000.
- KARGI, Haluk, “Boğaziçi Muvakkithaneleri”, Geçmişten Günümüze Boğaziçi, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2008.
- KAYA, Önder, Cihan Payitahtı İstanbul, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- KOCAASLAN, Murat, “I. Abdülhamid’in İstanbul’daki İmar Faaliyetleri”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 117-150. Ankara: 2013.
- KOÇU, Reşat Ekrem, “Beylerbeyi ”, İstanbul Ansiklopedisi, V: 2673-2675, İstanbul: 1961.
- KOÇU, Reşat Ekrem, “Beylerbeyi Camii”, İstanbul Ansiklopedisi, V: 2677-2681, İstanbul: 1961.
- KOÇU, Reşat Ekrem, “Emirgan Hamamı”, İstanbul Ansiklopedisi, IX: 5095, İstanbul: 1961.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, İstanbul: Türkiye Yeşilay Yayınları, 1976.
- KÖMÜRÇİYAN, Eremya Çelebi, İstanbul Tarihi (XVII. Asırda İstanbul), trc. Hrand D. Andriasyan (Eren Yayıncılık) 47. http://media.library.ku.edu.tr/reserve/resspring16/Cshs550_ANiyazioglu/Week7_Eremya_Celebi.pdf
- KÖŞKLÜ, Zerrin, I. Abdülhamid Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 1993.

- KUBAN, Doğan, 100 Soruda Türk Sanatı Tarihi, İstanbul: Gerçek Yayınevi, II: 1973.
- KUBAN, Doğan, Osmanlı Mimarisi, İstanbul: Yem Yayınları, 2007.
- İNCİ, Nurcan, “18. Yüzyılda İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler, 227.
<https://core.ac.uk/download/pdf/50613423.pdf> (28.03.2019)
- MÜLAYİM, Selçuk, “Beylerbeyi Camii ve Külliyesi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, VI: 75- 77. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- ÖDEKAN, Ayla, “Ampir Üslubu”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1: 247-248. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1993.
- ÖZ, Tahsin, İstanbul Camileri I-II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Baskı, 2015.
- ÖZKAFA, Fatih, İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2008.
- ÖZKILIÇ, Sema Küçükaliöğlu, 1894 Depremi ve İstanbul, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015.
- PAŞA, Ahmet Cevdet, Tarih-i Cevdet, II:142. İstanbul: Çevik Yayınları, 1994.
- RADO, Şevket, Türk Hattatları. İstanbul: Yayın matbaacılık.
- RENDA, Günsel, Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı (1700-1850), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları C- 17: 1977.
- SAAT, Abdullah, İstanbul Selatin Camilerindeki Vaaz Kürsüleri, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2008.
- SAATÇİ, Suphi, “Boğaziçi Medreseleri ve Sıbyan Mektepleri”. Geçmişten Günümüze Boğaziçi, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2008.
- SARICAOĞLU, Fikret, Hatt-ı Hümayunlara Göre Bir Padişahın Portresi Sulatan I. Abdülhamid (1774-1789), İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1997.

- SERİN, Muhittin, “Abdül Fettah Efendi”, Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi, 18-19. İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları: 23, 2012.
- SERİN, Muhittin, “Emin Efendi, Edirneli”. TDV İslam Ansiklopedisi. XI:114-115. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- SERTOĞLU, Mithat, Mufassal Osmanlı Tarihi, V. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- SÖYLEMEZ, Duygu İlkhan, Batılılaşma Dönemi İstanbul Camii Cephelerinde Taş Süsleme (1703-1839). Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2010.
- SÖZEN, Metin, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İstanbul: 1975.
- SÜREYYA, Mehmed, Sicill-i Osmani 1, I. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 30, 1996.
- Şehsuvaroğlu, Haluk Y., “Emirgan’a Dair”. Boğaziçi’ne Dair. İstanbul: Cumhuriyet, 1952.
- TURANİ, Adnan, Dünya Sanat Tarihi, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayını, XV. Baskı: 2011.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Mimarisi, VI. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- VON HAMMER, Baron Josept Purgstall, Büyük Osmanlı Tarihi, XV. İstanbul: Dervan Yayıncılık, 1996.
- YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin, “ XVIII. Yüzyıl Islahat Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)”, TÜRKLER, XII: 762-794. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- YENİGÜN, Sudi, İstanbul’un İncisi Anadolu Yakası Camileri, İstanbul: Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.
- YENİŞEHİRLİOĞLU, Filiz, “Osmanlı Klasik Dönemde Kültür ve Sanat”, TÜRKLER, XI: 1609-1633. İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

YERASİMUS, Stefanos, İstanbul İmparatorlular Başkenti, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

ZİLLİ Evliya Çelebi b. Muhammed, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996.

İstanbul B.B. Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi, ANA A-13-3

<http://web2.loc.gov/cqi-bin/query> 13.03.2018

<http://www.degisti.com/wp-content/uploads/2011/04/emirganhamidievvelcami.jpg>

<https://milkerdogan.wordpress.com/2017/09/12/emirgan-cesme-rolovesi>

<https://www.google.com/search?q=emirgan+camii+kitabeleri&source>

http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=13314 18.12.2008

<https://www.google.com/search?biw=1350&bih=618&tbm=isch&sa=1&ei=3BEZXdivKcjPwQLqwbmYDQ&q=istanbul+beylerbeyi+camii+giriş+kapısı+mustafa+cambaz>

<https://www.google.com/search?q=emirgan+camii&tbm=isch&source=univ&sa=X&ved=11.10.2018>

Arşiv Kaynakları

Beylerbeyi Camii

VGMA, Sultan Hamid Evvel İbni Sultan Ahmed Halis Defteri, 179 / 1407. (H.15 Muharrem 1195 – M.11 Ocak 1781)

BOA, EV. d / 11878 – 22 B (Recep) 1258

BOA, İ.DH / 162 – 8433 – H. 26. 12 (Zi'l-hicce) 1268 -1

BOA, İ.DH / 441 – 29105 – 1276 M (Muharrem) 28 - 1

BOA, İ.MVL / 464 – 20968 – H. 29. 10 (Şevval) 1278 – 1 - 2

BOA, İ.DH / 599 – 41798 – H. 01. 0(Recep) 1286

BOA, İ.DH / 621 – 43195 – H.20.07(Recep) 1287.

BOA, EV. d – 22019 – H. 15.08 (Şaban) 1288

BOA, İ.DH / 664 – 46252 – 1290 S (Safer) 23 – 1

BOA, İ.DH / 714 – 49931 – H. 05. 12(Zi'l-hicce). 1292 - 1

BOA, İ.ŞD / 100 – 47- 1297 B (Recep) 29 - 4

BOA, İ.ŞD / 51 – 2837 – H. 09.08 (Şaban).1297 - 1

BOA, İ.ŞD / 77 – 4515 – H. 05.12 (Zi'l-hicce). 1302 - 2

BOA, Y.A.HUS / 304 – 23 – 0 – H. 22. 01. 1312

BOA, İ.EV / 8 – 19 – H. 23. 04(REbiü'l-evvel) 1312

BOA, İ.DH / 544 – 37857 – 1282 Ş (Şaban) 06 - 1

BOA, BEO / 443 – 33203 – H. 22. 01 (Muharrem) 1312

BOA, BEO / 615 – 45053 – H. 09. 11(Zi'l-ka'de) 1312

BOA, EV-MH-TİK / 59 – 146 – H. 15 Cemaziye'l-evvel 1315

BOA, İ.EV / 30 – 32 – 1319 Z (Zi'l-hicce) 01 - 2

BOA, ŞD / 163 – 20 – 1321 C (Cemaziye'l-ahir) 19 - 1

BOA, BEO / 2772 - 207853 – 1324 M (Muharrem) 07 - 2

BOA, BEO / 2857 – 214261 – 1324 Ca (Cemaziye'l-evvel) 03 - 2

BOA, İ.EV / 42 – 17 – 0 – H. 11. 09 (Ramazan) 1324

BOA, EV. MH. TİK. 00080. 00098 (Belge Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden alınmıştır.)

BOA, EV / MH – TİK – 00080 – 1327 N (Ramazan) 11 - 2

BOA, EV. MH. TİK. 00080. 000100 (Belge Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden alınmıştır.)

BOA, EV. MH. TİK. 00080. 000101 (Belge Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden alınmıştır.)

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
19.08.1959 tarihli belge.

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
12.6.1960 tarihli belge.

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
12.07.1960 tarihli belge.

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
02.10.1960 tarihli belge.

İstanbul II. Vakıflar Genel Müdürlüğü. 1960.

I. Vakıflar Bölge Müdürlüğüne Sunulan Beylerbeyi Camii Dış Cephe Fotoğrafları
Albümünden

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
02.12.1971 tarihli belge.

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
24 Mart 1972.

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
11 Eylül 1973 tarihli belge.

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
05.01.1976 tarihli belge.

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
15.07. 1976 tarihli belge.

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
01.05.1998 tarihli belge.

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
16.11.1999 tarihli belge.

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
09.11.2000 tarihli belge.

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
20.07. 2001 tarihli belge

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
10.07. 2002 tarihli belge

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
01.04.2002 tarihli belge

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
05 Nisan 2002 tarihli belge

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
22 Aralık 2004 tarihli belge.

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
09.02.2006 tarihli yazı.

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
16.05.2006 tarihli belge

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
17.10.2006 tarihli karar.

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
20.02.2007 tarihli belge

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
07.05.2013 tarihli belge.

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
05.08.2013 tarihli belge.

Emirgan Camii

VGMA, Sultan Hamid Evvel İbni Sultan Ahmed Halis Defteri, 179 / 1407. (H.15
Muharrem 1195 – M.11 Ocak 1781)

BOA, BEO (Evkaf-Şehremaneti) / 742- 55589 – 1313 Ş 24 -1

BOA, HAT / 1625-7-1255 Z (Zi'l-hicce) 29- 1

BOA, İ. ŞD / 54 – 3070 – 1298 B (Recep) 10 – 2

BOA, İ. ŞD / 70 – 4131 – 1301 Z (Zi' -hicce) 25 – 1

BOA, İ. ŞD / 70 – 4131 – 1301 Z (Zi' -hicce) 25 – 1

BOA, İ. ŞD / 70 – 4131 – 1301 Z (Zi' -hicce) 25 – 2

BOA, İ.DH / 1286 – 101208 – 1260 Z (Zi'l-hicce) 29 – 1

BOA, İ.DH / 159 – 8268 – 1263 Za (Zi'l-ka'de) 18 – 1

BOA, İ.DH / 233 – 14035 – 1267 C (Cemaziye'l-ahir) 24 – 1

BOA, İ.DH / 542 – 37732 – 1282 C (Cemaziye'l-ahir) 18 – 1

BOA, İ.DH / 663 – 46181 – 1290 M (Muharrem) 10 -1

BOA, İ.DH / 81 – 4072 – 1259 Za)Zi'l-ka'de) 21 -1

BOA, İ.DH / 91 – 4537 – 1259 Za (Zi'l-ka'de) 21 – 1

BOA, İ.DH / 93-4664-1260 Za (Zi'l-ka'de) 01-1

BOA, İ.EV / 23 – 25 – 1317 C 18 – 3

BOA, İ.EV / 40 – 14 - 02 – 01

BOA, İ.EV / 12 –25–1313 Ş (Şaban) 18 -2

BOA, İ.EV / 23 – 25 – 1317 Ca 26 - 3

BOA, İ.EV /12 –25–1313 Ş 18 -1)

BOA, İ.MVL / 428-18821- 1276 Ş (Şaban) 01 -1

BOA, İ.ŞD / 101 – 19 – 1298 M (Muharrem) 13 - 2

BOA, İ.ŞD / 149 – 69 – 1317 Ca 13 – 1

BOA, İ.ŞD / 180 – 33 – 1325 M 24 – 1

BOA, İ.ŞD / 54 – 3070 – 1298 B (Recep) 10 – 1

BOA, MKT. NZD / 122 - 26 – 1271 Ra (Rebiü'l-evvel) 07 – 1

Mekatib-i Umumiye Talebesine Mahsustur, Müfettiş Raporu, Ankara Milli Kütüphane Yazmalar koleksiyonu 1120 nolu eser, 1912-1914.

İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 22.5.1952 tarihli yazı.

İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 10.7.1952 tarihli yazı.

İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 18.8.1952 tarihli belge.

İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 8.9.1952 tarihli belge.

İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 8.9.1952 tarihli yazı.

İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 21 Kasım 1953 tarihli yazı.

İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 1953 tarihli yazı

İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 29.4.1953 tarihli yazı.

İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 9 Temmuz 1953 tarihli belge.

İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 25 Aralık 1953 tarihli belge.

İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 03. 10. 1956 tarihli belge.

İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 17. 09. 1956 tarihli yazı.

İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 2.2.1978 tarihli belge.

İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 20. 1.1951 tarihli yazı.

İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 27 Eylül 1974 tarihli belge.

İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 4.1.1983 tarihli belge.

İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 7.4.1964 tarihli belge.

İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 8.1951 tarihli belge.

İstanbul I. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 9. 1958 tarihli yazı.

İstanbul I. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2.6.1964 tarihli belge.

İstanbul I. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 28.03.1964 tarihli yazı.

İstanbul I. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 29.11.1968 tarihli yazı.

İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 7. 9. 1959 tarihli belge.

İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 27.8.1970 tarihli belge.

İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 11. 8. 1972 tarihli belge.

İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 24.6.1975 tarihli belge.

İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 29.11.1977 tarihli belge.

İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 30.09.2001 tarihli belge.

İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 30.05.-2005 tarihli belge.

İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 2006 tarihli restorasyon raporu.

EKLER

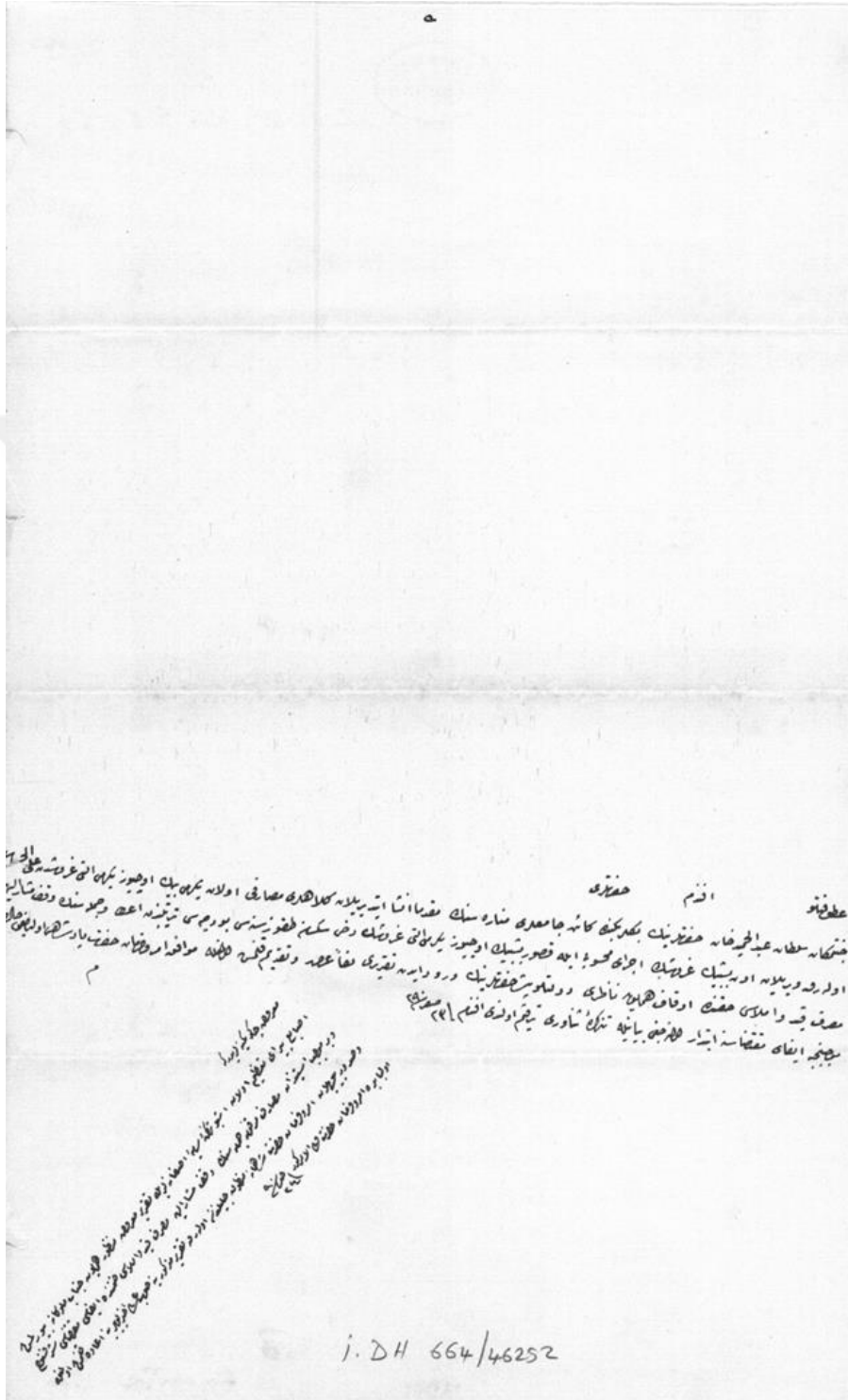
Ek 1: I. Abdülhamid Vakfısından Beylerbeyi Camii ile ilgili sayfadan örnek

متصرف اوله و برصالح و متوزع و متقى و منشع ارکان
صلوة و واجباته عارف و سنن و مستحباته و اھن مقتدای نام
اولغه شایان کسنة امام اول اولوب ادای خدمتہ لازمہ ایلیمہ
یومی بکرمی بش لجه و وظیفه امامتہ متصرف اوله و امام اول
اولان کسنة سور شریفه بس و تبارک و عمرخوان اولوب
مشروطیت اوزن یومی اون لجه که جمعا یومی او توز بش لجه به
متصرف اوله و كذلك صاحب ذرع و تقوی بر مرد صاحب حیا
کسنة دخی امام ثانی اولوب بعد اداء الخدمتہ یومی بکرمی بش لجه
وظیفه امامتہ متصرف اوله و امام ثانی اولان کسنة دخی که
سور شریفه بس و تبارک و عمرخوان اولوب مشروطیت اوزره
یومی اون لجه که جمعا او توز بش لجه و وظیفه به متصرف اوله
وینه جامع شریف مذکورده علماء تاملین و صلحاء صالحیندن
علوم عربیتده ماهر و تحقیق و تدقیق تفاسیر شریفه و احادیث
منیفه به قادر بر فاضل و کامل و عالم و عامل کسنة و انظ
و ناصح اولوب ایام جمعه و اشین و قبیل صلوة عیدینده عباد

اولوب یومی بش لجه و وظیفه به متصرف اوله و خاصه هایون
صوناظری اولان اغار اوقاف هایون لری ماء لذینک راه ابلری
خصوصنه نظان ایله یومی بش لجه و وظیفه نظارتہ متصرف
اولوب محمولات و وقف هایون لری نازم فرقه سنوی پوزغرو
جهت معیشت و یریله دیو تعیین بیوروب ما زال ذکر بکرمی نام
محلن مجد دابنا و احیا بیورد قلمری جامع شریف دلارا و معبد
منیف بهمتا لریک خدمه لری و وظائف دخی شولوجه ایله شرط
و تعیین بیورد بلرکه جامع شریف مرقومد بر عالم و عامل و متوزع
و کامل نیک نفس و خوب نفس فصیح اللسان و خوش الحان
تقی دین و صالح و تقی متذین و ناصح کسنة ایام جمعه و عیدیند
خطیب منبر مغفر بکسره اولوب عند لیب خوش الحان کبی نغرات
دلستان ایله خطبه واضحه البیانہ مداومه ایله ادای خدمتہ ایلیمہ
یومی بکرمی بش لجه و وظیفه خطابتہ متصرف اوله و خطیب
اولان کسنة محفل جامع شریفه سر محفل و دورخوان اول اولوب
مشروطیت اوزن یومی اون لجه جمعا یومی او توز بش لجه و وظیفه به

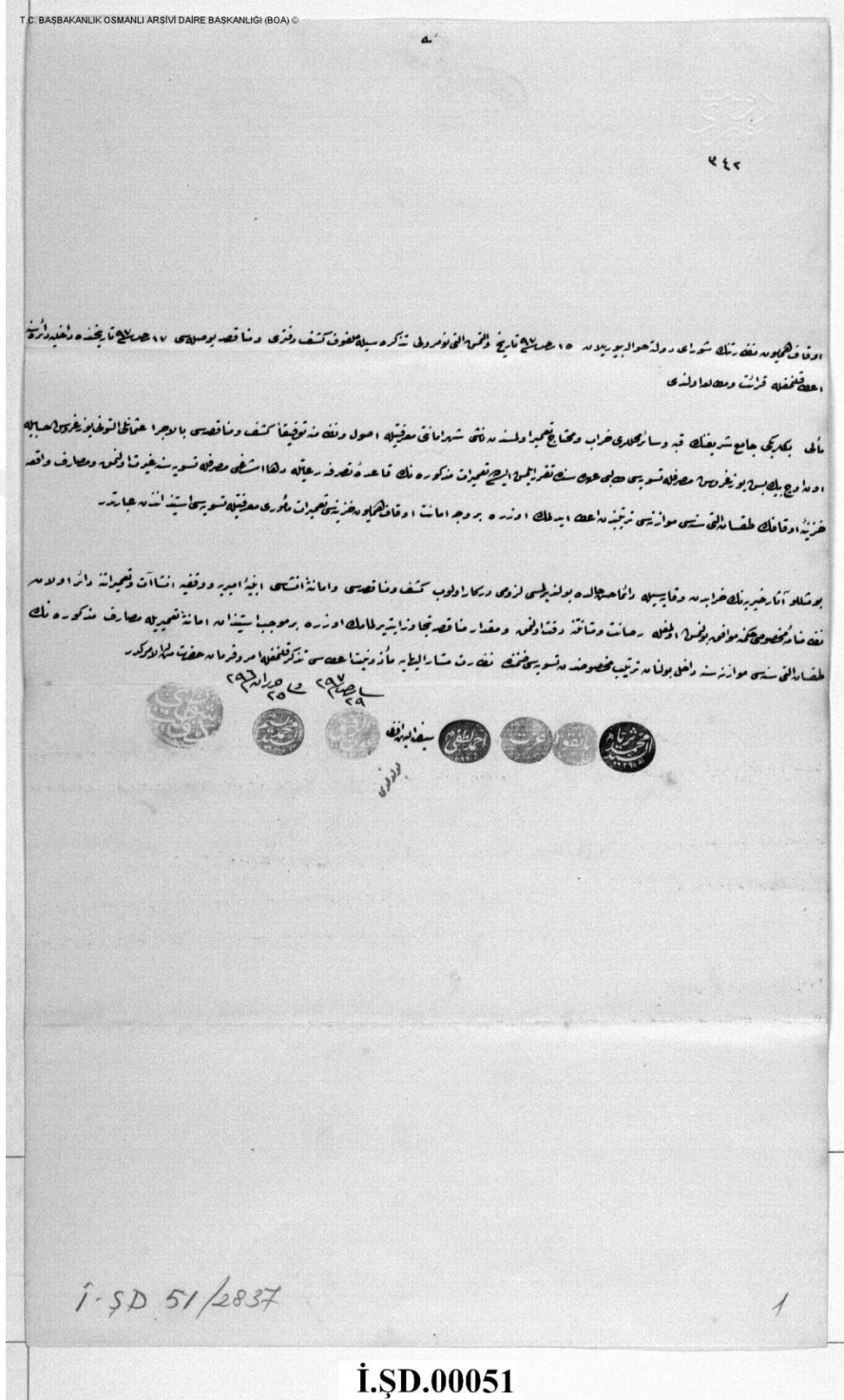
VGMA, Sultan Hamid Evvel İbni Sultan Ahmed Halis Defteri, 179 / 1407, 58-59

Ek 2: Sultan Abdülhamid Han Hazretlerinin Beylerbeyi'ndeki Camii minarelerinin külâhlarının tamiri

BOA, İ.DH / 664 – 46252 – 1290 S (Safer) 23 – 1

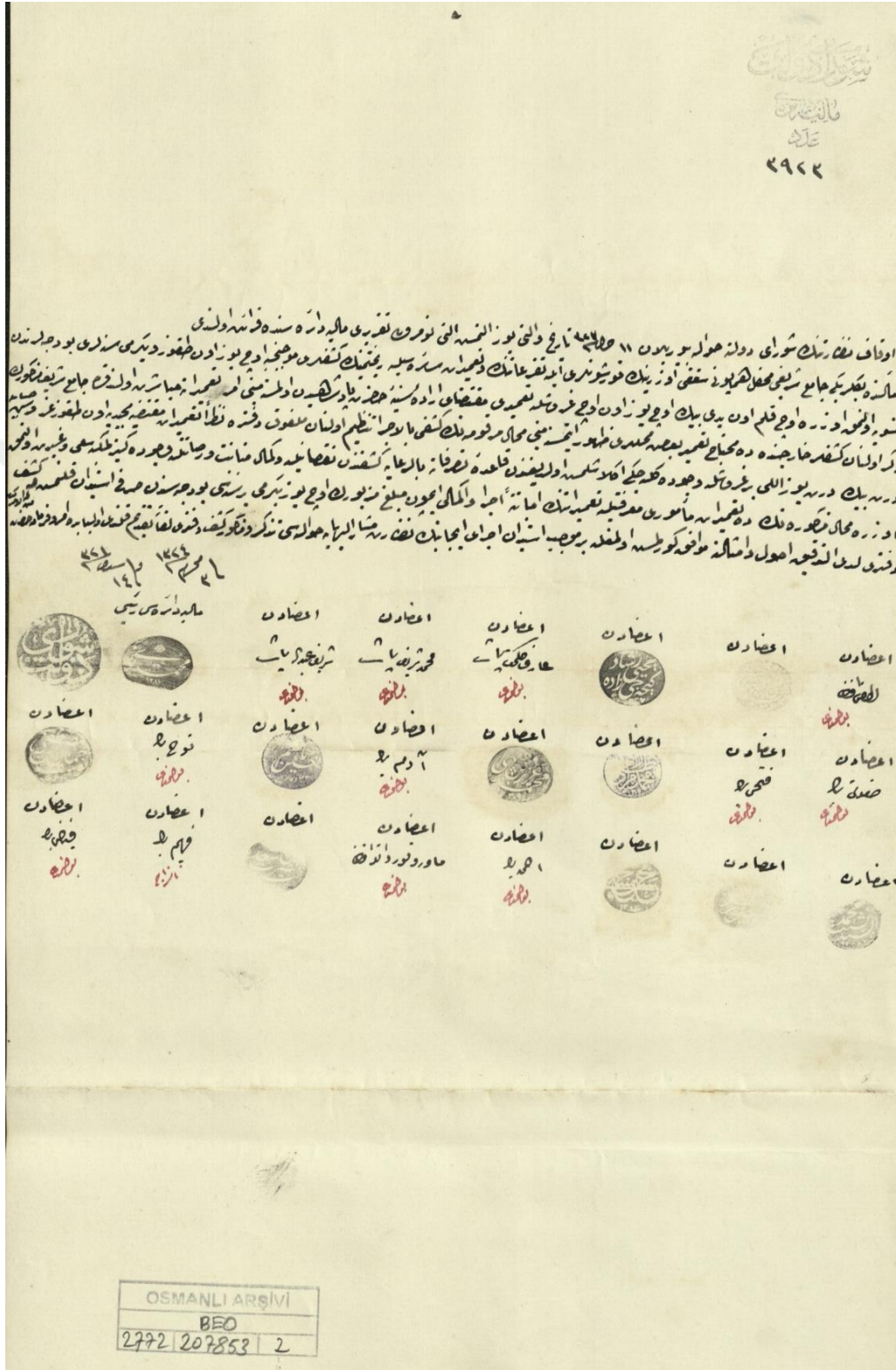
Ek 3: Beylerbeyi Camii Şerifi'nin icrayı tamiriyle masraflarının tesviyesi

BOA, İ.ŞD / 51 – 2837 – H. 09.08 (Şaban).1297 - 1

Ek 4: Beylerbeyi Camii Şerifi'nin icrayı tamiri

BOA, BEO / 2772 - 207853 – 1324 M (Muharrem) 07 - 2

20/8/1959

R A P O R

19/8/1959 günü Beylerbey camii'nin tehlike
li olan minareleri tarafımızdan tetkik edildi.

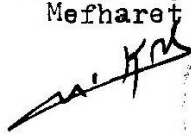
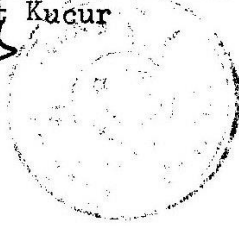
Temeldeki taşın ve son zelzeleler netice-
si şakuliyetinden inhiraf etmiş, gövde ve petek-
te bazı taşlar bir biri ile iltisak ve irtibatını
kaybetmiş olup tehlike arz etmektedir. Her iki
minarenin acilen rölöveleri yapılarak küp kısımla-
rına kadar hedmedilmesi zaruri olduğu kanaatinde
bulduğumuza dair iş bu rapor tarafımızdan tan-
zih ve imza edildi.

Y.Mimar
Ali Saim Ülgen
İmza

Y.Mimar
Cahide Tamer
imza

Y.Mimar
Ertuğrul Eğilmez
İmza

Aslı gibidir.
Abide ve Yapı İş. Şb. si Memuru
Mehmet Kucur

İstanbul VI Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü,
19.08.1959 tarihli belge.

Ek 6: I. Abdülhamid Vakfiyesinden Mirgün Camii ile ilgili sayfadan örnek

خطیب خوش ادا اولوب بعد ادا الخدمه بومی بکرمی لقمه
وظیفه به منصرف اوله و خطیب اولان کسنه جامع مرقومه
دورخوان اولوب خطابه مشروطه اولوق اوزن بومی اون
لقبه دورخوان وظیفه سنه دخی منصرف اوله و بر
صلاح پیشه و تقوی اندیشه کسنه دخی جامع مذکورده
امام و اوقات خسه مفروضه ده مقتدای جماعه مسلمین
اولوب بعد ادا الخدمه بومی اوتوز لقمه وظیفه امانه منصرف
اوله امام اولان کسنه جامع مرقومه بومی اون لقمه ایله
تغضون و بومی اون لقمه ایله تفریحون و بومی اون لقمه ایله
دورخوان اولوب امانه مشروطه اولوق اوزن دخی بومی اوتوز
لقبه نعت و تعریف و دورخوان وظیفه لرینه منصرف اوله
و بر مستحق و متدین کسنه جامع مرقومه مؤذن اول اولوب
بعد ادا الخدمه بومی اون بشل لقمه وظیفه به منصرف اوله
و مؤذن اول اولان کسنه بومی بشل لقمه ایله مؤذن صلا
و بومی بشل لقمه ایله تجیدخوان و بومی بشل لقمه ایله بواب

واج نفرین بردار لکن هر ی بومی و جملقه وظیفه ایله بواب
باب تریه در جانب مدرسه اولوب اجزا و تجاری و مسلم شریف
خوانند ایچون هر ی بومی بواب مرقومی فتح و انفاق ایله لر مشروطیت
اوزن هر ی بومی و جملقه وظیفه به منصرف اوله لر و حفا
و مرتبند ایدی نفر کسنه لر ختم خوانان اولوب کندی مسکرتده
جمعه کونی فرغان کریمه بدأ و یومر خیسده تکمیل ایلیوب بعد العصر
ترتیب منیفه ده اجتماع ایله دعا و حاصله اولان اجورات جلیله
و مشوات جمیله سین روح شریف لرینه اهدا و خاصه دوام عمر
و دولت حضرت شهر یاری و حضرت عساکر موحدین و سلامت
ججاج مسلمین و فقرا عدا مشرکین ادعیه سنه اشتغال ایله لر
هر ی بومی اون بشل لقمه وظیفه خقیقه به منصرف اوله لر
و برک و دعا جی ختم شریف اولوب بومی اون لقمه وظیفه به منصرف
اوله و برکسنه دخی نقطه جی ختم شریف اولوب بومی بشل
لقمه وظیفه به منصرف اوله و میر کونده بنا بویور یازن جامع
جدید جمنا به صاحب روح و تقوی بر مرد خوب صدا

VGMA, Sultan Hamid Evvel İbni Sultan Ahmed Halis Defteri, 179 / 1407, 76-77

Ek 7: Emirgan'da inşası devam eden caminin ihtiyacı olan mermerlerin Marmara adasından temin edilmesi

4

OSMANLI ARŞİVİ
HAT
1625 7

دوئلو عنایو عاظمو ایشو خلام تعظیم اقم حنفی
 معادم دولدی چولدی ویاوزره معرفت یقاند میکونده درستانش اولد جمع شریفایکونه مقضی اولوب مورده دن
 کوردیجک مورطاندک جلبانیسی بقدر ناهیر اولغمه خصوی تکر اولدی براه قدر اولدی وجم شریف مذکورک
 غلری بوزه جوقوب دیوارلری و صلیب قیصر و مورطاندک اندلیه صیاح کلر اولدیغی منی جمع شریف مذکور ایله سی تطیل
 اولغوموزره حالیکه مورطاندکی و ضایعی بایله جو طابخی اوستی طرفینه برفطاشی و طیف کلر بئره نسریدیلدی
 برادرم بیج لی زقیه اوستی و کندونه لازم اولغومو طاندک ایله عیبه نهانیه اویره چک طاندک اولغومو افاده
 اولغومو بیج لی زقیه اوستی و کندونه لازم اولغومو طاندک ایله عیبه نهانیه اویره چک طاندک اولغومو افاده
 برادرم بیج لی زقیه اوستی و کندونه لازم اولغومو طاندک ایله عیبه نهانیه اویره چک طاندک اولغومو افاده

م

شوار بویسی اعظمیله
 کوردیجک مورطاندک جلبانیسی بقدر ناهیر اولغومه خصوی تکر اولدی براه قدر اولدی وجم شریف مذکورک
 غلری بوزه جوقوب دیوارلری و صلیب قیصر و مورطاندک اندلیه صیاح کلر اولدیغی منی جمع شریف مذکور ایله سی تطیل
 اولغوموزره حالیکه مورطاندکی و ضایعی بایله جو طابخی اوستی طرفینه برفطاشی و طیف کلر بئره نسریدیلدی
 برادرم بیج لی زقیه اوستی و کندونه لازم اولغومو طاندک ایله عیبه نهانیه اویره چک طاندک اولغومو افاده
 برادرم بیج لی زقیه اوستی و کندونه لازم اولغومو طاندک ایله عیبه نهانیه اویره چک طاندک اولغومو افاده

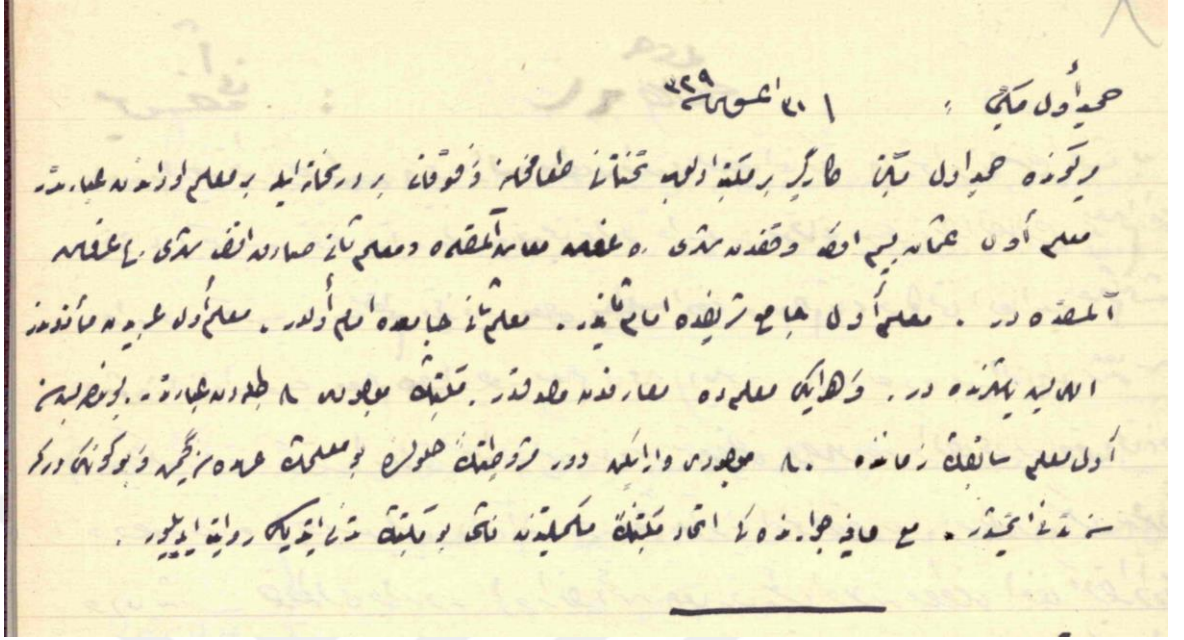
BOA, HAT / 1625-7-1255 Z (Zi'l-hicce) 29- 1

Ek 10: Mirgün mektebi

Mekاتب-i Umumiye Talebesine Mahsustur, Müfettiş Raporu, Ankara Milli Kütüphane Yazmalar koleksiyonu 1120 nolu eser, 1912-1914, 86

ÖZGEÇMİŞ

Neziha Bezci Sakarya doğumludur. Lisans eğitimini Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümünde 2016 tarihinde bölüm birinciliğiyle tamamlamıştır. Yüksek Lisans Eğitimini ise İslam Tarihi ve Sanatları anabilim dalında sürdürmektedir.

